

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
FACULTEIT LETTEREN
MASTEROPLEIDING GESCHIEDENIS VAN DE OUDHEID

ATLETEN IN DE POLITIEK

De publieke carrières van Olympionikai en andere winnaars in Griekse spelen

Promotor
Prof. dr. W. Clarysse

Masterproef
ingediend door

Tom Gheldof

Leuven 2008-2009

Voorwoord

Vorig jaar rond deze periode ging ik nog eens rustig een boekhandel binnen. Daar viel mijn oog meteen op een klein boekje met op de kaft een afbeelding uit de film ‘Olympia’ van de Duitse cinéaste Leni Riefenstahl. De titel van het boek ‘Olympische Spelen in de Oudheid’ kon me wel bekoren en ik kocht het voor een spotprijsje. Met de Olympische Spelen van Peking op de achtergrond las ik het vlotgeschreven werk van de sporthistorici Finley en Pleket in een ruk uit. Wanneer in oktober het Instituut Klassieke Studies voor de wetenschapsweek studenten zocht om activiteiten met het thema ‘Sportpersoonlijkheid van de Oudheid’ te begeleiden, stelde ik me dan ook graag kandidaat. Ik verdiepte mij in de epigrafische, papyrologische en literaire bronnen in verband met de atleten uit de Oudheid en besliste om deze thematiek als onderwerp te kiezen voor mijn masterproef.

Sportgeschiedenis is reeds sinds de negentiende eeuw een onderzoeksdomein binnen de studie van de Klassieke Oudheid, maar pas in de laatste decennia zijn sporthistorici als Young en Pleket er in geslaagd een aantal oude mythes te ontcrachten. Mijn onderzoek pretendeert niet even vernieuwend te zijn als deze uitmuntende geleerden, maar ik hoop toch van met mijn overzicht van ‘atleten in de politiek’ een nuttige bijdrage te hebben geleverd aan het verdere onderzoek. Terwijl de archaïsche en de klassieke periode reeds veel aandacht gekregen hebben, raakt het onderzoek over de hellenistische en de Romeinse periode een beetje achterop.

Een masterproef is een werk waar een lange voorbereiding aan voorafgaat en hierbij zijn bepaalde mensen een grote steun geweest. Graag wil ik professor Willy Clarysse bedanken voor zijn verbeteringen en adviezen waar ik deze zeker kon gebruiken. Zijn enthousiasme en beschikbaarheid motiveerden me om dit alles tot een goed einde te brengen. Sofie Remijnen bedank ik voor het mogen inkijken van haar artikel en voor de hulp om sommige publicaties te vinden.

Tot slot is dit jaar een zeer leerrijke ervaring geworden dankzij de mensen rondom mij. Mijn vriendin Jolien kan ik niet genoeg bedanken voor haar toewijding en goede zorgen. Verder waren mijn ouders en mijn zus er steeds voor mij wanneer ik ze nodig had. Mijn vrienden en klasgenoten waren ook steeds een welgekomen steun en afleiding. Ik wil tenslotte ook mijn dank betuigen aan de professoren van het departement Oudheid voor de uitstekende opleiding die ik met spijt in het hart zal afsluiten.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	1
Inhoudsopgave.....	2
Lijst van afkortingen.....	4
Inleiding.....	5
Algemene inleiding.....	5
Bronnen.....	6
Status quaestionis.....	7
Onderzoeksvragen	8
1 Archaische periode	9
1.1 Homerische atleten	9
1.2 Tirannen als winnaar op de spelen.....	11
1.3 Winnaars op de spelen en publieke functies	14
1.3.1 Atheense winnaars	14
1.3.2 Andere winnaars als aanvoerder en kolonist	17
2 Klassieke periode	19
2.1 Koningen en tirannen als winnaar op de spelen	19
2.1.1 Makedonische koningen	19
2.1.2 Sicilische tirannen.....	22
2.1.3 Andere koningen en tirannen.....	25
2.2 Winnaars op de spelen en publieke functies	27
2.2.1 Atheense winnaars.....	27
2.2.2 Spartaanse winnaars	31
2.2.3 Winnaars als gouverneur	33
2.2.4 Andere winnaars als aanvoerder of magistraat.....	35
3 Hellenistische periode	39
3.1 Koningen als winnaar op de spelen	39
3.1.1 Makedonische koningen	39
3.1.2 Ptolemeïsche koningen	42
3.1.3 Attalidische koningen	45
3.1.4 Andere koningen	46
3.2 Winnaars op de spelen en publieke functies.....	47
3.2.1 Ptolemeïsche hovelingen	47
3.2.2 Atheense winnaars.....	50
3.2.3 Andere winnaars	52

3.3 Vrouwen als winnares op de spelen	55
3.3.1 Spartaanse vrouwen	55
3.3.2 Ptolemeïsche koninginnen en hofdames	56
4 Romeinse periode	58
4.1 Keizers en koningen als winnaar op de spelen	59
4.2.1 Romeinse keizers	59
4.2.2 Andere koningen	62
4.2 Winnaars en publieke functies	63
4.2.1 Winnaars als ereburger of ereraadslid	63
4.2.2 Winnaars als ambassadeur	65
4.2.3 Winnaars in de atletenbond	66
Besluit	69
Bibliografie	71
Prosopografie	78

Lijst van afkortingen

<i>AC</i>	Antiquité Classique.
<i>AHB</i>	Ancient History Bulletin.
<i>AJP</i>	American Journal of Philology.
<i>APF</i>	J.K. DAVIES, <i>Athenian Propertied Families. 600-300 B.C.</i> , Oxford, 1971.
<i>BCH</i>	Bulletin de Correspondance Hellénique.
<i>CP</i>	Classical Philology.
<i>CQ</i>	Classical Quarterly.
<i>CSCA</i>	California Studies in Classical Antiquity.
<i>Delph.</i>	Fouilles de Delphes (Parijs, 1909-).
<i>FGH</i>	F. JACOBY, <i>Die Fragmente der griechischen Historiker</i> (Leiden, 1926-).
<i>GESA</i>	J.EBERT, <i>Griechische Epigramme auf Sieger an gymnischen und hippischen Agonen</i> , Berlijn, 1972.
<i>GRBS</i>	Greek, Roman and Byzantine Studies.
<i>IAG</i>	L. MORETTI, <i>Iscrizione Agonistiche Greche</i> , Rome, 1953.
<i>IEph.</i>	H.ENGELMANN, D. KNIBBE en R. MERKELBACH, <i>Die Inschriften von Ephesos IV</i> (Bonn, 1980).
<i>IG</i>	Inscriptiones Graecae (Berlijn, 1873-).
<i>IGR</i>	Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes (Parijs, 1906-).
<i>IJHS</i>	International Journal of the History of Sport.
<i>IMagn.</i>	O. KERN, <i>Die Inschriften von Magnesia am Maeander</i> (Berlijn, 1900).
<i>IvO</i>	W. DITTENBERGER en K. PURGOLD, <i>Inschriften von Olympia</i> (Berlijn, 1936).
<i>JHS</i>	Journal of Hellenistic Studies.
<i>JSH</i>	Journal of Sport History.
<i>JRA</i>	Journal of Roman Archaeology.
<i>LCM</i>	Liverpool Classical Monthly.
<i>MGR</i>	Miscellanea Greca e Romana.
<i>Olympionikai</i>	L. MORETTI, <i>Olympionikai, I Vincitori negli Antichi Agoni Olimpici</i> , Rome, 1957.
<i>PCPS</i>	Proceedings of the Cambridge Philological Society.
<i>P. Lond.</i>	Greek Papyri in the British Museum (Londen, 1893-).
<i>P.Oxy. XVII</i>	A.S. HUNT, <i>The Oxyrhynchus Papyri Part XVII</i> (Londen, 1927).
<i>SEG</i>	Supplementum Epigraphicum Graecum (Leiden, 1923-).
<i>Syll.³</i>	W. DITTENBERGER, <i>Sylloge Inscriptionum Graecarum</i> (Leipzig, 1915-1924).
<i>TAM V</i>	P. HERRMANN, <i>Tituli Asiae Minoris V: Tituli Lydiae linguis graeca et latina conscripti</i> , (Wenen 1981-9).
<i>TAPA</i>	Transactions and Proceedings of the American Philological Association.
<i>ZPE</i>	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik.

Inleiding

Algemene inleiding

Atleten in de politiek komen zowel in de Oudheid als in onze moderne samenleving voor. Zij kunnen aan politiek doen tijdens of na hun atletiecarrière. Wanneer hooggeplaatste politici nu in het openbaar aan sport doen (of als sponsor of supporter optreden) is dit meestal recreatief, ook al draagt dit bij aan hun imago. Ook nu nog slagen atleten er af en toe in om, dankzij hun naambekendheid, na de sport een politieke carrière uit te bouwen. De uitspraak van sporthistoricus David Young geldt dus voor de sportieve én de politieke gelijkenis: “*In all of the world’s history our athletic system is the only one at all similar to the Greeks*’.”¹

Sportgeschiedenis van de Oudheid concentreerde zich vaak enkel op de Griekse en Romeinse sportbeleving. Ingomar Weiler vond evenwel ook voorbeelden van een agonistische mentaliteit in oudere niet-Griekse culturen.² De oudste getuigenissen over de relatie tussen sport en politiek komen uit Mesopotamië en Egypte en duiden vooral op een ideologische band. De mythe van Gilgameš, heerser van Uruk, en de wilde Enkidu spreekt evenals de hymne voor de Sumerische koning Šulgi uit het Ur III rijk (ca. 2094-2047 v. Chr.) over fysieke activiteiten van een heerser. Tijdens het Nieuwe Rijk gebruikten koningen zoals Thoetmosis III en Amenophis II hun atletische en militaire vaardigheden als legitimatie van hun macht, hoewel het niet altijd zeker is of zij werkelijk deze activiteiten uitvoerden.³

Sport bekleedde een centrale plaats in de Griekse cultuur. In de Griekse *gymnasia* en *palaistrai* vormden fysieke activiteiten een onderdeel van de opvoeding van de (mannelijke) jeugd. Vanaf de hellenistische periode dateerden Griekse historici volgens de winnaar van de stadionloop in de Olympische Spelen en soms kregen winnende atleten een triomftocht in de eigen *polis*. Papyrusvondsten, vaasafbeeldingen van bokkers of worstelaars en opschriften op de basis van standbeelden zijn maar enkele van de materiële resten die aan ons overgeleverd zijn. Sommige bronnen vermelden ook atleten die politiek actief waren tijdens of na hun atletiecarrière. Samen met de antieke literatuur helpen deze ons een beter inzicht te krijgen in de relatie tussen sport en politiek in de Oudheid.⁴

¹ D. C. YOUNG, *A Brief History of the Olympic Games*, Cornwall, 2004, 3.

² I. WEILER, *Der Agon im Mythos. Zur Einstellung der Griechen zum Wetkampf*, Darmstadt, 1974.

³ D.G. KYLE, *Sport and Spectacle in the Ancient World*, Malden (Mass.), 2007, 23-34.

⁴ Voor een bronnenverzameling, zie: S.G. MILLER, *Arete: Greek Sports from Ancient Sources*, Berkeley, 2004.

Bronnen

De bronnen in verband met de Griekse spelen zijn zoals de meeste bronnen over de Oudheid slechts fragmentarisch en analytisch bewaard.⁵ Verschillende soorten getuigen over winnaars van Griekse spelen in de politiek. De meeste individuen die vermeld worden in de overwinningslijsten zijn voor ons meestal enkel namen van illustere onbekenden. Maar wanneer deze namen terugkeren in literatuur, inscripties of papyri kunnen we een beperkt aantal van deze atleten identificeren met gekende politieke personages. Dankzij de archeologie zijn vele van die bronnen gevonden en gedateerd, naast andere materiële zaken zoals munten met de namen van bijvoorbeeld winnende tirannen.

Onder de literaire teksten is de reisgids van Pausanias, een schrijver uit de tweede eeuw, de voornaamste informatiebron. De *periegeet* gaf onder meer een beschrijving van de monumenten in Olympia en een aantal anekdoten over winnaars van de Olympische Spelen, vooral uit de klassieke periode. Toen was het ook de gewoonte van rijke winnaars om hun prestaties te laten vereeuwigen in overwinningsgedichten of *epinikia*. Andere verwijzingen naar atleten in de politiek vinden we onder meer in historiografische werken, komedies, tragedies en zelfs in filosofische tractaten. Door de grote afstand tussen de periode waarin de atleten en de auteurs leefden of de eigenheid van het literaire genre, is er niet altijd een duidelijk onderscheid tussen verhaal of mythe. Bij Herodotos en Pindaros vinden we namelijk een mengeling van beide.

Opschriften op standbeelden of op andere voorwerpen treffen we aan op vele plaatsen waar spelen werden gehouden. In de inscripties worden vaak een overwinnaar en zijn geboortestad geëerd; soms biedt de overwinnaar zelf een offergave aan. Korte epigrammen waarin de atleet geprezen wordt bestonden naast de oorspronkelijke vorm als opschrift ook als literaire variant. Sommige papyri maken melding van politieke functies en ereburgerschappen, bijvoorbeeld diploma's van de atletenbond waarin naast het palmares ook de functies van de gepensioneerde atleet opgeschreven werden. De archeologie tenslotte heeft een groot aantal van deze bronnen opgegraven en gedateerd, waaronder belangrijke vondsten zoals de ostraca in Athene waar de naam van een te verbannen politicus ingekerfd werd.

⁵ Over de problemen in verband met de bronnen, zie Chapter 2, The evidence and its limits, in: M. GOLDEN, *Sport and Society in Ancient Greece*, Cambridge, 1998, 46-60.

De moderne literatuur over sportgeschiedenis van de Oudheid behandelt uiteenlopende onderwerpen, gaande van algemene werken tot gedetailleerde studies, zoals bijvoorbeeld over de Olympische Spelen. In de laatste decennia van vorige eeuw groeide de interesse in sportgeschiedenis, net zoals in andere sociale en culturele domeinen van de Oudheid. De meeste werken over Griekse spelen behandelen de archaïsche en de klassieke Griekse periode, waarschijnlijk omdat men ervan overtuigd was dat deze de bloeiperiode was. Een andere wijdverspreide misvatting was dat de Romeinen zich verzetten tegen of geen interesse toonden voor Griekse spelen. Hoewel de romanisering de verspreiding van de Romeinse paarden- en gladiatorenspelen in het rijk bevorderde, zorgde ook het helleniseringsproces voor een gelijkaardige verspreiding van de Griekse wedstrijden.⁶

Sommige studies uit de negentiende eeuw zijn nog steeds bruikbaar, vooral de literaire onderzoeken. De Duitse geleerde Krause schreef in de negentiende eeuw de eerste grote monografie over sport en ontspanning in de antieke wereld.⁷ In de Angelsaksische wereld leverde Gardiner in het begin van de twintigste eeuw een baanbrekende synthese af met *Greek Athletic Sports and Festivals*.⁸ Zijn werk werd in dezelfde geest voortgezet door Harris.⁹ Moderne sporthistorici als Pleket en Young reageerden hiertegen, omdat de Griekse spelen vanaf het ontstaan tot de hellenistische tijd in een traditie van een “rise and fall of Greek athletics” werden ingepast. De tegenstelling tussen het ideaalbeeld van de amateursporter, door de Coubertin gebruikt bij zijn moderne Olympische Spelen, en de professional leeft nu nog voort in de discussie over de sociale afkomst van de antieke atleten.

Atleten in de politiek worden vooral geciteerd als voorbeelden in studies over de relatie tussen sport en stad, zoals in het boek van Mann, *Athlet und Polis im archaischen und frühklassischen Griechenland*.¹⁰ In het werk *Athletics in Ancient Athens* van Kyle ligt de klemtoon vooral op de aristocratische dominantie, zoals in de paardenwedstrijden.¹¹ Een algemene studie van atleten in de politiek doorheen de antieke Oudheid bestaat nog niet.¹²

⁶ Voor een overzicht van publicaties voor 1983, zie: D.G. KYLE, ‘Directions in Ancient Sport History’, JSH 10 (1983), 7-9. Een lopende bibliografie over antieke sport vindt men in het tijdschrift Nikephoros.

⁷ J.H. KRAUSE, *Die Gymnastik und Agonisik der Hellenen*, Leipzig, 1841.

⁸ E.N. GARDINER, *Greek Athletic Sports and Festivals*, Londen, 1910.

⁹ H.A. HARRIS, *Greek Athletes and Athletics*, Londen, 1964.

¹⁰ C. MANN, *Athlet und Polis im archaischen und frühklassischen Griechenland*, Göttingen, 2001.

¹¹ D.G. KYLE, *Athletics in Ancient Athens*, Leiden, 1987.

¹² J. GÖHLER, ‘Olympioniken als Krieger und Politiker. Zur sozialen Stellung der Olympiasieger im Altertum’, *Die Leibeserziehung* 19 (1970), 190-195 geeft een onvolledig overzicht van atleten in de politiek tot 161 n. Chr.

Onderzoeksvragen

In dit onderzoek vragen we ons af wie deze antieke atleten in de politiek waren. Hierbij maken we een onderscheid tussen de moderne en de antieke betekenis van de origineel Griekse woorden politiek en atleet. De term politiek is afkomstig van *politika*, afgeleid van *polis* of stad/stadstaat, en kan betekenen “van de staatsman of staat uitgaand”.¹³ Onze definitie van een politieke functie zal dus zo breed mogelijk zijn en alle ambten of erefuncties omvatten die zowel een stad als een persoonlijke heerser aan een persoon toekende. De term atleet is afkomstig van *athletes*, wat op zijn beurt teruggaat op het woord *aethlos*.¹⁴ Dit was oorspronkelijk een militaire term met de betekenis van “strijd, werk en wedstrijd”. In die laatste betekenis is het ook verwant met *aethlon*, de prijs bij een wedstrijd. Bij de Griekse spelen werd er ook een onderscheid gemaakt tussen de *gymnikos agon*, *hippikos agon* en de *mousikos agon*. De muzikale deelnemers laten we in dit onderzoek buiten beschouwing, maar de winnaars van de paardenraces zullen we wel in ons onderzoek betrekken. Meestal namen deze vooraanstaande personen, zoals tirannen en koningen, niet zelf deel, maar kregen zij als eigenaar van de paarden, en niet de jockey, de eer van de overwinning. Zij speelden hun overwinning ook uit op politiek vlak en daarom zullen we hen, naast de atleten volgens de moderne betekenis, ook hier behandelen.

Deze studie is chronologisch geordend: de archaïsche (ca. 750 - 500 v. Chr.), de klassieke (500 - 338 v. Chr.), de hellenistische (338 - 30 v. Chr.) en de Romeinse (30 v. Chr. - 393 n. Chr.) periode. Voor elke periode bespreken we winnaars van Griekse spelen die een publieke functie uitoefenden, zowel de heersers die tijdens hun politieke carrière deelnamen aan de spelen als de atleten die na hun sportcarrière opklommen tot een publieke functie. Het is niet onze bedoeling om een exhaustieve opsomming van alle winnaars te bieden, maar om een overzicht te bieden van de functies die winnaars tijdens of na hun carrière uitoefenden.¹⁵ Tevens laten we de ‘mogelijke atleten’ hier buiten beschouwing.¹⁶ We zullen ook onderzoeken welke functies winnaars op de spelen uitoefenden, in het licht van hun sociale achtergrond, en welke hun mogelijke motieven waren voor een deelname aan Griekse spelen.

¹³ A. HOOGERWERF, *Politiek als evenwichtskunst*, Budel, 2003, 12.

¹⁴ T.F. SCANLON, ‘*The Vocabulary of Competition: Agon and Aethlos, Greek Terms for Contest*’, *Arete* 1 (1983), 154-155.

¹⁵ Het meest volledige werk is nog steeds: L. MORETTI, *Olympionikai, I Vincitori negli Antichi Agoni Olimpici*, Rome, 1957 met aanvullingen in *Klio* 52 (1970), 295-303 en in *MGR* 12 (1987), 67-91, voor de inscripties zijn de volgende corpora nuttige werkinstrumenten: L. MORETTI, *Iscrizione Agonistiche Greche*, Rome, 1953 en J.EBERT, *Griechische Epigramme auf Sieger an gymnischen und hippischen Agonen*, Berlijn, 1972.

¹⁶ KYLE, *Athletics in Ancient Athens*, 216-228, bespreekt deze wel in zijn catalogoog onder Possible Athletes.

1 Archaïsche periode

Voor de archaïsche periode zijn er slechts enkele atleten met een politieke functie bekend. De mythische koningen uit Homeros' *Ilias* waren heersers die zich moesten bewijzen op het politieke en sportieve vlak. Tirannen en rijke aristocraten uit Athene uit de zevende en zesde eeuw v. Chr. volgden dit voorbeeld. Sommige winnaars op de spelen werden na hun carrière aangesteld tot *strategos*, aanvoerder over een leger, of *oikistes*, stichter van een kolonie. Enkel Griekse burgers namen deel, maar in de zesde eeuw v. Chr. kwamen deze ook uit de kolonies.

1.1 Homerische atleten

De lijkspelen van Patroklos in het drieëntwintigste boek van de *Ilias* vormen de oudste literaire beschrijving van Griekse spelen. Na de dood van Patroklos organiseert Achilleus sportwedstrijden waarbij de deelnemers strijden om verschillende prijzen. De afkomst van de meeste personages in dit hoofdstuk is bekend, omdat ze ook voorkomen als aanvoerder in de scheepscatalogus in het tweede boek.

Meriones is de aanvoerder van de Kretenzers en neemt deel aan drie verschillende wedstrijden. Zijn tegenstanders bij de wagenrennen zijn allen van koninklijke afkomst. Antilochos is de zoon van Nestor, de koning van Pylos, Menelaos is de vorst van Sparta, Diomedes heerst over Argos en Eumelos is de koning van Pherai.¹⁷ Bij het boksen verslaat de onbekende Epeios Euryalos, één van de onderaanvoerders van Argos en van koninklijke afkomst.¹⁸ Odysseus, koning van Ithaka, worstelt tegen Aias, vorst van Salamis, maar de kamp wordt onbeslist afgebroken door Achilleus.¹⁹ In de wedloop legt de kleine Aias, de vorst van Lokris, het af tegen Odysseus en Antilochos.²⁰ Het gevecht met de lans van de grote Aias tegen Diomedes eindigt onbeslist.²¹ Bij het discuswerpen legt de grote Aias het samen met de eerder genoemde Epeios en Leonteus, de aanvoerder van de Thessaliërs, af tegen Polypoites, de andere aanvoerder van de Thessaliërs.²² Meriones verslaat koning Teukros, in het boogschieten en Agamemnon krijgt zonder te werpen de prijs van het speerwerpen als zoenoffer van Achilleus.²³

¹⁷ HOMEROS *Ilias* 23.287-650.

¹⁸ Ibid. 23.651-700.

¹⁹ Ibid. 23.700-739.

²⁰ Ibid. 23.740-797.

²¹ Ibid. 23.798-825.

²² Ibid. 23.826-849.

²³ Ibid. 23.850-895.

In de *Odyseia* worden op verschillende plaatsen atletische wedstrijden gehouden. Op het eiland Phaiakia wordt Odysseus ontvangen door de koning als vreemdeling en worden er na de maaltijd spelen gehouden ter recreatie. Jonge edelmannen oefenen en meten zich met elkaar in verschillende disciplines. Wanneer Odysseus weigert in te gaan op de uitnodiging van Laodamas, zoon van koning Alkinoos, om zich met hen te meten, beschimpt een andere jongeman hem: “*Je hebt helemaal niets van een atleet...*”.²⁴ Kwaad om de belediging besluit hij hen een lesje te leren en hij werpt de discus verder dan enige man voor hem.

In de beide epen van Homeros zijn de atleten dus voornamelijk koningen of afstammelingen van koningen. De Griekse *basileis* nemen zelf deel aan de wedstrijden om zich zo te onderscheiden. Later kunnen zij zich dan zoals de grijze Nestor beroemen op hun geleverde prestaties. Het Homerische ideaalbeeld schrijft voor dat elke krijger van hoge geboorte atletische vaardigheden moet bezitten. Ook de vader van Achilleus schrijft zijn zoon dit voor: “*De oude Peleus drukte zijn zoon Achilleus op het hart altijd moedig te zijn en uit te blinken boven de anderen.*”.²⁵ Epeios, de bouwer van het houten paard van Troje, is de enige die niet vermeld wordt als aristocraat.²⁶ Zijn mislukte discusworp maakt hem ook tot mikpunt van spot en hij blijkt geen vaardigheid te bezitten in de strijd. De meeste historici beschouwen hem daarom als een eenvoudige timmerman, die uitgelachen wordt door de edelen en die gespecialiseerd is in het minderwaardige boksen.²⁷ Pleket spreekt dit echter tegen en trekt een parallel tussen Epeios als architect van het paard en Odysseus als bouwer van zijn eigen vlot. Epeios wordt net zoals Achilleus met het epitheton *megathumos*, “grootmoedig of weledel”, aangeduid.²⁸ Bovendien is Euryalos, de tegenstander van Epeios in het boksen, van aristocratische afkomst.²⁹

Het Homerische beeld van de atletische aristocraat blijft verder leven in latere periodes. Heersers en andere nobelen zijn het aan hun sociale status verplicht om zowel op het krijgsveld als in de sportwedstrijden te presteren. Zo demonstreren ze zowel hun fysieke als hun morele leiderschap. Toch krijgt ook een oude koning als Nestor zonder deel te nemen de eer en de prijzen uit eerbied voor zijn vroegere prestaties. Hij kan dan ook gerust zijn paarden uitzenden om voor hem deel te nemen, iets wat de latere koningen en tirannen overnemen.³⁰

²⁴ HOMEROS *Odyseia* 8.158, in vertaling M.A. SCHWARTZ, *Ilias & Odyssee*, Amsterdam, 2008, 476.

²⁵ HOMEROS *Ilias* 11.784, cfr. de woorden van Hippolochos tegen zijn adellijke zoon Glaukos in *Ilias* 6.208.

²⁶ HOMEROS *Odyseia* 8.493.

²⁷ R.L. HOWLAND, ‘*Epeius, Carpenter and Athlete*’, PCPS 183 (1954/1955), 15-16.

²⁸ cfr. Achilleus in HOMEROS *Ilias* 20.498.

²⁹ H.W. PLEKET, ‘*Zur Soziologie des antiken Sports*’, Nikephoros 14 (2001), 161-162.

³⁰ V. VISTA-ONDARÇUHU, *L'image de l'athlète d'Homère à la fin du Ve siècle avant J.-C.*, Parijs, 1999, 43-47.

1.2 Tirannen als winnaar op de spelen

Tirannen in de Griekse wereld associeerden zichzelf graag met de Panhelleense spelen. Kypselos van Korinthe schonk in de zevende eeuw v. Chr. een ivoren kist en een gouden beeld als wijgeschenken aan Zeus in Olympia.³¹ Tirannen worden vaak in verband gebracht met het ontstaan of de hervorming van de spelen. Zo zou bijvoorbeeld Pheidon van Argos in 668 v. Chr. samen met Pisa de leiding over de Olympische Spelen van Elis hebben overgenomen.³² Andere tirannen namen deel om een overwinning in de spelen te behalen, bijna altijd in de prestigieuze hippische wedstrijden. In de meeste gevallen namen ze niet zelf deel, maar huurden ze een wagenmenner, die meestal onbekend bleef.

Myron van Sikyon³³, waarschijnlijk de grootvader van Kleisthenes, is de vroegst geattesteerde tiran als winnaar op de Olympische Spelen.³⁴ Hij won de wagenrennen in de 33ste olympiade (648 v. Chr.) en hij richtte in de Altis een schathuis op.³⁵ De connectie die zo ontstond tussen Sikyon en de spelen werd verder onderhouden door zijn kleinzoon. Kleisthenes³⁶ wordt vooral geassocieerd met atletische competitie door het huwelijk van zijn dochter Agariste. De tiran had in 582 v. Chr. reeds bij de wagenrennen gezegevierd op de Pythische Spelen in Delphi.³⁷ Tijdens de Olympische Spelen waar hij zelf het *tethrippon*, de wagenrennen met een vierspan, won liet hij een heraut het huwelijk van zijn dochter aankondigen. Adellijke Griekse huwelijkskandidaten moesten een jaar in Sikyon verblijven, waar Kleisthenes voor de gelegenheid een renbaan en een worstelperk had laten aanleggen, opdat ze zich tegenover hem konden bewijzen door hun fysieke prestaties. Uiteindelijk werd de Athener Megakles uit het geslacht der Alkmaioniden, een huis dat later vermaard werd voor hun overwinningen in de hippische wedstrijden, uitgekozen als bruidegom.³⁸

Sommige tirannen waren ook nauw betrokken bij de organisatie van de spelen. In navolging van Pheidon van Argos worden ook aan Kleisthenes de stichtingen van enkele festivals toegeschreven. McGregor heeft echter overtuigend aangetoond dat de tirannen eerder een hervormende dan een stichtende rol speelden. Zo hervormde Kleisthenes waarschijnlijk de

³¹ PAUSANIAS *Perieges Hellados* 5.2.3 en 5.17.5

³² D.G. KYLE, *Sport and Spectacle in the Ancient World*, Malden (Mass.), 2007, 132.

³³ *Olympionikai*, nr. 52.

³⁴ Voor problemen in verband met genealogie en datering van de Orthagoriden, zie: P.-J. SHAW, *Discrepancies in Olympiad Dating and Chronological Problems of Archaic Peloponnesian History*, Stuttgart, 2003, 212-224.

³⁵ PAUSANIAS 6.19.2

³⁶ MORETTI, *Olympionikai*, nr. 96.

³⁷ PAUSANIAS 10.7.6.

³⁸ HERODOTOS *Histories apodexis* 6.126-130.

Pythische Spelen in 582 v. Chr., het jaar waarin de wagenrennen toegevoegd werd.³⁹ Kleisthenes zorgde voor de omvorming van de wedstrijden naar kransspelen. De motieven voor deze hervorming waren hoofdzakelijk politiek. Kleisthenes was in de Eerste Heilige Oorlog aangesteld als hoofd van de Delphische amphictionie en hij onderhield ook goede banden met de Korinthische tiran Periander. Zijn vijandschap met Argos en de daaropvolgende oorlog tussen Sikyon en Argos zorgden er echter voor dat de *polis* Kleonai met hulp van Argos in 574 v. Chr. de eerste Nemeïsche Spelen organiseerde.⁴⁰ Korinthe zocht na de dood van Periander en de val de tirannie toenadering tot Delphi. McGregor argumenteert dat het Pythische festival in Sikyon hierop volgde. De *scholia* bij Pindaros schrijven de stichting of hervorming aan Kleisthenes toe.⁴¹ Waarschijnlijk hervormde Kleisthenes een bestaand festival volgens Delphisch model als concurrent voor de Pythische Spelen.⁴²

Periander⁴³ was de zoon van de Korinthische tiran Kypselos. Hij regeerde vanaf het einde van de zesde eeuw v. Chr. tot ten laatste 584 v. Chr. Dit betekent dat hij niet de stichter kan zijn van de Isthmische Spelen in 582 v. Chr., hetzelfde jaar waarin de Pythische Spelen hervormd werden. McGregor concludeert de spelen in Korinthe waarschijnlijk ingericht werden om de val van de tirannie te vieren.⁴⁴ Volgens Ephoros zou Periander zijn belofte om een gouden standbeeld in Olympia te offeren nagekomen zijn nadat hij een overwinning in de wagenrennen behaald had.⁴⁵ Moretti beschouwt de overwinning van Periander als onzeker, omdat de offergave ook aan Kypselos toegeschreven wordt.⁴⁶ De Kypseliden verbonden hun naam dus aan Olympia door middel van offergaves en de bouw van een schathuis. Dit was naast het behalen van een overwinning of de hervorming van een festival een manier om hun macht en rijkdom te tonen.

Peisistratos van Athene⁴⁷ verkreeg als eerste bekende winnaar op de spelen de overwinning van iemand anders. Kimon⁴⁸, de halfbroer van Miltiades de oudere en vader van Miltiades de jongere, behaalde twee overwinningen in het *tethrippon* toen hij uit Athene verdreven was door Peisistratos. Zijn tweede overwinning in 532 v. Chr. droeg hij over aan Peisistratos,

³⁹ PAUSANIAS 10.7.6.

⁴⁰ M.F. MCGREGOR, 'Cleisthenes of Sicyon and the Panhellenic Festivals', TAPA 72 (1941), 277-279.

⁴¹ SCHOLIA PINDAROS *Epinikia*: Nemea 9 inscr., cfr. HERODOTOS 5.67.

⁴² MCGREGOR, 'Cleisthenes of Sicyon', 280-285.

⁴³ *Olympionikai*, nr. 1017.

⁴⁴ MCGREGOR, 'Cleisthenes of Sicyon', 281.

⁴⁵ DIOGENES LAERTIOS *Philosophon bion kai dogmatan synagoge*: Periandros 1.96.

⁴⁶ *Olympionikai*, nr. 182.

⁴⁷ Ibid., nr. 124.

⁴⁸ Ibid., nrs. 120, 124 en 127.

wiens naam en stad dus afgeroepen werden na de race. Volgens Herodotos mocht Kimon in ruil terugkeren naar Athene. Kimon zegevierde daarna nog een derde maal in hetzelfde onderdeel, maar werd later vermoord door de zonen van Peisistratos.⁴⁹ Hoewel geen politieke rol bekend is van deze Kimon, kon hij dankzij het prestige van zijn overwinningen wel een gevaarlijke opponent van Hippias, de zoon van Peisistratos en diens opvolger, geweest zijn.⁵⁰ Dit zou ook de reden kunnen zijn waarom Peisistratos Kimon reeds voor diens Olympische overwinningen in ballingschap gezonden had.⁵¹

Hoewel de Peisistratiden niet bekend stonden als paardenliefhebbers, zou het bestanddeel “*hipp-*” in de namen van de zonen van Peisistratos, Hippias en Hipparchos, kunnen wijzen op een associatie met de paardensport. In Aristophanes’ *Wolken* is Pheidippides, de zoon van Strepsiades, een paardenliefhebber die al het geld van zijn vader uitgeeft aan de training van racepaarden.⁵² In elk geval was Peisistratos betrokken bij de organisatie van de *Panathenaia*. Deze lokale spelen in Athene, waarvan de grote *Panathenaia* eens om de vier jaar plaatsvonden, waren opgericht in 566 v. Chr., maar het lijkt ondenkbaar dat Peisistratos reeds toen voldoende macht had om deze te stichten. Waarschijnlijk breidde hij het festival uit of hervormde hij het na de verovering van de alleenheerschappij.⁵³

De tirannen uit de oudste periode maakten dus gebruik van de Panhelleense spelen als propagandamiddel en voerden er een actieve politiek. De heilige sites waren tevens de perfecte plaatsen voor de tirannen om politieke aankondigingen te maken. Overwinningen in de wagenrennen vergrootten hun prestige en macht. De tirannen passen in het Homerische beeld van de competitieve leiders, maar zij lieten zich waarschijnlijk zoals de oude Nestor vertegenwoordigen door een ingehuurde jockey die met hun paarden deelnam. Hun rol bij de organisatie van de Panhelleense spelen bestond meestal uit het hervormen van deze spelen.⁵⁴ Een deelname of organisatie van zulke spelen was dus niet alleen bevorderlijk voor de politieke carrière van de tirannen, maar bracht ook eer aan hun stad. Tenslotte beklemtoonde de aanwezigheid van de tirannen op de Panhelleense spelen hun status in de Griekse wereld.

⁴⁹ HERODOTOS 6.103.

⁵⁰ H.T. WADE-GERY, ‘*Miltiades*’, JHS 71 (1951), 214.

⁵¹ MANN, *Athlet und Polis*, 82-86.

⁵² ARISTOPHANES *Nephelai* 1-118.

⁵³ KYLE, *Athletics*, 28-31.

⁵⁴ MCGREGOR, ‘*Cleisthenes of Sicyon*’, 286.

1.3 Winnaars op de spelen en publieke functies

1.3.1 Atheense winnaars

Kylon van Athene⁵⁵ was een Olympische winnaar uit de zevende eeuw v. Chr. Hij probeerde daarna om de alleenheerschappij te verwerven. Volgens Thoukydides handelde Kylon op grond van een Delphische orakeluitspraak die hem vertelde om de Atheense *Akropolis* te bezetten op het moment van het grootste festival ter ere van Zeus. Kylon, die in 640 v. Chr. de Olympische *diaulos* (dubbele stadionloop) gewonnen had, dacht dat het orakel de Olympische Spelen van 632 v. Chr. bedoelde. Zijn expeditie mislukte echter -volgens Thoukydides omdat het grote festival voor Zeus in Attica de Diasia was- en zijn medestanders werden vermoord terwijl ze hun toevlucht hadden gezocht in een tempel. Kylon en zijn broer konden echter nog als enigen ontkomen.⁵⁶ Megakles veroorzaakte de vloek van de Alkmaioniden, omdat hij als archont verantwoordelijk was voor deze heiligschennis en hij werd samen met zijn mededaders verbannen uit Athene.⁵⁷

Kylon was ook de schoonzoon van de tiran Theagenes van Megara en waarschijnlijk van aristocratische afkomst.⁵⁸ Dit kan hem geholpen hebben bij het verkrijgen van medestanders, maar het prestige van zijn overwinning speelde volgens Kyle ook een belangrijke rol.⁵⁹ Misschien is dat de verklaring waarom Kylon zijn coup pleegde tijdens de Olympische Spelen. Volgens Pausanias werd later in Athene een bronzen beeld voor Kylon opgericht wegens diens schoonheid en het belang van de Olympische overwinning. Sommige geleerden zien hier eerder een zoenoffer in van de Atheense bevolking.⁶⁰

Phrynon van Athene⁶¹ won in de 36ste Olympiade (636 v. Chr.) het pankration of de stadionloop.⁶² Phrynon was later de bevelhebber van Atheense troepen in de strijd om Sigeion tegen Mytilene. Daar ging hij een tweegevecht aan met Pittakos, één van de zeven wijzen. Pittakos versloeg Phrynon echter met behulp van een net en een drietand.⁶³

⁵⁵ *Olympionikai*, nr. 56.

⁵⁶ THOUKYDIDES *Ho polemos ton Peloponnesion kai Atheniaion* 1.126.

⁵⁷ HERODOTOS 5.70 en PLOUTARCHOS *Bioi Parallelloi: Solon* 12.1-3.

⁵⁸ PAUSANIAS 1.28.1 en THOUKYDIDES 1.126.3.

⁵⁹ KYLE, *Athletics*, 20. Frost denkt vooral aan hulp van zijn schoonvader uit Megara, zie: F.J. FROST, 'The Athenian Military before Cleisthenes', *Historia* 33 (1984), 286.

⁶⁰ MANN, *Athlet und Polis*, 66-67.

⁶¹ *Olympionikai*, nr. 58.

⁶² DIOGENES LAERTIOS *Pittakos* 1.74 geeft pankration, EUSEBIOS *Chronikoi Kanones* 1.199 stadion.

⁶³ STRABON *Geographika* 13.1.38 en PLOUTARCHOS *Moralia* 858A.

Voordien was Phrynon er in geslaagd om Sigeion te veroveren met zijn manschappen. Deze kolonisatie kan volgens Graham best gezien worden als een private onderneming.⁶⁴ Ook al werd hij niet door de *polis* tot *oikistes* benoemd, toch dankt Phrynon zijn positie als stichter van de kolonie waarschijnlijk aan zijn atletische onderscheiding.⁶⁵

Alkmaion van Athene⁶⁶ behaalde als eerste lid van de prominente Alkmaionidenfamilie een Olympische overwinning in 592 v. Chr.⁶⁷ Met zijn zege startte hij een familietraditie van overwinningen in de wagenrennen.⁶⁸ Alkmaion was samen met zijn familie verbannen uit Athene wegens de heiligschennis van zijn vader Megakles ten tijde van de Kylonaffaire.⁶⁹ De legende waarin Alkmaion zijn rijkdom verwerft dankzij de gulheid van Kroisos van Lydië is in strijd met de chronologie, want Kroisos was in het begin van de zesde eeuw v. Chr. nog niet aan de macht in Sardis. In de Eerste Heilige Oorlog tussen de Delphische amphictionie en Kirra rond 590 v. Chr. voerde Alkmaion het bevel over de Atheners.⁷⁰ Frost betwijfelt dat Alkmaion een officieel leger aanvoerde in deze oorlog. Hij denkt eerder aan een privéleger van verwanten en supporters dat Kleisthenes van Sikyon bijstond bij de verovering van de gebieden van Kirra.⁷¹ Ook Davies meent dat dit gebeurde voor de terugkeer van de Alkmaioniden naar Athene.⁷²

Miltiades⁷³ was een lid van de adellijke Atheense familie van de Philaiden, gekend voor hun renpaarden. Miltiades kroonde zich eenmaal tot overwinnaar in de vierspanwedstrijd in Olympia, voor hij vertrok naar de Chersonesos om daar als tiran te heersen. Volgens Herodotos werd Miltiades uitgekozen door een groep Dolonkoi die van het Delphische orakel de boodschap gekregen hadden om een gastvrij persoon te zoeken om een stad te stichten. Miltiades kreeg eveneens van de *Pythia* de raad om te vertrekken en aangezien hij zelf ook tegen het bewind van de Peisistratiden gekant was, verzamelde hij een groep Atheners om hem te vergezellen naar de Chersonesos. Daar werd hij uitgeroepen tot leider en aangesteld als tiran. Na zijn dood werden jaarlijks funeraire spelen en een offerfeest georganiseerd voor Miltiades ter herdenking van zijn rol als stichter.⁷⁴

⁶⁴ A.J. GRAHAM, *Colony and Mother City*, Chicago, 1983, 33.

⁶⁵ MANN, *Athlet und Polis*, 68.

⁶⁶ *Olympionikai*, nr. 81.

⁶⁷ HERODOTOS 6.125 en ISOKRATES [16.] *Peri tou Zeugous* 25.

⁶⁸ SCHOLIA PINDAROS *Pythia* 7 inscr.

⁶⁹ HERODOTOS 5.70 en PLOUTARCHOS *Solon* 12.

⁷⁰ PLOUTARCHOS *Solon* 11.2.

⁷¹ FROST, *The Athenian Military*, 289-290

⁷² J.K. DAVIES, *Athenian Propertied Families. 600-300 B.C.*, Oxford, 1971, nr. 10209.

⁷³ *Olympionikai*, nr. 106.

⁷⁴ HERODOTOS 6.35-38.

De twee functies van Miltiades waren sterk met elkaar verbonden. De belangrijkste is zijn rol als *oikistes*, stichter van een kolonie, waarbij hij het bijbehorende leiderschap in de vorm van de alleenheerschappij verkreeg. In tegenstelling tot Battos, die na de stichting van Kyrene in de zevende eeuw v. Chr. als koning heerste, zijn er geen aanwijzingen dat Miltiades door de *polis* aangesteld werd als *oikistes*. Graham meent dat Miltiades een private expeditie ondernam, omdat Peisistratos in de periode voor 546 v. Chr. nog niet machtig genoeg was.⁷⁵ Doch enkele jaren na de dood van zijn oom nam Miltiades de jongere op bevel van de Peisistratiden de macht in de Chersonesos. Na de moord op zijn vader Kimon was hij als medewerker betrokken bij de politiek van de Peisistratiden.⁷⁶ Een inscriptie op een ivoren hoorn in Olympia die Pausanias zag, beschreef Miltiades ook als leider van de Chersonesos.⁷⁷ Deze militaire functie bekleedde hij waarschijnlijk als tiran in de plaatselijke conflicten.⁷⁸ Verder werd Miltiades na zijn dood jaarlijks vereerd met spelen en met een offerfeest. Zo'n cultus was een algemeen gebruik dat ook voor een *oikistes* werd ingesteld.⁷⁹

Heroïsering van atleten kwam eveneens voor in Griekenland, maar Miltiades werd vereerd als *oikistes* en tiran van de Chersonesos. Zijn Olympische overwinning hielp waarschijnlijk zijn aanzien te vergroten en kan ook het succes van zijn expeditie verklaren. Het prestige en de rijkdom van zijn familie leidden eerst tot zijn aanstelling als stichter van de kolonie en vervolgens tot deze als leider en tiran.

De twee vroegste Atheense winnaars met politieke ambities, Kylon en Phrynon, namen zoals de Homerische atleten nog zelf deel aan de atletische onderdelen, zoals de stadionloop en het pankration. Door hun overwinningen en het bijhorende prestige konden deze atleten een politieke rol spelen, ook al werd die niet door de stad ondersteund. Een andere belangrijke factor was de sociale achtergrond. Latere aristocratische winnaars zoals Alkmaion en Miltiades legden de basis voor de *hippotrophia* of de paardenkweek van hun familie, omdat ze door hun rijkdom de kosten van deze dure bezigheid konden dragen. Waarschijnlijk behoorden ook Kylon en Phrynon tot de aristocratische klasse. Voor Kylon is zijn huwelijk met de dochter van een aristocratische tiran een overtuigend argument. Ook Phrynon was als aanvoerder in de periode voor Solon waarschijnlijk afkomstig uit de aristocratie.⁸⁰

⁷⁵ GRAHAM, *Colony and Mother City*, 33.

⁷⁶ HERODOTOS, 6.39.

⁷⁷ PAUSANIAS, 6.19.6.

⁷⁸ WADE-GERRY, 'Miltiades', 456-457.

⁷⁹ I. MALKIN, *Religion and Colonization in Ancient Greece*, Leiden, 1987, 190-195.

⁸⁰ M.B. POLIAKOFF, 'Review of *The Olympic Myth of Greek Amateur Athletics* by David C. Young', *AJP* 110 (1983), 170.

1.3.2 Andere winnaars als aanvoerder en kolonist

Orsippos van Megara⁸¹ was de winnaar van de Olympische stadionrace, waarschijnlijk rond 720 v. Chr. Hij staat vooral bekend als de eerste naakte loper, maar volgens Pausanias annexeerde hij na zijn carrière als *strategos* een aantal grensgebieden.⁸²

Een kopie van een oude inscriptie uit Megara bevestigt beide carrières.⁸³ In de inscriptie wordt eerst melding gemaakt van de militaire acties van de *daiphron*, oorlogszuchtige, Orsippos en daarna van zijn atletische overwinning. Als aanvoerder heroverde Orsippos enkele Megarische grensgebieden op Korinthe. Pausanias is meer geïnteresseerd in zijn atletische prestatie en plaatst dit op de voorgrond.⁸⁴ In welke volgorde beide prestaties elkaar werkelijk opvolgden, is onbekend. Fontenrose beschouwt Orsippos ook als één van de atleten voor wie een heldencultus ontstond na zijn dood. Het gedenkteken dat in navolging van het Delphische orakel opgericht werd, gebruikt hij als bewijs.⁸⁵

Milon van Kroton⁸⁶ is één van de bekendste atleten uit de Oudheid. Op het einde van de zesde eeuw v. Chr. boekte hij één Olympische worsteloverwinning bij de jongens en daarna vijf of zes overwinningen in de mannencategorie. Later werd hem de titel van de eerste *periodonikes* gegeven, omdat hij er in slaagde ook in de andere drie (Pythische, Isthmische en Nemeïsche) Spelen van de *periodos* overwinningen te verzamelen.⁸⁷

In de vele legenden die over hem de ronde deden spraken de antieke auteurs ook over zijn extrasportieve prestaties. Volgens Herodotos was de dochter van Milon verloofd met Demokedes, de hofarts van de Perzische koning Dareios. Demokedes had een grote bruidsschat betaald, omdat Dareios veel achting had voor Milon.⁸⁸ Volgens Diodoros voerde Milon in 446 v. Chr. in de oorlog tussen Sybaris en Kroton de troepen van Kroton aan. Hoewel Sybaris over drie maal zoveel manschappen beschikte, kon Kroton hen verslaan dankzij Milon. Hij kwam op het slagveld getooid in een leeuwenhuid, zoals Herakles, en met zijn overwinningskransen op zijn hoofd joeg hij de vijanden op de vlucht.⁸⁹

⁸¹ *Olympionikai*, nr. 16.

⁸² PAUSANIAS 1.44.1.

⁸³ INSCRIPTIONES GRAECAE VII 52 wordt gedateerd tussen de tweede en de vijfde eeuw na Christus.

⁸⁴ Z. NEWBY, *Greek Athletics in the Roman World. Victory and Virtue*, Oxford, 2005, 216.

⁸⁵ J. FONTENROSE, 'The Hero as Athlete', *CSCA* (1968), 92-93.

⁸⁶ *Olympionikai*, nrs. 115, 122, 126, 129, 133 en 139.

⁸⁷ MANN, *Athlet und Polis*, 166.

⁸⁸ HERODOTOS 3.137.

⁸⁹ DIODOROS *Bibliothēke Historike* 12.9.5-6.

Milon wordt ook vaak in verband gebracht met Pythagoras van Samos, de Griekse wijsgeer, die ook in Kroton een school oprichtte. Pythagoras speelde verder niet alleen een rol op cultureel, maar ook op politiek vlak. Ook de vergaderingen van de Pythagoreërs werden in het huis van Milon gehouden.⁹⁰ Hönle vergelijkt het aanvoorderschap van Milon met de bewering van Ploutarchos dat winnende Spartaanse atleten een plaats naast de koning kregen in de voorste gelederen in de strijd.⁹¹ Hoewel Milon volgens hem tot de aristocratie behoorde, werd hij ook dankzij zijn atletische prestaties *strategos*.⁹²

In zijn studie over de Olympische mythe van het amateurideaal bekritiseert Young de sporthistorici zoals Pleket die van deze atleten uit de archaïsche periode aristocratische aanvoerders willen maken. Zo voert hij ook aan dat het bewijsmateriaal voor Milon als *strategos* volledig berust op een latere bron die hem enkel beschrijft als vooropgaand in de strijd.⁹³ Pleket argumenteert echter dat Milon misschien geen officiële functie vervulde, maar dat zijn leiderschap in de strijd toch duidt op zijn belang als burger. Bovendien blijft het huwelijk van zijn dochter met de belangrijke hofarts Demokedes een sterker bewijs voor een aristocratische achtergrond dan voor een rijke atleet van lagere komaf.⁹⁴ Zowel voor Orsippos als voor Milon is het onduidelijk of hun positie toegekend werd wegens hun atletische prestaties of wegens hun aristocratische achtergrond. Uit de militaire positie van sommige atleten blijkt toch dat er in de archaïsche periode een zekere relatie tussen sport en oorlog bestond.

⁹⁰ DIOGENES LAERTIOS *Pythagoras* 8.39.

⁹¹ PLOUTARCHOS *Lykourgos* 22.4 en *Moralia* 639E.

⁹² A. HÖNLE, *Olympia in der Politik der Griechischen Staatenwelt. Von 776 bis zum Ende des 5. Jahrhunderts*, Bebenhausen, 1972. 83-84.

⁹³ D.C. YOUNG, *The Olympic Myth of Greek Amateur Athletics*, Chicago, 1984, 153-154.

⁹⁴ H.W. PLEKET, 'The Participants in the Ancient Olympic Games: Social Background and Mentality', in W. COULSON et al. (ed.), *Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games. 5-9 September 1988*, Athene, 1992, 150.

2 Klassieke periode

Reeds in de zesde eeuw v. Chr. werden de Griekse spelen uitgebreid van het Griekse vasteland naar andere gebieden zoals de Griekse kolonies. Rond 500 v. Chr. werden overal lokale wedstrijden georganiseerd in navolging van de vier grote Panhelleense spelen. Deelnemers in de traditionele spelen kwamen meer en meer vanuit de overzeese kolonies. Koningen en tirannen bleven zich eveneens inlaten met sportwedstrijden, voornamelijk met de wagenrennen. Net zoals in de archaïsche periode lieten ze zich hierna eren en verspreidden ze zelf het nieuws van hun overwinningen. Belangrijke politici wekten door overwinningen op de spelen ook de tegenstand van anderen op. Dit leidde in sommige gevallen zelfs tot een ostracisme. Andere rijke figuren sponsorden in de paardenwedstrijden zoals de koningen en tirannen. Sommige atleten functioneerden ook in publieke dienst, meestal na hun sportcarrière. Atleten kregen soms het bevel over een strijdmacht, zoals dit reeds gebeurde in de zevende en de zesde eeuw v. Chr. Rijke atleten bekostigden soms ook een eigen schip voor de oorlog. Ook werden atleten meer en meer als magistraten aangesteld, zowel in belangrijke posten zoals gouverneurs als in minder belangrijke magistraturen. De functie van *oikistes* kwam nog amper voor, terwijl het gebruik van atleten als ambassadeurs in deze periode opkwam.

2.1 Koningen en tirannen als winnaar op de spelen

2.1.1 Makedonische koningen

Voor Philippos II zouden reeds twee koningen deelgenomen hebben aan de Olympische Spelen. Alexander I, later bijgenaamd *Philhellenos*, was koning van Makedonië vanaf het begin van de vijfde eeuw v. Chr. Volgens Herodotos legden de deelnemers aan het *stadion* in Olympia klacht neer tegen een deelname van Alexander I, omdat enkel Grieken konden deelnemen aan de Olympische Spelen. Alexander claimde evenwel dat de Makedonische koninklijke familie terug te voeren was op Herakles en dus afkomstig uit Argos. De *Hellanolikoi*, de officials op de Olympische Spelen, waren hiermee akkoord en zo kon

Alexander I deelnemen aan de stadionwedstrijd.⁹⁵ Hij staat niet vermeld in de overwinninglijsten, dus vermoedelijk verloor hij de beslissende race.⁹⁶

De historiciteit van dit verhaal is vaak betwist, omdat het afgedaan werd als politieke propaganda.⁹⁷ Alexander I was door het huwelijk van zijn dochter met een Perzische bevelhebber verbonden met de Perzen. Hij werd als afgezant van de Perzische bevelhebber Mardonios naar Athene gezonden voor vredesonderhandelingen en hij verscheen als Perzische bondgenoot tijdens de slag van Plataiai in 479 v. Chr. Toch was hij ook reeds door de Atheners vereerd met de titels van *proxenos* en *euergetes*.⁹⁸ Volgens Herodotos hielp hij de Grieken door hen 's nachts te waarschuwen voor de aanval van Mardonios bij Plataiai en door een samenzwering op te zetten om de Perzische afgezanten te vermoorden.⁹⁹ Borza verwerpt deze verhalen en beschouwt hen eveneens als propaganda van Alexander I.¹⁰⁰

Bij het verhaal over de deelname aan de Olympische Spelen is niet de atletische prestatie belangrijk, maar wel de beslissing over de Griekse afkomst van Alexander I. De toenadering tot de Grieken kwam voort uit politieke overwegingen en Alexanders onduidelijke (dubbel)rol in de oorlog met de Perzen leidde waarschijnlijk tot zijn deelname. De goedkeuring van zijn Griekse afkomst versterkte de legitimatie van Alexander I in de Griekse wereld en leidde de aandacht af van zijn rol als Perzische bondgenoot. Ook al is dit verhaal slechts achteraf uitgevonden, toch maakt het duidelijk dat de Olympische Spelen een belangrijk politiek machtsmiddel waren voor koningen zoals Alexander I.¹⁰¹

Archelaos I¹⁰² was de kleinzoon van Alexander I en koning van Makedonië bij het begin van de vierde eeuw v. Chr. Net zoals zijn grootvader kreeg hij de bijnaam *Philhellenos*. Volgens Solinus won Archelaos de wagenrennen op de Olympische Spelen en vervolgens ook op de Pythische Spelen.¹⁰³ Hij stichtte ook eigen Olympische Spelen die om de vier jaar plaatsvonden in Dion, aan de voet van de Olymposberg. Dit festival werd opgedragen aan Zeus en de Muzen en duurde negen dagen.¹⁰⁴ De stichting van zijn eigen spelen in Dion was volgens Borza een reactie na de weigering van Archelaos' deelname aan de Panhelleense spelen en de overlevering duidt op het belang van deze spelen met betrekking tot Archelaos'

⁹⁵ HERODOTOS 5.22.

⁹⁶ Voor de discussie, zie: P. ROOS, 'Alexander I in Olympia', *Eranos* 83 (1985), 162-168.

⁹⁷ W.L. ADAMS, 'Other Peoples Games: The Olympics, Macedonia and Greek Athletics', *JSH* 30 (2003), 206.

⁹⁸ E.N. BORZA, *In the Shadow of Olympus: The Emergence of Macedon*, Princeton (N.J.), 1990, 107-108.

⁹⁹ HERODOTOS 9.44-45 voor de nachtelijke boodschapper en 5.18-21 voor de samenzwering.

¹⁰⁰ BORZA, *In the Shadow of Olympus*, 109-110.

¹⁰¹ ADAMS, 'Other Peoples Games', 206.

¹⁰² *Olympionikai*, nr. 349.

¹⁰³ SOLINUS *Collectanea rerum memorabilium* 9.18.

¹⁰⁴ DIODOROS 17.16.3-4 en ARRIANOS *Anabasis Alexandrou* 1.11.1.

hellenistische politiek.¹⁰⁵ Adams vindt echter geen overtuigende argumenten om de late traditie van Archelaos' overwinningen te weerleggen.¹⁰⁶

De eerste overwinningen van Makedonische koningen op de spelen worden sterk in twijfel getrokken wegens het legendarische karakter of de late overlevering van de verhalen. De relatie tussen de koningen en de spelen ging echter verder dan enkel een deelname. Alexander I en Archelaos I gebruikten sport als propagandamiddel in hun eigen koninkrijk, ook door de organisatie van eigen spelen in Makedonië. De toelating om deel te nemen aan de Olympische Spelen versterkte hun claim van een Griekse afkomst en liet hen toe om zich te profileren als hellenistische vorsten. Latere Makedonische vorsten als Philippos II en Alexander III de Grote zetten deze politiek voort.

¹⁰⁵ BORZA, *In the Shadow of Olympus*, 174-175.

¹⁰⁶ ADAMS, *'Other Peoples Games'*, 206-207.

2.1.2 Sicilische tirannen

In het Sicilië van de vijfde eeuw v. Chr. gebruikten de tirannen een deelname aan de Panhelleense spelen om hun macht te verstevigen. Vooral de Deinomeniden lieten zich na hun overwinningen in de paardenwedstrijden uitgebreid eren.

Gelon¹⁰⁷ was de eerste Deinomenidische tiran, eerst in Gela en vervolgens in Syracuse. Hij trouwde met de dochter van Theron, de tiran van Akragas. In 488 v. Chr. won Gelon het *tethrippon* op de Olympische Spelen en legde de basis voor een serie van verschillende overwinningen van zijn familie op de spelen. Gelon liet een bronzen standbeeld van een wagen oprichten in Olympia met een inscriptie om zijn zege te herdenken, volgens het gebruik van de aristocratische winnaars, en hij liet ook een votiefgave na in het Carthaagse schathuis.¹⁰⁸ Currie dicht Gelon ook een cultus als *heros* toe en ziet bij hem reeds het begin van de hellenistische heersercultus.¹⁰⁹ In de Olympische Spelen van 484 v. Chr. werd Astylos¹¹⁰, die vier jaar eerder nog als burger van Kroton had gewonnen, als Syracusaan geproclameerd. De motieven van Gelon waren net zoals zijn Olympische overwinning van politieke aard: de successen straalden niet alleen af op de stad, maar ook op de heerser zelf. Luraghi schrijft daarom ook de poliswissel van Astylos van Kroton naar Syracuse aan Gelon toe.¹¹¹

Hieron¹¹² volgde Gelon op als tiran van zowel Gela als Syracuse en werd de leider van Sicilië na diens dood in 478 v. Chr. Hij was nog succesvoller dan zijn broer, met drie Olympische en drie Pythische overwinningen. Zowel in Olympia als in Delphi boekte hij één overwinning met de vierspan. De andere vier overwinningen behaalde hij in de discipline van paard met ruiter, waarvan ten minste twee met het paard Pherenikos.¹¹³

Pindaros en Bakchylides schreven zeven *epinikia* om de overwinningen van Hieron te vieren. Sommige werden op de plaats van de overwinning opgevoerd, anderen bij de terugkeer in de *polis*. In de *epinikia* voor de Deinomeniden valt vooral de vergelijking met het epische koningschap op.¹¹⁴ Pindaros dicht zowel aan Hieron als aan zijn vader Deinomenes de titel

¹⁰⁷ *Olympionikai*, nr. 185.

¹⁰⁸ PAUSANIAS 6.9.4 en 6.19.7.

¹⁰⁹ B. CURRIE, *Pindar and the Cult of Heroes*, Oxford, 2005, 170-171.

¹¹⁰ *Olympionikai*, nrs. 178-179, 186-187 en 196-198.

¹¹¹ N. LURAGHI, *Tirannidi arcaiche in Sicilia e Magna Grecia. Da Panezio di Leontini alla caduta dei Dinomenidi*, Firenze, 1994, 293-294.

¹¹² *Olympionikai*, nrs. 221, 234 en 246.

¹¹³ PINDAROS *Epinikia*: *Olympia 1*, *Pythia 1*, 2, 3 en BAKCHYLIDES *Epinikia 3*, 4 en 5.

¹¹⁴ S.E. HARRELL, 'King or Private Citizen: Fifth-Century Sicilian Tyrants at Olympia and Delphi', *Mnemosyne* 55 (2002), 440-441.

basileus toe.¹¹⁵ Hieron wordt in de eerste Pythische ode ook *oikistes* genoemd.¹¹⁶ Deze oudere titel die aan kolonisten, soms ex-atleten, gegeven werd, refereert naar de stichting van Aitna. Volgens Diodoros verdreef Hieron de bevolking van dit gebied om via deze nieuwe inrichting aanspraak te maken op een heldencultus, maar de heroïsering van Hieron vond maar plaats na zijn dood.¹¹⁷ Hierons zoon Deinomenes liet in Olympia een zegemonument oprichten voor zijn vader.¹¹⁸ De oprichting van monumenten kaderde in dezelfde traditie als de *epinikia*.¹¹⁹ Ze dienden vooral om de tirannen te portretteren als bekwame heersers en om hun atletische en militaire successen te herdenken.¹²⁰

Polyzalos was de broer van Gelon en Hieron en eveneens een winnaar in de wagenrennen. Na zijn zege in de Pythische Spelen van 478 of 474 v. Chr. liet hij het bekende bronzen standbeeld van de wagenmenner opstellen in Delphi.¹²¹ In de eerste regel van het opschrift onder de bronzen wagenmenner staat de tekst “...*Polyzalos offerde mij*”. Oorspronkelijk was de tekst echter: “...*hij, de heerser van Gela, offerde mij*”.¹²² Deze aanpassing gebeurde waarschijnlijk door de democraten na de val van de tirannie of door zijn broer Hieron wegens een aantasting van zijn macht.¹²³ Dit monument zette de traditie van de Deinomeniden verder om hun succes te tonen aan de buitenwereld. Meestal portretteerden ze zichzelf in de Panhelleense heiligdommen als een private overwinnaar, maar in de *epinikia* maakten ze de gelijkenis met het oude koningschap duidelijker.¹²⁴

Theron¹²⁵, de tiran van Akragas, was gerelateerd aan de Deinomeniden via het huwelijk van zijn dochter met Gelon. Hij won de paardenrennen met het vierspan in 476 v. Chr.¹²⁶ De twee oden van Pindaros volgen hetzelfde patroon als de oden voor Hieron. De lof voor de tiran straalt af op de *polis*, zodat een overwinning op de spelen ook ten dienste van zijn politiek staat.¹²⁷ Naast de oden voor Theron schreef Pindaros ook twee oden voor zijn broer Xenokrates na diens overwinningen in de wagenrennen.¹²⁸

¹¹⁵ PINDAROS *Pythia* 3.70.

¹¹⁶ Ibid. *Pythia* 1.31.

¹¹⁷ DIODOROS 11.49.2 en 66.4.

¹¹⁸ PAUSANIAS 6.12.

¹¹⁹ *GESA*, 71-73.

¹²⁰ HARRELL, ‘*King or Private Citizen*’, 452-453.

¹²¹ SUPPLEMENTUM EPIGRAPHICUM GRAECUM 3.396.

¹²² *GESA*, 60-63.

¹²³ Voor de volledige discussie, zie: MANN, *Athlet und Polis*, 289-291.

¹²⁴ HARRELL, ‘*King or Private Citizen*’, 259-261.

¹²⁵ *Olympionikai*, nr. 220.

¹²⁶ PINDAROS *Olympia* 2 en 3.

¹²⁷ MANN, *Athlet und Polis*, 274-277.

¹²⁸ PINDAROS *Pythia* 6 en *Isthmia* 2.

De Sicilische tirannen gebruikten hun overwinningen als propaganda voor zichzelf en de *polis*. Door middel van *epinikia* en de oprichting van zegemonumenten in de Panhelleense heiligdommen maakten ze hun status aan de buitenwereld kenbaar. De *epinikia* propageerden een beeld van de tiran als epische koning, terwijl de zegemonumenten minder direct van aanpak waren. Deze laatste benadrukten vooral de macht en rijkdom van de koningen als private weldoeners en schenkers. Waarschijnlijk maakten al deze middelen deel uit van een bewuste politiek van de tirannen om zichzelf voor te stellen als traditionele en heroïsche leiders. Overwinningen op de spelen vormden hierbij ook een uitstekende mogelijkheid om hun legitimatie in hun thuisstad te versterken.

2.1.3 Andere koningen en tirannen

Demaratos¹²⁹ was koning van Sparta aan het begin van de vijfde eeuw v. Chr. Hij droeg zijn overwinning in het *tethrippon* in Olympia over aan de Spartaanse staat, zoals Kimon dat eerder voor Peisistratos gedaan had.¹³⁰ De reden voor deze gebeurtenis lag waarschijnlijk in de vijandschap tussen de twee Spartaanse koningen, Kleomenes en Demaratos. Demaratos werkte Kleomenes tegen bij de invasie in Attica en een tweede maal in Aigina. Kleomenes kon Demaratos uiteindelijk verbannen nadat hij het orakel van Delphi had omgekocht. In dit opzicht was de overdracht van Demaratos' overwinning zowel een eer voor het Spartaanse volk als een zoveelste wapen in de strijd tegen Kleomenes.¹³¹

Arkesilaos IV¹³² was de laatste afstammeling van Battos op de troon van Kyrene. In 462 v. Chr. won hij de wagenrennen in Delphi en twee jaar later deed hij dit over in Olympia. Zoals gewoonlijk bereed een wagenmenner zijn vierspan, maar Karrotos was echter geen onbekende huurling. Omdat het hier om zijn aristocratische schoonbroer ging, loofde Pindaros hem uitzonderlijk bij naam.¹³³ De *epinikia* die Arkesilaos bij Pindaros bestelde dienden vooral zijn politieke belangen. Zijn positie als koning van Kyrene in de vijfde eeuw v. Chr. was bedreigd. In de *epinikia* maakt Pindaros de vergelijking met Arkesilaos' illustere voorvader Battos, de stichter van de dynastie. Zijn heerschappij wordt afgebeeld als traditioneel en erfelijk. Door zijn overwinningen brengt Arkesilaos zijn prestige over op Kyrene en zorgt hij voor de legitimatie van zijn koningschap. Het gewelddadige regime van Arkesilaos ontlokte enkele pogingen om hem af te zetten. Dat blijkt duidelijk uit de vierde Pythische ode waarin Pindaros vraagt aan Arkesilaos om de verbannen Damophilos terug te laten keren.¹³⁴

Anaxilas¹³⁵ was als tiran van Rhegion verbonden met de Deinomeniden via het huwelijk van zijn dochter met Hieron.¹³⁶ Net zoals zijn schoonfamilie was hij ook actief bij de wagenwedstrijden. Hij won echter geen Olympische prijs in de paardenraces, maar wel in de *apene* of de wagenwedstrijd met muilezels in 484 of 480 v. Chr.¹³⁷ Trots op deze verwezenlijking bestelde hij een zegeode bij Simonides, maar de dichter wees hem af wegens

¹²⁹ *Olympionikai*, nr. 157.

¹³⁰ HERODOTOS 6.70.3.

¹³¹ Ibid. 6.50-70.

¹³² *Olympionikai*, nr. 268.

¹³³ PINDAROS *Pythia* 4 en 5.

¹³⁴ HARRELL, 'King or Private Citizen', 448-450.

¹³⁵ *Olympionikai*, nr. 208.

¹³⁶ SCHOLIA PINDAROS *Pythia* 1.112.

¹³⁷ J.H. MOULYNEUX, *Simonides: A Historical Study*, Wauconda (Ill.), 1992, 213-214.

een te lage prijs. Toen Anaxilas hem meer geld bood, begon Simonides zijn gedicht met de volgende regel: “*Heil, dochters van de stormvoetige merries.*”.¹³⁸ Hoewel zijn overwinning dus minder prestigieus was dan die van de Deinomeniden, evenaarde Anaxilas hen bij de viering. Hij liet zijn zoon offers brengen aan de Olympische Zeus en een groot banket aanleggen, net zoals Alkibiades.¹³⁹ Ook liet hij munten slaan in zijn thuisstad met de afbeelding van de *apene* erop om de bevolking te herinneren aan zijn zege.¹⁴⁰

In de klassieke periode waren er verschillende koningen en tirannen die deelnamen aan de spelen, maar Demaratos vormde een uitzondering in Sparta. Hij was de eerste koning die een overwinning behaalde in Olympia en één van de eerste Spartanen die dit verwezenlijkte in de wagenrennen. Zijn motieven waren eerder persoonlijk van aard. Anaxilas en Arkesilaos IV passen in de traditie van de Sicilische tirannen die hun overwinningen politiek uitbuiten. Ook zij lieten hun zeges in de wagenrennen herdenken door *epinikia* en door andere eerbewijzen. Volgens het principe van de klassieke periode namen zij ook niet zelf deel aan de spelen, maar huurden ze een wagenmenner in. In het geval van Arkesilaos was dit zelfs zijn schoonbroer Karrotos.

¹³⁸ ARISTOTELES *Rhetorika* 3.1405 B24.

¹³⁹ ATHENAIOS *Deipnosophistai* 1.3D-E.

¹⁴⁰ MANN, *Athlet und Polis*, 238-240.

2.2 Winnaars op de spelen en publieke functies

2.2.1 Atheense winnaars

De Athener Megakles was het hoofd van de Alkmaionidai in het begin van de vijfde eeuw v. Chr. Hij zette de *hippotrophia* of paardenkweek van zijn voorvader Alkmaion voort met een overwinning in het *tethrippon* op de Pythische Spelen in 486 v. Chr.¹⁴¹ Kort voor zijn zege werd hij geostraciseerd uit Athene.¹⁴² De korte zegeode van Pindaros beschrijft Megakles' zege als een triomf voor Athene, maar alludeert ook op zijn verbanning. Pindaros betuigt zijn spijt over de nijd van sommige mensen en besluit dat elk geluk zowel goede als slechte gevolgen met zich meebrengt.¹⁴³ De oorzaken voor de verbanning door het ostracisme of schervengericht van Megakles zijn moeilijk te achterhalen. Bij opgravingen in Athene werden verschillende *ostraka* met Megakles' naam gevonden. Verschillende redenen zijn ingekerfd: van zijn *hippotrophia* over zijn luxueuze levensstijl tot zelfs zijn haarsnit.¹⁴⁴ Waarschijnlijk veroorzaakten de beschuldigingen van zijn vriendschap met de Perzen zijn verbanning, net zoals bij zijn tijdgenoot Kallias.¹⁴⁵ Volgens Lysias werd Megakles nog een tweede maal geostraciseerd in 471 v. Chr.¹⁴⁶ Blijkbaar was Megakles dus kunnen terugkeren naar Athene na zijn eerste verbanning.

De jonge Megakles¹⁴⁷, die dezelfde naam als zijn vader droeg, won eveneens in het paardenrennen op de Olympische Spelen in 436 v. Chr.¹⁴⁸ Megakles bekleedde slechts een minder belangrijke politieke functie als secretaris van de *tamiai*, de schatmeesters van Athene, in 428/427 v. Chr.¹⁴⁹ Volgens Davies was de politieke neergang van de Alkmaionidai te wijten aan de verbanningen en vooral aan de financiële verliezen.¹⁵⁰ Hoewel de *hippotrophia* van de jongere Megakles wijst op een nog meer dan behoorlijke rijkdom, behoorde hij toch niet meer tot de politieke elite van zijn tijd.¹⁵¹

¹⁴¹ PINDAROS *Pythia* 7.

¹⁴² ARISTOTELES *Athenaion Politeia* 7.5 en LYSIAS [14.] *Kata Alkibiadou Lipotaxiou* 39.

¹⁴³ PINDAROS *Pythia* 7.17-22.

¹⁴⁴ S. BRENNE, 'Ostraka and the Process of Ostrakaphoria', in W.D.E. COULSON et al. (ed.), *The Archaeology of Athens and Attica under the Democracy*, Oxford, 1994, 13-16.

¹⁴⁵ MANN, *Athlet und Polis*, 87-89.

¹⁴⁶ LYSIAS [14.] *Kata Alkibiadou Lipotaxiou* 39.

¹⁴⁷ *Olympionikai*, nr. 320.

¹⁴⁸ SCHOLIA PINDAROS *Pythia* 7 inscr.

¹⁴⁹ IG I² 237-239 en 261-263.

¹⁵⁰ *APF*, nr. 9697.

¹⁵¹ KYLE, *Athletics in Ancient Athens*, 114.

Kallias¹⁵², de zoon van Didymias, is de eerste bekende Atheense *periodonikes*.¹⁵³ Een basis van een standbeeld op de *Akropolis* herdenkt zijn talrijke overwinningen als pankratiast in de heilige spelen en in de *Panathenaia*.¹⁵⁴ Kallias werd net zoals Megakles het slachtoffer van ostracisme na een politieke lastercampagne.¹⁵⁵ Pausanias zag een bronzen standbeeld van Kallias in Olympia.¹⁵⁶ Ook in Athene werd een standbeeld opgericht waarop zijn overwinning in de jongenscategorie van het *pankration* in de *Panathenaia* herdacht werd.¹⁵⁷ Het ostracisme van Kallias kwam er waarschijnlijk na een conflict met Perikles. Geverfde *ostraka* met zijn naam op duiden op een voorbedacht plan om Kallias te laten verbannen.¹⁵⁸

Een andere Kallias stamde uit de rijke familie van de Kalliatiden. Kallias was ook nog verwant met de andere aristocratische familie van de Alkmaioniden. Na de scheiding van zijn vader huwde zijn moeder immers Perikles en zijn zus Hipparete trouwde met Alkibiades. Kallias' grootvader was de Kallias die de Kalliasvrede onderhandelde en die in de vijfde eeuw v. Chr. bekend stond als de rijkste man van Athene. Hij wordt ook in verband gebracht met overwinningen in de Olympische paardenwedstrijden, maar dat lijkt eerder onwaarschijnlijk.¹⁵⁹ Zijn kleinzoon behaalde verscheidene overwinningen in het *tethrippon* op de Pythische, Nemeïsche en Isthmische Spelen, dankzij zijn rijkdom.¹⁶⁰

De jonge Kallias volgde zijn grootvader en zijn vader in het uitoefenen van enkele publieke functies, zoals het priesterschap van de mysteriën van Eleusis, de *dadouchia*.¹⁶¹ In de Korinthische Oorlog (395 – 387 v. Chr.) tussen Sparta en een Korinthische alliantie met daarbij ook Athene voerde hij het bevel over de Atheense hoplieten.¹⁶² In 371 v. Chr. deed hij voor de derde maal dienst als ambassadeur die succesvol een vrede onderhandelde met de Spartanen.¹⁶³ Kallias stond ook bekend om de *symposia* die hij hield voor zijn geliefde, de jonge atleet Autolykos, en hij werd door Aristophanes bespot voor zijn luxueuze levensstijl.¹⁶⁴ Alkibiades¹⁶⁵ was één van de belangrijkste politieke figuren van Athene uit de late vijfde eeuw v. Chr. In de beroemde redevoering die Thoukydides hem in de mond legt, beroemt hij

¹⁵² *Olympionikai*, nr. 328.

¹⁵³ PAUSANIAS 5.9.3

¹⁵⁴ IG I³ 893, zie: *LAG*, nr. 15.

¹⁵⁵ PSEUDO-ANDOKIDES [4.] *Kata Alkibiadou* 32.

¹⁵⁶ PAUSANIAS 6.6.1, IvO 146, zie: *LAG*, nr. 15.

¹⁵⁷ IG I³ 826.

¹⁵⁸ L. PICCIRILLI, 'L'ostracismo di Callia, figlio di Didimia', *Klio* 78 (1996), 325-328.

¹⁵⁹ SCHOLIA ARISTOPHANES, *Nephelai* 64, zie: *APF*, nr. 7825.

¹⁶⁰ Delph. 3.1. 510.

¹⁶¹ XENOPHON *Hellenika* 6.3.3.

¹⁶² *Ibid.* 4.5.13-14.

¹⁶³ *Ibid.* 6.3.2-4.

¹⁶⁴ PLATO *Protagoras*, XENOPHON *Symposion* en ARISTOPHANES *Ornithes* 284-6 en *Batrachoi* 432-4.

¹⁶⁵ *Olympionikai*, nr. 345.

zich op zijn overwinning in het *tehtrippon* op de Olympische Spelen in 416 v. Chr. waar hij met zeven wagens deelnam.¹⁶⁶ Hij behaalde de eerste, tweede en vierde plaats.¹⁶⁷ Alkibiades werd vervolgens verkozen als *strategos* in de Sicilische expeditie van 415 v. Chr., maar vluchtte dan naar Sparta wegens het Hermokopidenproces.

De *hippotrophia* was een bezigheid van de rijke familie van Alkibiades, net zoals bij zijn schoonfamilies, de Alkmaioniden en de Kalliatiden.¹⁶⁸ Alkibiades gebruikte zijn zege overduidelijk voor zijn politieke streefdoelen. Volgens Thoukydides plaatste Alkibiades zijn persoonlijke roem op één lijn met het succes van Athene. Alkibiades eiste het commando op op grond van de eer die hij Athene gebracht had en het machtige beeld dat dankzij hem op de *polis* overgedragen was. Zijn *hippotrophia* als burgerlijke daad diende de stad.¹⁶⁹ Naast de speech bestelde Alkibiades ook een zegeode bij Euripides en organiseerde hij in Olympia een grootse receptie om het aanzien van zijn overwinning te vergroten.¹⁷⁰ Volgens Pausanias won Alkibiades nog een zege in Nemea en liet hij een afbeelding van zichzelf op de *Akropolis* plaatsen.¹⁷¹ Amforen met de naam van Alkibiades wijzen ook op een overwinning in de grote *Panathenaia* van 418 v. Chr.¹⁷² Sommigen hebben met deze bronnen willen bewijzen dat Alkibiades uit was op het veroveren van de tirannie.¹⁷³ In Isokrates' verdedigingsrede voor Alkibiades' zoon worden echter verschillende motieven, die waarschijnlijk overdreven zijn, hiertegen aangehaald.¹⁷⁴

Chabrias van Athene was een voorname *strategos* afkomstig uit een rijke familie. Hij behaalde een overwinning in het *tethrippon* op de Pythische Spelen van 374 v. Chr.¹⁷⁵ Chabrias wordt door Demosthenes genoemd als één van de generaals in de Korinthische Oorlog in 390/389 v. Chr.¹⁷⁶ Hij onderscheidde zich als bevelhebber in veld- en zeeslagen tot in Cyprus en Egypte.¹⁷⁷ Hij voerde onder andere Atheense troepen aan in de zeeslag bij Naxos in 376 v. Chr.¹⁷⁸ Naast zijn militaire carrière oefende Chabrias ook allerlei publieke ambten

¹⁶⁶ THOUKYDIDES 6.16.

¹⁶⁷ THOUKYDIDES 6.16 geeft deze versie, PLOUTARCHOS *Alkibiades* 11 citeert Euripides die hem de derde plaats toekent. Voor een verdere discussie over de antieke auteurs, zie: *Olympionikai*, nr. 345.

¹⁶⁸ KYLE, *Athletics*, 112 en 164.

¹⁶⁹ THOUKYDIDES 6.16.1-3 en ISOKRATES [16.] *Peri tou Zeugous* 32-34.

¹⁷⁰ PLOUTARCHOS *Alkibiades* 11.2 en *Demosthenes* 1.1 voor Euripides, ISOKRATES [16.] *Peri tou Zeugous* 32-34 voor het feest.

¹⁷¹ PAUSANIAS 1.22.7 en PLOUTARCHOS *Alkibiades* 16.5.

¹⁷² Voor de bewijzen, zie: MANN, *Athlet und Polis*, 105.

¹⁷³ R. SEAGER, 'Alcibiades and the Charge of Aiming at Tyranny', *Historia* 16 (1967), 6-18.

¹⁷⁴ ISOKRATES [16.] *Peri tou Zeugous* 32-34.

¹⁷⁵ PSEUDO-DEMOSTHENES [59.] *Kata Neairas* 33.

¹⁷⁶ DEMOSTHENES [4.] *Kata Philippou A* 24.

¹⁷⁷ W.K. PRITCHETT, *The Greek State at War. Part II*, Berkeley, 1974, 72-77.

¹⁷⁸ XENOPHON *Hellenika* 5.4.61 en DIODOROS 15.34.4-5.

uit, veelal in de vorm van liturgieën. In zijn laatste zeeslag bij Chios in 356 v. Chr. voerde hij het bevel op zijn eigen triereem, misschien als *trierarchos*, en werd hij gedood in de strijd.¹⁷⁹ Demosthenes schreef een rede voor de zoon van Chabrias, Ktesippos, waarin hij de toekenning van allerlei eerbewijzen aan diens vader verdedigde, waaronder de *ateleia* of de vrijstelling van liturgieën.¹⁸⁰

Timokrates¹⁸¹ behoorde eveneens tot de rijkere klasse van Atheners en volbracht een aantal liturgieën zoals de triërarchie.¹⁸² Hij won de Olympische *synoris* of de wagenrennen met tweespan in het midden van de vierde eeuw v. Chr.¹⁸³ Demosthenes richtte zich tegen Timokrates wegens diens hulp aan Androtion, een bevriend politicus, tegen wie een rechtszaak aangespannen was.¹⁸⁴ Als wraak getuigde Timokrates voor Meidias tegen Demosthenes in 348 v. Chr.¹⁸⁵

Hoewel nog enkele Atheense winnaars in de wagenrennen uit aristocratische families zoals de Alkmaioniden afkomstig zijn, neemt hun aantal af in de tweede helft van de klassieke periode. Kyle wijt dit aan de opkomst van enkele nieuwe politici wiens rijkdom niet meer uit landbezit voortkwam en aan de Peloponnesische Oorlog.¹⁸⁶ Het ostracisme van atleten zoals Megakles en Kallias wijst op de politieke rol die beiden vervulden. Alkibiades' *hippotrophia* diende zeer duidelijk zijn politieke belangen. Latere atleten zoals de jonge Kallias en Megakles vervulden enkel nog politieke functies van minder belang. Chabrias en Timokrates behaalden hun zeges waarschijnlijk na hun politieke carrière. Dit duidt op het mindere politieke belang dat gehecht werd aan de overwinningen in de wagenrennen.¹⁸⁷

¹⁷⁹ CORNELIUS NEPOS [12.] *De Viris Illustribus*: Chabrias 4 geeft Chabrias weer als privaat schipeigenaar.

¹⁸⁰ DEMOSTHENES [20.] *Peri tes Ateleias pros Leptinen* 75-86.

¹⁸¹ *Olympionikai*, nr. 440.

¹⁸² IG II² 1609.83-90.

¹⁸³ IG II² 3127.

¹⁸⁴ DEMOSTHENES [24.] *Kata Timokratous*.

¹⁸⁵ DEMOSTHENES [21.] *Kata Meidiou peri tou Kondulou* 139.

¹⁸⁶ KYLE, *Athletics*, 113-114.

¹⁸⁷ *Ibid.*, 166.

2.2.2 Spartaanse winnaars

Leon van Sparta¹⁸⁸ was de laatste atleet die als *oikistes* optrad. In Olympia triomfeerde hij in de vierspanrace in 440 v. Chr. of 424 v. Chr.¹⁸⁹ In 426 v. Chr. was Leon één van de drie Spartanen die de kolonie Herakleia Trachinia stichtten.¹⁹⁰ Ook werd hij tijdens de Peloponnesische Oorlog (420 v. Chr.) als gezant naar Athene gezonden voor onderhandelingen, maar de missie mislukte door een truc van Alkibiades.¹⁹¹ Later verschijnt Leon als eponieme efoor in Sparta.¹⁹² Tenslotte maakt Thoukydides melding van een vlootcommandant Leon in de slag bij Chios in 411 v. Chr.¹⁹³

Hönle betwijfelt deze reconstructie en stelt voor dat een tweede Leon in 419 v. Chr. efoor was.¹⁹⁴ Toch past deze efoor perfect in de chronologie wanneer de Olympische overwinning van Leon in een olympiade voor 424 v. Chr. gedateerd wordt. Zo past Leon binnen het rijtje van de ex-atleten die na hun carrière als *oikistes* gediend hebben.¹⁹⁵ Ook in zijn andere functies kan zijn Olympische overwinning een rol gespeeld hebben. Indien de paardenhouder ook een vloot commandeerde speelde hier zeker zijn rijkdom een doorslaggevende rol, omdat hij zelf ook één van de schepen bemande.

Lichas¹⁹⁶ was magistraat uit Sparta wiens naam niet op de overwinningslijsten voorkomt. Nadat Sparta had geweigerd een boete te betalen wegens een schending van het heilige verdrag, de *ekecheiria*, werd de stad uitgesloten van deelname aan de Olympische Spelen in 420 v. Chr.¹⁹⁷ Lichas' zege werd hem ontnomen toen hij in naam van de Thebanen (of de Beotiërs) deelnam en hij werd als straf geslagen door de officials.¹⁹⁸ Xenophon beschrijft Lichas als een *aner geron*.¹⁹⁹ Dit impliceert normaal dat hij een lid was van de Spartaanse *gerousia* en ouder dan zestig jaar.²⁰⁰ Verder functioneerde hij ook als *proxenos* van Argos en ging hij mee op een diplomatieke missie naar de Argiven.²⁰¹

¹⁸⁸ *Olympionikai*, nr. 332.

¹⁸⁹ SCHOLIA EURIPIDES *Hippolytos* 231 en SCHOLIA EUSTATHIUS *Ilias* 2.852, voor de olympiade, zie *GESA*, nr. 28.

¹⁹⁰ THOUKYDIDES 3.92.5.

¹⁹¹ *Ibid.* 5.44.3.

¹⁹² XENOPHON *Hellenika* 2.3.10.

¹⁹³ THOUKYDIDES 8.61.2.

¹⁹⁴ HÖNLE, *Olympia in der Politik*, 158.

¹⁹⁵ GRAHAM, *Colony and Mother City*, 38-39.

¹⁹⁶ *Olympionikai*, nr. 339.

¹⁹⁷ THOUKYDIDES 5.49.

¹⁹⁸ PAUSANIAS 6.3.3 en XENOPHON *Hellenika* 3.2.21 geven het Thebaanse volk als winnaar, THOUKYDIDES 5.50.4 Boiotische staat.

¹⁹⁹ XENOPHON *Hellenika* 3.2.21

²⁰⁰ P. CARTLEDGE, 'A New Lease of Life for Lichas, Son of Arkesilas?', *LCM* 9 (1984), 99.

²⁰¹ THOUKYDIDES 5.76.3.

Een Lichas werd ook geïdentificeerd als archont in Thasos, maar Cartledge heeft overtuigend aangetoond dat dit onmogelijk de Spartaanse Lichas kan zijn.²⁰² De rijke Lichas liet ook zelf zijn standbeeld opzetten in Olympia, want de Spartaanse staat bood omwille van de *eunomia* de winnaars geen verdere eer.²⁰³

In de tweede helft van de vijfde eeuw v. Chr. domineerde Sparta de wagenrennen in Olympia. Toch werden de *homoioi* of burgers van Sparta niet aangemoedigd om deel te nemen. De winnaars moesten zelf hun standbeeld opzetten en kregen geen speciale voorrechten in de stad. Waarschijnlijk stelde de stad zich tevreden met de eer die de winnaars met zich meebrachten. Leon deelde zijn positie als *oikistes* ook met twee andere gezanten. Lichas nam waarschijnlijk eerder uit persoonlijke motieven deel.

²⁰² CARTLEDGE, 'A new Lease of Life for Lichas', LCM 9, 98-102.

²⁰³ MANN, *Athlet und Polis*, 158-159.

2.2.3 Winnaars als gouverneur

De Sicilische tirannen zetten met een actieve sportpolitiek ook hun medewerkers aan tot deelname aan de spelen. Twee winnaars slaagden er in om naast hun sportieve successen ook een politieke carrière uit te bouwen.

Glaukos van Karystos²⁰⁴ bokste zich een rijkelijk palmares bij elkaar. Hij werd later *periodonikes* genoemd, omdat hij zoals Milon van Kroton er in slaagde in de vier spelen van de *periodos* één of meerdere overwinningen in het boksen te boeken.²⁰⁵ Na zijn succesrijke sportcarrière bouwde hij een politieke carrière uit in het begin van de vijfde eeuw v. Chr.²⁰⁶ Glaukos van Karystos werd gouverneur van Leontinoi na de dood van de tiran Hippokrates.²⁰⁷ Nadien werd hij ook nog tot gouverneur van Kamarina benoemd door Gelon, de tiran van Syracuse. Bij een opstand werd Glaukos gedood.²⁰⁸ Pausanias beschrijft Glaukos als een sterke man die in zijn jeugd met zijn blote vuisten een ploegschaar weer op zijn plaats klopte. Toen hij later in de Olympische Spelen op het punt stond op te geven, riep zijn vader hem om de ploegschaarbeweging te doen en zo won Glaukos.²⁰⁹ Waarschijnlijk schreef Simonides een *epinikion* voor Glaukos, waarvan een fragment bewaard is.²¹⁰ Glaukos' zoon liet ook nog een standbeeld oprichten voor zijn vader in Olympia.²¹¹ Volgens Mann kon Glaukos dankzij zijn atletische successen zijn hoge politieke positie bereiken, nadat hij zijn Euboïsche heimat inruilde voor Sicilië.²¹²

Chromios van Gela was de schoonbroer van Gelon en Hieron.²¹³ Na zijn zege in het *tethrippon* in de Nemeïsche Spelen boekte hij in diezelfde discipline ook nog een zege in de lokale Pythische Spelen in Sikyon.²¹⁴ Chromios begon zijn carrière onder Hippokrates, de eerste tiran van Gela. Hij onderscheidde zich in de slag bij Heloros in 493/492 v. Chr.²¹⁵ Chromios ondernam ook nog een diplomatieke tocht naar Anaxilas van Rhegion en hij was gouverneur van Aitna tijdens de minderjarigheid van Hierons zoon Deinomenes.²¹⁶

²⁰⁴ *Olympionikai*, nr. 134.

²⁰⁵ PAUSANIAS 6.10.3, SOUDA s.v. *Glaukos* en LEXICA SEGUERIANA s.v. *Glaukos Karystios*.

²⁰⁶ Voor de discussie betreffende de datering en de identiteit van Glaukos, zie: MOULYNEUX, *Simonides*, 40-42.

²⁰⁷ SCHOLIA AISCHINES [3.] *Kata Ktesiphontos* 189.

²⁰⁸ MOULYNEUX, *Simonides*, 35-36.

²⁰⁹ PAUSANIAS 6.10.1-2 en SOUDA s.v. *Glaukos Karystios*.

²¹⁰ LOUKIANOS *Hyper ton Eikonon* 19 en QUINTILIANUS *Institutio Oratoria* 11.2.11-16.

²¹¹ PAUSANIAS 6.10.3.

²¹² MANN, *Athlet und Polis*, 246.

²¹³ SCHOLIA PINDAROS *Nemea* 9.95.

²¹⁴ PINDAROS *Nemea* 1 en 9.

²¹⁵ PINDAROS *Nemea* 9.40.

²¹⁶ SCHOLIA PINDAROS *Nemea* 9 inscr.

De aristocratische afkomst van Chromios staat niet ter discussie, omwille van zijn huwelijk met de zus van de Sicilische tirannen Hieron en Gelon. Chromios' militaire verdiensten onder Hippokrates en zijn achtergrond speelden waarschijnlijk ook een belangrijke rol bij de toekenning van zijn politieke functie. Glaukos echter wordt door sommige geleerden beschouwd als een aristocraat, door anderen als een eenvoudige boerenjongen. Young gebruikt hem als voorbeeld van een atleet van lage komaf die zich dankzij de prijzen in de spelen kon opwerken en uiteindelijk zelfs een hoge politieke functie vervulde.²¹⁷ Hoewel Pleket toegeeft dat vanaf de vijfde eeuw ook niet-aristocratische deelnemers deelnamen aan lokale spelen en zelfs occasioneel de absolute top bereikten, ziet hij in Glaukos geen voorbeeld van zo'n atleet. Hij wijst erop dat het verhaal over de ploegschaar slechts uit latere bronnen bekend is en in een legendarische traditie past.²¹⁸

²¹⁷ YOUNG, *The Olympic Myth*, 159-160 en 162.

²¹⁸ PLEKET, *The Participants in the Ancient Olympic Games*, 150.

2.2.4 Andere winnaars als aanvoerder of magistraat

Ook in de klassieke periode oefenden een aantal winnaars op de spelen militaire functies uit, op het land als *strategos* of op zee als *nauarchos* of vlootcommandant. Sommige atleten bekostigden hun eigen schip of hielpen de polis door het vervullen van een liturgie. Andere atleten waren magistraten van minder politiek belang.

Eualkides van Eretria was een *strategos* in de slag bij Ephesos tegen de Perzen in 498 v. Chr. Volgens Herodotos was hij beroemd wegens zijn kransen in de spelen en werd hij geprezen door Simonides.²¹⁹ Er is echter niets bekend over de periode of de aard van zijn overwinningen en de ode van Simonides is verloren gegaan.²²⁰

Eurybates van Argos was eveneens een *strategos* met een atletisch verleden. Volgens Pausanias won hij de *pentatlon* op de Nemeïsche Spelen.²²¹ Voor de Perzische Oorlog was er een strijd tussen Aigina en Athene (488-481 v. Chr.). Na de weigering van de Argiven om Aigina te hulp te snellen kreeg Eurybates het bevel over duizend vrijwilligers. Als expentatleet doodde hij eerst drie Atheners in een man-tegen-man gevecht voor hij zelf door Sophanes van Dekeleia gedood werd.²²² De aard van het commando van Eurybates is niet geheel duidelijk, daar zijn manschappen vrijwilligers genoemd worden. Ook al gaat het hier niet om een officieel commando, toch legt Herodotos de klemtoon op de atletische vaardigheden van Eurybates.

Phayllos van Kroton was een drievoudig winnaar op de Pythische Spelen, tweemaal in de *pentatlon* en eenmaal in de stadionloop. Hij bemande zelf een schip en vocht als *nauarchos* tegen de Perzen in de slag bij Salamis (480 v. Chr.).²²³ Als één van de weinigen uit Kroton hielp Phayllos de Atheners bij hun zege tegen de Perzen. Herodotos lijkt dit zelfs als excuus aan te voeren voor de lacune van een Olympische overwinning op Phayllos' palmares. Uit erkentelijkheid richtten de Atheners een standbeeld voor hem op in de *Akropolis* en in Delphi.²²⁴ Ook in latere periodes wordt zijn naam als symbool van roem vermeld in de Attische komedies en na de slag bij Gaugamela stuurde Alexander de Grote zelfs een deel van zijn buit ter ere van Phayllos naar Kroton.²²⁵ Een Phayllos werd als *naurchos* van Syracuse in

²¹⁹ HERODOTOS 5.102.

²²⁰ MOULYNEUX, *Simonides*, 45-46.

²²¹ PAUSANIAS 1.29.4.

²²² HERODOTOS 6.92.

²²³ HERODOTOS 8.47 en PAUSANIAS 10.9.2.

²²⁴ IG I³ 823, zie M. ROMANO, 'L'epigrafe ateniese a Phayllos (IG, I³, 2, 823)', ZPE 123 (1998), 105-116.

²²⁵ PLOUTARCHOS *Alexandros* 34.2.

453 v. Chr. omgekocht door Tyrreense piraten.²²⁶ Mann voert aan dat identificatie chronologisch perfect mogelijk is, maar dat dit natuurlijk een poliswissel impliceert zoals bij zijn stadsgenoot Astylos. Gezien zijn slechte verhouding met Kroton omwille van zijn eigen expeditie in Salamis is dit mogelijk, maar een verschil van dertig jaar tussen beide commando's maakt dit wel zeer speculatief.²²⁷

Dorieus van Rhodos²²⁸ was de zoon van Diagoras van Rhodos en behoorde tot de familie van de Eratidai. Hij was een verre nazaat van Damagetos, de koning van Ialysos.²²⁹ Evenals zijn broer en zijn vader behaalde hij verschillende zeges in het *pankration* in de vier heilige spelen en hij werd zo later met de titel *periodonikes* bekleed.²³⁰ Dorieus diende als *nauarchos* in de Peloponnesische Oorlog, maar wel als tegenstander van de Atheners.

Nadat Dorieus samen met zijn familie door zijn Atheense politieke tegenstanders uit Rhodos verbannen was, vluchtte naar de Panhelleense kolonie Thourioi.²³¹ Vandaar vertrok hij in 412 v. Chr. als commandant over tien schepen van Thourioi en vervoegde de Spartaanse vloot in hun strijd tegen de Atheners.²³² Na de val van de democratische partij keerde Dorieus in 411 v. Chr. terug naar Rhodos en stelde daar met behulp van de Spartanen een oligarchisch regime in.²³³ Nadat hij de democratische opstand neergeslagen had, vertrok Dorieus in de winter van 411 v. Chr. met veertien schepen naar de Hellespont om de Atheners aan te vallen.²³⁴ Enige tijd later werd hij gevangen genomen door de Atheners, maar door zijn imposante verschijning en zijn roem zonder losgeld weer vrijgelaten.²³⁵ Pausanias twijfelt over Androtions relaas betreffende de dood van Dorieus, omdat hij dit verhaal vergelijkt met de veroordeling van de Atheense generaals na de slag bij de Arginousai. De Spartanen beschuldigden Dorieus van verraad met de Atheners en de Perzen en veroordeelden hem ter dood.²³⁶ Bruce denkt dat de Diagoriden een rol speelden in de democratische revolutie van 395 v. Chr. en dat de Spartanen zich daarop tegen Dorieus keerden.²³⁷

De vrijlating door de Atheners op grond van zijn verdiensten toont duidelijk aan dat de atletische prestaties van Dorieus ook politiek naar waarde werden geschat. Zijn goede afkomst

²²⁶ DIODOROS 11.88.4-5.

²²⁷ MANN, *Athlet und Polis*, 189.

²²⁸ *Olympionikai*, nrs. 322, 326 en 330.

²²⁹ PAUSANIAS 4.24.3.

²³⁰ Ibid. 6.7.4.

²³¹ XENOPHON *Hellenika* 1.5.19 en PAUSANIAS 6.7.4.

²³² THOUKYDIDES 8.35.1.

²³³ R.M. BERTHOLD, 'Fourth Century Rhodes', *Historia* 29 (1980), 33.

²³⁴ DIODOROS 13.45.1 en XENOPHON *Hellenika* 1.1.2.

²³⁵ PAUSANIAS 6.7.5. en XENOPHON *Hellenika* 1.5.19.

²³⁶ PAUSANIAS 6.7.6-7.

²³⁷ I.A.F. BRUCE, 'The Democratic Revolution at Rhodes', *CQ* 11 (1961), 167-169.

en zijn overwinningen droegen bij tot de belangrijke rol van *nauarchos* die hij ook in zijn nieuwe thuisstad Thourioi speelde. Na zijn verraad ten opzichte van de Spartanen hielpen zelfs zijn vele overwinningen hem niet meer te ontsnappen aan hun wraak.

Aristagoras van Tenedos won als bokser en worstelaar een zestiental overwinningen, wel enkel in lokale spelen. Toch was hij of zijn familie blijkbaar rijk genoeg om een gedicht bij Pindaros te bestellen.²³⁸ Dit gedicht was geen normale ode, want de nadruk lag op de aanstelling van Aristagoras tot *prytanis* op Tenedos. Deze functie werd door een individu voor één jaar betrokken en behelsde in deze periode slechts taken van minder politiek belang zoals religieuze offers en het ontvangen van gasten.²³⁹

Stomios van Elis²⁴⁰ behaalde als pentatleet één Olympische en drie Nemeïsche overwinningen.²⁴¹ Volgens Pausanias werd hij in een inscriptie bij zijn standbeeld geprezen, omdat hij als *strategos* over de cavalerie van Elis een vijandelijke aanvoerder uit Sikyon gedood had. Dit vond plaats na de slag bij Leuktra van 371 v. Chr.²⁴²

Uit deze en de voorgaande periode zijn ook een aantal atleten bekend die niet met zekerheid een politieke functie uitoefenden. Philippos van Kroton was een Olympische winnaar die op het einde van de zesde eeuw v. Chr. leefde. Volgens Herodotos was hij verloofd met de dochter van de Sybarische tiran Telys, maar moest hij toen het huwelijk niet doorging vluchten naar Kyrene. Vandaar legde hij op eigen kosten een oorlogsschip in en vergezelde de Spartaanse koningszoon Dorieus op zijn militaire expedities. Na zijn dood werd hij geheroïseerd in Eggesta.²⁴³ Young maakt van deze Philippos een atleet van lage komaf die zich in politieke kringen begeeft.²⁴⁴ De succesvolle bokser en pankratiast Theogenes (of Theagenes) van Thasos won tijdens zijn carrière meer dan duizend overwinningen, ook in de grote vier spelen.²⁴⁵ Dio Chrysostomos beschrijft hem als een voorname burger.²⁴⁶ Young counterde de politieke carrière overtuigend. Tegelijkertijd verwierp hij de aristocratische achtergrond van Theogenes.²⁴⁷ Pleket gaf ook toe dat Theogenes' politieke carrière moeilijk bewezen kan worden.²⁴⁸ Over de mogelijke functies van beide atleten is niets bekend.

²³⁸ PINDAROS *Nemea* 11.

²³⁹ W.B. HENRY, *Pindar's Nemean: A Selection*, München, 2005, 119.

²⁴⁰ *Olympionikai*, nr. 404.

²⁴¹ Voor de problemen in verband met de datering, zie: C. ROBERT, 'Die Ordnung der Olympischen Spiele und die Sieger der 75.-83. Olympiade', *Hermes* 35 (1900), 169.

²⁴² PAUSANIAS 6.3.2-3.

²⁴³ HERODOTOS 5.47.

²⁴⁴ YOUNG, *The Olympic Myth*, 161.

²⁴⁵ Syll.³ 36A.

²⁴⁶ DIO CHRYSOSTOMOS 31.95-97.

²⁴⁷ YOUNG, *The Olympic Myth*, 150-152.

²⁴⁸ PLEKET, 'The Participants in the Ancient Olympic Games', 149-150.

Verschillende winnaars op de spelen uit de klassieke periode beoefenden een militaire functie, maar het is niet altijd duidelijk of dit tijdens of na hun carrière gebeurde. Schrijvers zoals Herodotos en Pausanias verwijzen wel vaak naar de atletische kwaliteiten van de aanvoerders. Naast deze kwaliteiten speelde waarschijnlijk ook hun afkomst een belangrijke rol. De sociale achtergrond van de winnaars met een zekere publieke functie kan ook niet altijd achterhaald worden. Zo twijfelt Young aan de aristocratische afkomst van Phayllos van Kroton, omdat hij zijn oorlogsschip kon financieren met de opbrengsten van zijn overwinningen in de spelen.²⁴⁹ Pleket en andere geleerden menen dat het gros van de archaïsche en klassieke atleten uit een aristocratische familie stamde. De opkomst van atleten uit de lagere klassen kwam waarschijnlijk slechts sporadisch voor in deze vroegste perioden.²⁵⁰ Het lijkt dus aannemelijk dat de meerderheid van deze atleten met een militaire of andere publieke functie die niet alleen aan hun overwinningen in de spelen dankte, maar ook aan de invloed van hun rijkdom of familie.

²⁴⁹ YOUNG, *The Olympic Myth*, 160.

²⁵⁰ Voor een overzicht over de sociale achtergrond van de antieke Griekse atleten, zie: D. PRITCHARD, 'Athletics, Education and Participation in Classical Athens', in D.J. PHILLIPS et al. (ed.), *Sport and Festival in the Ancient Greek World*, Swansea, 2003, 293-302.

3 Hellenistische periode

De uitbreiding van de Griekse sport naar de kolonies tijdens de klassieke periode ging voort onder de Makedonische koningen. Vooral de veroveringstocht van Alexander de Grote zorgde er voor dat de nieuwe hellenistische steden Griekse spelen organiseerden. Talloze nieuwe festivals ontstonden zo in Azië en Egypte en voegden lokale elementen toe aan de traditie. De Hellenistische koningen gebruikten de spelen nog meer dan hun voorgangers om hun status in hun eigen gebied en in de Griekse wereld te versterken. Naast deelnames en overwinningen voerden de Makedonische en de Ptolemeïsche vorsten ook een bouwpolitiek in Olympia, nog steeds de belangrijkste heilige site, en organiseerden ze eigen spelen. De Ptolemeeën lieten in navolging van de Sicilische tirannen ook hun hovelingen deelnemen en sponsorden de deelname van de koninginnen en hofdames aan de wagenrennen. Andere winnaars op de spelen kwamen in deze periode ook uit de oostelijke steden. Toch werden vooral Alexanders opvolgers en enkele leiders van de Achaeïsche Bond geëerd als winnaar.

3.1 Koningen op de spelen

3.1.1 Makedonische koningen

Philippos II²⁵¹ was niet de eerste Makedonische koning die zijn interesse in Olympia liet blijken. Zijn voorgangers worden slechts in discutabele bronnen vermeld als winnaar in Olympia, maar voor Philippos is het bewijsmateriaal sterker.²⁵² Hij won eenmaal de ruitervedstrijd en een- of tweemaal in de wagenrennen. Philippos gebruikte deze overwinningen als propaganda voor zijn politiek. Zijn deelname werd niet gecontesteerd zoals bij Alexander I en ook na hem konden Makedoniërs zonder problemen deelnemen in Olympia.

Het nieuws van zijn eerste overwinning in 356 v. Chr. kwam volgens Ploutarchos samen met twee andere berichten: de overwinning van Parmenion op de Illyriërs en de geboorte van zijn zoon Alexander. Philippos was niet zelf in Olympia, maar behaalde zijn overwinning via een ingehuurd jockey met zijn paard in de *keles*, de ruitervedstrijd.²⁵³ Hij gaf nadien zoals de Sicilische tirannen zilveren munten uit met een afbeelding van een ruiter en de Olympische

²⁵¹ *Olympionikai*, nrs. 434, 439 en 445.

²⁵² ADAMS, 'Other Peoples Games', 207.

²⁵³ PLOUTARCHOS *Alexandros* 3.5 geeft *hippoi keleti*, PLOUTARCHOS *Moralia* 105A *tethrippoi*.

Zeus om zijn overwinningen te herdenken.²⁵⁴ Ook op een extrasportieve manier verbond Philippos zijn naam met de heilige spelen. In 346 v. Chr. organiseerde hij samen met de Boiotiërs en de Thessaliërs de Pythische Spelen en vlak voor zijn dood in 336 v. Chr. liet Philippos spelen inrichten voor het huwelijk van zijn dochter Kleopatra.²⁵⁵ Ook in Dion organiseerde hij waarschijnlijk de spelen die door Archelaos ingesteld waren.²⁵⁶ Na de zege tegen de Grieken bij Chaironeia in 338 v. Chr. liet Philippos in Olympia een rond gebouw construeren met standbeelden van zijn familie.²⁵⁷ Dit *Philippeion*, dat tegenover het *Prytaneion* en naast belangrijke tempels voor onder andere Pelops gebouwd was, benadrukte de suprematie van Philippos in de Griekse wereld.²⁵⁸

Arybbas²⁵⁹ was koning van Epiros ten tijde van Philippos II en getrouwd met diens nicht Olympias. Later werd hij zelf van de troon verdreven door Philippos ten voordele van zijn neef Alexander.²⁶⁰ Arybbas behaalde als koning met zijn vierspan twee overwinningen in Olympia en één in Delphi.²⁶¹ Zijn Olympische overwinningen worden in 360 en 352 v. Chr. gedateerd. In 360 v. Chr. ambieerde Arybbas met zijn overwinning zijn positie in de Griekse wereld te versterken en daarom sloot hij in 357 v. Chr. de huwelijksvereenkomst met Philippos II. Na zijn laatste Olympische overwinning in 352 v. Chr. vluchtte Arybbas naar Athene, waar hij met de hoogste eer behandeld werd. Diezelfde stèle waarop zijn overwinningskransen getekend staan, schonk Arybbas' vader en grootvader het Atheense burgerrecht, samen met andere privileges. Op die manier zocht Arybbas bescherming tegen Philippos.²⁶² Arybbas' overwinningen brachten hem meer prestige dan Philippos' ene overwinning. Heskell meent dan ook dat Arybbas met zijn tweede Olympische overwinning een bewust politiek statement tegen Philippos maakte. Na zijn overwinning haastte Arybbas zich om een alliantie met de Atheners, de vijanden van Philippos II, aan te gaan.²⁶³

²⁵⁴ T.S. BROWN, 'Alexander and Greek Athletics, in Fact and in Fiction', in K. KINZL (ed.), *Greece and The Eastern Mediterranean in Ancient History and Prehistory. Studies Presented to Fritz Schachermeyr on the Occasion of his Eightieth Birthday*, Berlijn, 1977, 76-77.

²⁵⁵ DIODOROS 16.60.2 en 16.91.4.

²⁵⁶ ADAMS, 'Other Peoples Games', 210.

²⁵⁷ PAUSANIAS 5.20.9-10.

²⁵⁸ D.G. ROMANO, 'Philip of Macedon, Alexander the Great, and the Ancient Olympic Games', in E.C. DANIEL (ed.), *The World of Philip and Alexander. A Symposium on Greek Life and Times*, Pennsylvania, 1990, 68-71.

²⁵⁹ *Olympionikai*, nr. 450.

²⁶⁰ IUNIANUS IUSTINUS *Epitoma historiarum Philippicarum* 7.6.10-12 en 8.6.4-8.

²⁶¹ IG II² 226 (=Syll.³ 228) is de tekst op de stèle met twee Olympische olijfkransen en één Pythische laurierkrans, zie: M.J. OSBORNE, *Naturalization in Athens*, Brussel, 1981, 56-60.

²⁶² J. HESKEL, 'The Political Background of the Arybbas Decree', GRBS, 29 (1988), 190.

²⁶³ Ibid., 195-196.

De houding van Alexander de Grote ten opzichte van Griekse spelen is zowel in de Oudheid als in modern onderzoek gecontesteerd.²⁶⁴ Volgens Ploutarchos weigerde Alexander om deel te nemen aan de stadionrace, tenzij zijn tegenstanders uit koningen bestonden.²⁶⁵ Maar zijn eerbied voor atleten zoals Phayllos van Kroton en voor Pindaros duidt meer op een positieve houding.²⁶⁶ Alexander organiseerde keer op keer spelen voor zijn soldaten. Zelf nam hij nooit deel aan de Olympische Spelen, maar hij gebruikte de plaats wel voor bouwprojecten en om belangrijke boodschappen te verkondigen.²⁶⁷ In 324 v. Chr. liet hij zo in Olympia de terugkeer van duizenden Griekse bannelingen afkondigen.²⁶⁸

Alexander organiseerde tijdens zijn veldtocht verschillende atletiekwedstrijden in combinatie met een muzikale competitie, en meer gericht op militaire oefeningen samen met de cavalerie.²⁶⁹ Tenslotte waren er ook nog de begrafenisspelen, waarvan de spelen voor Hephaistion de bekendste zijn.²⁷⁰ Volgens de traditie van zijn vader maakte Alexander dus politiek gebruik van Griekse spelen, maar zonder zelf deel te nemen.

²⁶⁴ Voor een overzicht, zie: S.S. SLOWIKOWSKI, *'Alexander the Great and Sport History: A Commentary on Scholarship'*, JSH 16 (1989), 70-78.

²⁶⁵ PLOUTARCHOS *Alexander* 4.5 en *Moralia* 179D en 331B.

²⁶⁶ Voor een overzicht, zie: BROWN, *'Alexander and Greek Athletics'*, 76-88.

²⁶⁷ Enkel de ongeloofwaardige Alexanderroman 1.18-19 geeft een Olympische overwinning in het wagenrennen.

²⁶⁸ DIODOROS 18.8.3-5.

²⁶⁹ ADAMS, *'Other Peoples Games'*, 211-212.

²⁷⁰ ARRIANOS *Anabasis Alexandrou* 7.15.5.

3.1.2 Ptolemeïsche koningen

Recent ontdekte epigrammen van Poseidippos vieren een aantal overwinningen van de Ptolemeeën, hun vrouwen en hun hovelingen in Olympische paardenwedstrijden. In de derde eeuw v. Chr. namen de koningen ook deel aan de grote Panathenaïsche Spelen.

Ptolemaios I *Soter* werd na de dood van Alexander de Grote heerser van Egypte en hij regeerde als koning vanaf 305 tot aan zijn dood in 282 v. Chr. Hij startte een familietraditie in de paardensport door in 314 v. Chr. in Delphi de nieuwe discipline van de wagenrace met twee veulens te winnen.²⁷¹ Later zegevierde hij als eerste van de Ptolemeeën op de Olympische Spelen met een vierspan.²⁷² Zowel Berenike I, de vrouw van Ptolemaios, als zijn zoon Ptolemaios II, vierden een zege in Olympia. Een andere zoon, Lagos, won de wagenrennen op de Arcadische *Lykaia* in 308/307 v. Chr.²⁷³ Deze *Hippika* benadrukken net zoals de *epinikia* van Pindaros de macht en de legitimatie van de Ptolemeeën als voortzetting van de Makedonische traditie.²⁷⁴

Ptolemaios II *Philadelphos* regeerde vanaf 284 als coregent met zijn vader, vanaf diens dood in 282 v. Chr. als alleenheerser. Hij won evenals zijn vader, moeder en zijn zus en vrouw Arsinoë de wagenrace met vierspan in Olympia volgens dezelfde epigrammen van Poseidippos.²⁷⁵ Ptolemaios' zege kan waarschijnlijk in 284 v. Chr. gedateerd worden.²⁷⁶ In de twee epigrammen van Poseidippos worden zowel Ptolemaios II als zijn vader en moeder gelauwerd, in het ene vanuit het standpunt van zijn dochter, Berenike *Phernophoros*, in het andere vanuit het standpunt van Ptolemaios II zelf.²⁷⁷ Dit literair genre sluit aan bij de zegeoden van Simonides, Pindaros en Bakchylides, maar komt voort uit de korte overwinningsinscripties op steen. Naam, familie en herkomst vormen de belangrijkste elementen. Poseidippos' epigrammen zorgen voor een verdere legitimatie van de Ptolemeeën als nieuwe dynastie en passen in de politiek van vergoddelijking en identificatie met Alexander de Grote.²⁷⁸

²⁷¹ PAUSANIAS 10.7.8.

²⁷² POSEIDIPPOS *Epigrammata* 78.3-4 en 88.

²⁷³ IG V 2 550 (= Syll³ 314).

²⁷⁴ M. FANTUZZI, 'Posidippus at Court: The Contribution of the 'Hippika' of P. Mil. Vogl. VIII. 309 to the Ideology of Ptolemaic Kingship', in K. GUTZWILLER (ed.), *The New Posidippus*, Oxford, 2005, 250-252.

²⁷⁵ POSEIDIPPOS 78.6-7 en 88.

²⁷⁶ S. REMIJSSEN, 'Challenged by Egyptians: Greek Sports in the Third Century BC', *IJHS* 26 (2009), 251.

²⁷⁷ Voor de identificatie van Berenike, zie: D.J. THOMPSON, 'Posidippus, Poet of the Ptolemies', in K. GUTZWILLER (ed.), *The New Posidippus*, Oxford, 2005, 273-279.

²⁷⁸ E. KOSMETATOU, 'Constructing Legitimacy. The Ptolemaic Familiengruppe as a Means of Self-Definition in Posidippus' *Hippika*', in B. ACOSTA-HUGHES et al. (ed.), *Labored in Papyrus Leaves: Perspectives on an Epigram Collection Attributed to Posidippus* (P. Mil. Vogl. VIII 309), Washington, 2004, 225-246.

Net zoals Philippos II was ook Ptolemaios II betrokken bij de organisatie van lokale spelen. De *Ptolemaia* in Alexandrië ter ere van zijn vader waren de belangrijkste en dit festival verkreeg zelfs de titel *isolympia* van de Griekse *poleis*.²⁷⁹ De Ptolemeeën onderhielden eenzelfde band met Olympia als de Deinomeniden. Zij lieten er standbeelden oprichten als uiting van hun machtspositie binnen de Griekse wereld. Pausanias zag twee standbeelden van Ptolemaios I en twee van Ptolemaios II.²⁸⁰ Hoewel deze beelden geen overwinningen herdachten, vervulde ze het machtsbeeld dat de Ptolemeeën ook via hun Panhelleense zeges en epigrammen lieten uitdragen.

Ptolemaios V *Epiphanes* en Ptolemaios VI *Philometor* regeerden in de eerste helft van de tweede eeuw v. Chr. Beiden staan als winnaar in de paardenwedstrijden op de overwinningslijsten van de *Panathenaia* ingeschreven.²⁸¹ Ptolemaios V nam deel als Atheens burger uit de nieuwe *phyle Ptolemais* en won de wagenrennen op de dubbele afstand.²⁸² Zijn zoon Ptolemaios VI behaalde drie overwinningen op de *Panathenaia*. Zijn eerste overwinning boekte hij in de open competitie van de wagenrennen voor volwassen paarden in 182 v. Chr., hetzelfde jaar waarin zijn vader triomfeerde.²⁸³ Hij was toen waarschijnlijk nog een kind en kon zich bijgevolg nog niet als Atheens burger profileren.²⁸⁴ Eens volwassen won hij in 162 v. Chr. de race voor oorlogswagens met tweespan, een categorie enkele toegankelijk voor burgers. Ptolemaios VI rekende zichzelf tot de fictieve *phyle Ptolemais*.²⁸⁵ Op diezelfde spelen behaalde ook zijn zus en echtgenote Kleopatra II een overwinning in de wagenrennen met vierspan.²⁸⁶ In 158 v. Chr. boekte Ptolemaios VI zijn laatste overwinning op de vlakke race voor veulens, de *keles polikos*.²⁸⁷

Ptolemaios V en Ptolemaios VI werden na hun overwinning telkens afgekondigd met hun naam en patroniem. Wanneer ze wonnen in een burgerlijke wedstrijd kwam hier ook nog eens de naam van de *phyle* bij. Als burger van Athene behoorden ze tot de *Ptolemais*, gecreëerd ter ere van hun voorvader Ptolemaios III *Euergetes*. Op een uitzondering bij het kind Ptolemaios VI na, werd steeds hun Atheens burgerschap benadrukt.²⁸⁸

²⁷⁹ Voor een overzicht van de festivals, zie: REMIJSSEN, 'Challenged by Egyptians', *IJHS* 26 (2009), 259.

²⁸⁰ PAUSANIAS 15.10, 16.3, 16.9 en 17.3.

²⁸¹ S.V. TRACY en C. HABICHT, 'New and Old Panathenaic Victor Lists', *Hesperia* 60 (1991), 187-236.

²⁸² IG II² 2314.40-42 en SEG XLI 114.40-42.

²⁸³ IG II² 2314.55-56 en SEG XLI 114.55-56.

²⁸⁴ J.L. SHEAR, 'Royal Athenians: the Ptolemies and Attalids at the Panathenaia', in O. PALAGIA et al. (ed.), *The Panathenaic Games. Proceedings of an International Conference held at the University of Athens, May 11-12, 2004*, Oxford, 2007, 143.

²⁸⁵ SEG XLI 115 kol. III 31-33.

²⁸⁶ SEG XLI 115 kol. III 21-22.

²⁸⁷ IG II² 2316.44-46.

²⁸⁸ SHEAR, 'Royal Athenians', 143.

Ptolemaios XII *Neos Dionysos Philopator Philadelphos*, de koning van Egypte in de eerste helft van de eerste eeuw v. Chr., was waarschijnlijk de laatste Ptolemeïsche winnaar. Hij zegevierde in de wagenrennen met volwassen paarden op het *Basileia* festival. De naam *basileus* Ptolemaios *Philopator* is geattesteerd op een grote inscriptie als winnaar in Lebadeia.²⁸⁹ Holleaux schraapt alvast de mogelijkheid dat het hier om Ptolemaios IV ging, omwille van de aanwezigheid van een Romeinse winnaar. Hij dateert de overwinning ten tijde van Ptolemaios IX of XII.²⁹⁰ Bennett concludeert dat enkel Ptolemaios XII een valabele kandidaat is.²⁹¹

De Ptolemeïsche overwinningen op de spelen kwamen vooral in het begin van de hellenistische periode voor. Door hun Olympische deelnames claimden de koningen legitimatie als opvolgers van Alexander de Grote en onderstreepten ze hun Griekse identiteit. Datzelfde gebeurde enkele generaties later ook bij Ptolemaios V en VI die op de grote *Panathenaia* als Atheens burger geproclameerd werden. De publiciteit van hun overwinningen gebeurde door de bestelling van *epinikia* bij de hofdichter Poseidippos, door de oprichting van beelden op de plaats van de spelen en door de oprichting van eigen Griekse spelen in Egypte. Verder stimuleerden ze ook nog de deelnames van vrouwen en hovelingen aan de spelen.

²⁸⁹ W. VOLLGRAFF, '*Inscriptions de Béotie*', BCH 25 (1901), 366.

²⁹⁰ M. HOLLEAUX, '*Observations sur une Inscription de Lébadéia*', BCH 30 (1906), 469-481.

²⁹¹ C. BENNETT, '*Arsinoe and Berenice at the Olympics*', ZPE 154 (2005), 91.

3.1.3 Attalidische koningen

Het koninklijke geslacht uit Pergamon, de Attaliden, waren de grootste tegenstanders van de Ptolemeeën op de *Panathenaia*. Attalos' vier zonen, koning Eumenes II, Attalos II, Philetairos en Athenaios, behaalden elk een overwinning bij verschillende paardenwedstrijden op de *Panathenaia* in 178 v. Chr.²⁹² Net zoals bij de Ptolemeeën behaalde hun grootvader, Attalos²⁹³, in de derde eeuw v. Chr. de overwinning bij de wagenrennen voor veulens in Olympia, waarvoor Arkesilaos van Pitane een epigram schreef.²⁹⁴

Koning Eumenes II regeerde over Pergamon in de eerste helft van de tweede eeuw v. Chr. Ook hij transformeerde een lokaal festival, de *Nikephoria*, tot kransspelen.²⁹⁵ Eumenes II en zijn broer Attalos II werden bij drie latere overwinningen in de *Panathenaia* afgeroepen als burgers van Athene, behorend tot de *phyle Attalis*.²⁹⁶ Ook deze *phyle* werd gecreëerd ter ere van hun vader, koning Attalos I. Net zoals de Ptolemeeën benadrukten zij hierdoor dus hun Atheens burgerschap in de Griekse wereld.²⁹⁷

De twee koninklijke families, de Ptolemeeën en de Attaliden, concurreerden dus op de *Panathenaia* vanaf het begin van de tweede eeuw v. Chr. In deze spelen konden ze zichzelf laten proclameren als burger van Athene in de gesloten competities. Shear meent dat de wisselwerking tussen de *polis* en de vorsten de doorslag gaf bij de keuze voor de Panathenaïsche Spelen. De stad profiteerde van de militaire bescherming van de koningen, terwijl die laatste zichzelf konden uiten als burger van het culturele centrum van de Griekse wereld.²⁹⁸

²⁹² IG II² 2314.84-91 en SEG XLI 114.84-91.

²⁹³ *Olympionikai*, nr. 538.

²⁹⁴ DIOGENES LAERTIOS *Arkesilaos* 4.30, zie: *GESA*, nr. 59 176-181 en *IAG*, nr. 37.

²⁹⁵ Voor een overzicht, zie: C.P. JONES, 'Diodoros Paspasos Revisited', *Chiron* 30 (2000), 1-14.

²⁹⁶ SEG XLI 115 col. I 37-38, 47-48 en kol. III 23-24.

²⁹⁷ SHEAR, 'Royal Athenians', 143.

²⁹⁸ *Ibid.* 144.

3.1.4 Andere koningen

Naast de Ptolemeeën was er nog andere koninklijke aanwezigheid op de Panathenaïsche Spelen. Mastanabal, de zoon van koning Masinissa van Numidië en vader van de latere Romeinse staatsvijand Iugurtha, behaalde er een zege in 158 v. Chr. in de ruitervedstrijd met een veulen.²⁹⁹ Masinissa was tijdens de Tweede Punische Oorlog een Romeinse bondgenoot en vocht als bevelhebber aan de zijde van de Scipiones in de beslissende slag bij Zama in 202 v. Chr. Dankzij de Romeinse steun kon hij zich als koning in Numidië handhaven. Volgens Livius had prins Mastanabal een Griekse opvoeding genoten en werd het koninkrijk na de dood van zijn vader in 148 v. Chr. verdeeld onder hem en zijn twee broers.³⁰⁰ Waarschijnlijk omwille van het prestige had hij zich reeds enkele jaren eerder onderscheiden in de *Panathenaia*. Mastanabal nam deel in de open categorie, omdat hij waarschijnlijk op dat moment het Atheense burgerschap niet bezat.

Alexander I *Balas* werd eveneens tot winnaar uitgeroepen op de Panathenaïsche Spelen, in 150 of in 146 v. Chr. als koning van Syrië.³⁰¹ Het Seleukidenrijk werd na de dood van Antiochos IV *Epiphanes* verscheurd door een machtsstrijd tussen verschillende troonpretendenten, waarvan Alexander er één was. Hij beweerde een afstammeling te zijn van Antiochos IV en verkreeg eveneens met Romeinse steun het koningschap in Syrië. In 150 v. Chr. werd zijn tegenstander Demetrios I *Soter* gedood in de strijd en kon Alexander het koningschap opnemen.³⁰² Hij kreeg ook de steun van de Ptolemeeën en huwde bij het begin van zijn regering met de dochter van Ptolemaios VI, Kleopatra *Thea Eueteria*. Enkele jaren later deed hij zijn dochter hertrouwen met de usurpator Demetrios II *Nikator*, zoon van Demetrios I, en in 145 v. Chr. versloegen hij en Demetrios II Alexander.³⁰³ Alexander I *Balas* triomfeerde in Athene zowel in de wagenrennen met vier volwassen paarden als met twee veulens.³⁰⁴ Ook hij nam deel in de open competitie en was dus waarschijnlijk geen Atheens burger.

Beide koningen namen deel aan de grote Panathenaïsche Spelen wegens het prestige dat aan een zege verbonden was. De *Panathenaia* werden actief gepromoot door de Ptolemeeën en lokten ook andere philhelleense koningen, zelfs als zij geen Atheens burgerschap bezaten.

²⁹⁹ IG II² 2316.43-45.

³⁰⁰ LIVIUS *Periochae* 50.7.

³⁰¹ TRACY en HABICHT, 'New and Old Panathenaic Victor Lists', 218 en 233.

³⁰² POLYBIOS 33.18.

³⁰³ FLAVIUS IOSEPHUS *Ioudaikes Archaiologias* 13.4.1 en 13.4.7-8.

³⁰⁴ IG II² 2317.36-37 + 46-47 en SEG XLI 118.36-37 + 46-47.

3.2 Winnaars op de spelen en publieke functies

3.2.1 Ptolemeïsche hovelingen

Evenals de Ptolemeeën zelf namen ook een aantal van hun naaste medewerkers deel aan de spelen. Kallikrates van Samos was de *nauarchos* of admiraal van Ptolemaios II *Philadelphos*. Hij maakte verder carrière aan het hof en werd in 272/271 v. Chr. de eerste priester van de nieuwe dynastieke cultus voor Alexander de Grote en de *Theoi Adelphoi*. Kallikrates werd geëerd in verschillende steden, onder meer als *proxenos*, en werd samen met zijn broers als ambassadeur naar Kreta gezonden.³⁰⁵

Poseidippos schreef een epigram ter ere van de overwinning van Kallikrates bij de wagenwedstrijd met veulens in Delphi. Hierin wordt zijn uitzonderlijke overwinning na een gelijke finish met een Thessalische wagen toegeschreven aan goddelijke hulp. Eén van Kallikrates' merries pikte namelijk de stok of de zweep van een *agonothetes* op van de grond. Hierna schreeuwde het talrijke publiek om de overwinning aan Kallikrates toe te kennen.³⁰⁶ Bing gelooft dat door de dedicatie van een standbeeld Kallikrates zijn overwinning opdroeg aan de broeder-zustergoden. Reeds tevoren had Kallikrates offers gebracht op de heilige Panhelleense sites, zoals die van Zeus in Olympia, ter ere van Ptolemaios II en koningin Arsinoë. Bij zijn overwinning in 274 of 270 v. Chr. was zijn voornaamste doel zijn koning en koningin te eren.³⁰⁷

Glaukon³⁰⁸ fungeerde eerst in Athene als een democratisch leider met anti-Makedonische gevoelens. Zijn broer Chremonides lag aan de basis van de verloren Chremonidische Oorlog (268/267–263/262 v. Chr.) met Ptolemaios II *Philadelphos* tegen de Makedonische koning Antigonos II *Gonatas*. Glaukon had reeds enkele belangrijke politieke ambten bekleed voor hij verbannen werd en naar Egypte trok. Zo was hij onder meer *proxenos*, ambassadeur en *strategos* in Athene. Glaukon trad ook op als *agonothetes* in de *Panathenaia*.³⁰⁹ Nadat hij verschillende eerbewijzen ontvangen had in Athene moest hij na de oorlog vluchten uit zijn thuisstad. In Alexandrië kwam hij aan het hof van Ptolemaios II terecht en bekleedde hij de eponieme priesterfunctie van de Alexandercultus en het broeder-zusterpaar.³¹⁰

³⁰⁵ Voor een overzicht van zijn carrière, zie: H. HAUBEN, *Callicrates of Samos*, Leuven, 1970, 63-64.

³⁰⁶ POSEIDIPPOS 74.

³⁰⁷ P. BING, 'Posidippus and the Admiral: Kallikrates of Samos in the Milan Epigrams', GRBS 43 (2003), 252.

³⁰⁸ *Olympionikai*, nr. 542.

³⁰⁹ IG II² 3079.

³¹⁰ Voor een overzicht van zijn carrière, zie: R. ÉTIENNE en M. PIÉRART, 'Un décret du Koinon des Hellènes à Platées en l'honneur de Glaucon, fils d'Étéoclés, d'Athènes', BCH 99 (1975), 56-58.

In Olympia won Glaukon eenmaal het *tethrippon* voor volwassen paarden. Pausanias zag zijn standbeeld daar naast dat van Ptolemaios II staan.³¹¹ Dit wijst er volgens Pouilloux op dat Glaukon zijn overwinning waarschijnlijk behaalde na zijn verbanning.³¹² Ook Remijsen meent dat Glaukon zijn overwinning eerder gebruikte om zijn positie aan het Alexandrijnse hof te versterken, dan om meer politieke macht in Athene te verwerven.³¹³

Tlepolemos van Xanthos³¹⁴ was de Lycische gouverneur die in Alexandrië tweemaal eponiëmpriester was van Alexander en de *Theoi Adelphoi*. Zijn familie stamde uit de Perzische aristocratie en bekleedde na Tlepolemos allerlei belangrijke functies onder de Ptolemeëen en later zelfs onder de Seleukiden.³¹⁵ Volgens Pausanias won Tlepolemos als eerste de Olympische paardenrace met een veulen in 256 v. Chr.³¹⁶

De politieke carrière van Sosibios van Alexandrië begon reeds onder Ptolemaios III *Euergetes*. Vanaf 221 v. Chr. was hij de belangrijkste minister onder Ptolemaios IV *Philopator*. Hij wordt verder door Polybios geportretteerd als een geslepen persoon, die niet terugschrok voor een moord, zelfs niet op koningsmoeder Berenike II.³¹⁷ Ptolemaios IV vertrouwde ook de militaire leiding aan hem toe en Sosibios mocht de vrede met Antiochos III onderhandelen na de slag bij Raphia in 217 v. Chr.³¹⁸ De Ptolemeïsche hofdichter Kallimachos schreef rond 240 v. Chr. een soort van zege-ode voor Sosibios' overwinningen in het wagenrennen op de Isthmische en de Nemeïsche Spelen.³¹⁹ Uit hetzelfde gedicht blijkt dat Sosibios in zijn jeugd zowel de *diaulos* op de Ptolemaïa als het worstelen op de Panathenaïa gewonnen had. Golden meent dat het gedicht minder een ode dan een lofrede was met de bedoeling de hoge positie van Sosibios te benadrukken.³²⁰

Polykrates van Argos was een tijdgenoot van Sosibios in Ptolemeïsch Egypte en diende daar als officier. Volgens Polybios hielp hij mee het leger te reorganiseren voor de Vierde Syrische Oorlog (219-217 v. Chr.) en diende hij als cavaleriecommandant bij de slag van Raphia.³²¹ Onder Ptolemaios V *Epiphanes* werd hij tot *strategos* van Cyprus benoemd.³²² Hierdoor

³¹¹ PAUSANIAS 6.16.9.

³¹² J. POUILLOUX, 'Glaucon, fils d'Étéocles', in J. BINGEN et al. (ed.), *Le monde grec. Pensée, littérature, histoire, documents. Hommages à Claire Préaux*, Brussel, 1975, 378-379.

³¹³ REMIJSSEN, 'Challenged by Egyptians', *IJHS* 26 (2009), 250.

³¹⁴ *Olympionikai*, nr. 558 s.v. *Hippokrates*.

³¹⁵ C. HABICHT, *Pausanias' Guide to Ancient Greece*, Berkeley, 1985, 87-88.

³¹⁶ PAUSANIAS 5.8.11, EUSEBIOS *Chronikoi Kanones* 1.207 geeft Hippokrates van Thessalië als winnaar.

³¹⁷ POLYBIOS 15.25.

³¹⁸ *Ibid.* 5.87.

³¹⁹ KALLIMACHOS fr. 384.

³²⁰ GOLDEN, *Sport and Society*, 87.

³²¹ POLYBIOS 5.65.5 en 5.82.3.

³²² POLYBIOS 18.55 en SOUDA s.v. *Polykrates*.

behoorde hij tot de voornaamste medewerkers van de koning. In 186/185 v. Chr. onderdrukte Polykrates nog een opstand van rebellen in de delta.³²³

Polykrates' vader was een gelauwerde atleet die uit een voorname familie stamde.³²⁴ Hij kwam klaarblijkelijk mee met zijn zoon naar Alexandrië, waar hij onmiddellijk eponiem priester werd.³²⁵ Polykrates zelf boekte dankzij zijn vergaarde fortuin, net als zijn vrouw, een overwinning in de wagenwedstrijd op de *Panathenaia* in 198 v. Chr.³²⁶ Hun drie dochters waren reeds succesvol geweest in de voorgaande *Panathenaia*.

De Ptolemeïsche hovelingen boekten verschillende successen in Griekse spelen. Hun overwinningen droegen bij tot de eer van de Ptolemeeën en werden daarom ook op gepaste wijze gevierd door middel van een lofdicht van Poseidippos of door een dedicatie op het heiligdom. In Poseidippos' *Hippika* komen naast de bekende personen nog enkele winnaars voor die waarschijnlijk geïdentificeerd kunnen worden met Ptolemeïsche hovelingen, zoals bijvoorbeeld Medeios en Etearchos.³²⁷

³²³ POLYBIOS 22.17.

³²⁴ Ibid. 5.64.6.

³²⁵ W. CLARYSSE en G. VAN DER VEKEN, *The Eponymous Priests of Ptolemaic Egypt*, Leiden, 1983, nr. 73.

³²⁶ IG II² 2313.62.

³²⁷ THOMPSON, 'Posidippus, Poet of the Ptolemies', 279-281.

3.2.2 Atheense winnaars

In de hellenistische periode verminderen de bewijzen over Atheense winnaars met publieke ambten. Over Demades van Athene³²⁸ staat in de Souda dat zijn vader en hij roeiers en scheepsbouwers waren.³²⁹ Toch werkte hij zichzelf op in de politiek als redenaar in het Athene van de vierde eeuw v. Chr.³³⁰ Als politicus stelde hij verschillende decreten voor en vervulde hij een aantal publieke ambten.³³¹ Davies denkt dat hij één van de laatste Atheners was die succes had met de paardenkweek.³³² Demades won eenmaal een Olympische krans in een paardenwedstrijd nadat hij wegens de politieke onrust Athene verlaten had. Dit gebeurde waarschijnlijk op het einde van zijn carrière wanneer hij een rijk man geworden was. Philippos II spaarde zijn leven als gevangene bij Chaironeia en gebruikte hem als ambassadeur. Ook onder Alexander de Grote was Demades nog politiek actief.³³³

Demetrios van Phaleron was vanaf 317 v. Chr. de Makedonische *epimeletes* of gouverneur van Kassander in Athene. Davies brengt hem ook onder in de categorie van de *novi homines*, omdat hij vanaf 325 v. Chr. vanuit het niets in de Atheense politiek verscheen.³³⁴ Dankzij zijn rijkdom behaalde hij rond 320 v. Chr. verschillende overwinningen in de lokale Atheense Spelen zoals de Panathenaia.³³⁵ Als eerbetoon werden in Athene heel wat standbeelden van paarden en wagenrennen voor hem opgericht.³³⁶

De Panathenaïsche Spelen boden tenslotte ook een manier voor de Atheense burgers om zichzelf te onderscheiden in hun thuisstad. Een aantal wedstrijden waren zowel toegankelijk voor burgers als voor vreemdelingen, maar andere, zoals de paardenwedstrijden op de Atheense *Agora* waren alleen voor burgers. Overwinningslijsten uit de tweede eeuw v. Chr. maken duidelijk dat het festival ook een militaire connectie bezat. Zowel een *ephebos*, een jongere in militaire dienst, een *hippeus*, een cavalerist, als een *phylarches*, een cavalerie-commandant konden deelnemen aan de wedstrijden met oorlogspaarden. De wedstrijden waren een vervolg van de militaire oefeningen en de winnaars waren waarschijnlijk de cavaleristen die zelf hun eigen paard of wagen bereden in de wedstrijden.³³⁷

³²⁸ *Olympionikai*, nr. 467.

³²⁹ SOUDA s.v. *Demades*.

³³⁰ PLOUTARCHOS *Demosthenes* 8.7.

³³¹ Voor een overzicht, zie: M.H. HANSEN, 'Rhetores an Strategoi', GRBS 24 (1983), 163.

³³² APF, nr. 3263.

³³³ SOUDA s.v. *Demades*.

³³⁴ APF, nr. 3455.

³³⁵ IG II² 2971.

³³⁶ DIOGENES LAERTIUS *Demetrios* V.75.

³³⁷ Voor een overzicht, zie: TRACY en HABICHT, 'New and Old Panathenaic Victor Lists', 196-203.

De winnaars kunnen worden ingedeeld in twee categorieën: Atheense burgers en vreemdelingen, waaronder een aantal van koninklijke afkomst. Bij de Atheense burgers maakte men een onderscheid tussen de personen in militaire dienst en burgers met een publiek ambt. Kallias, zoon van Sosikrates, won het pankration op de grote *Panathenaia* van 182 en 178 v. Chr.³³⁸ In 169 v. Chr. werd hij als *theoros*, ambassadeur van de spelen, uitgestuurd naar Ptolemaios VI.³³⁹ De meesten onder hen behoorden tot de rijkere klasse en waren lid van de *boule*, oefenden een magistratuur uit of dienden als ambassadeur.³⁴⁰

Onder de Romeinen profileerde Athene zich als het culturele centrum van de wereld en trok bezoekers van verre gebieden aan. Zowel vreemdelingen als Atheners namen deel aan de grote Panathenaïsche spelen, waar de uitbreiding van de hippische wedstrijden een duidelijk teken van welvaart was. De winnende burgers werden dan ook vaak geëerd met een functie als ambassadeur en met prijzen zoals de met olie gevulde amforen.³⁴¹

³³⁸ IG II² 2314.33 en 65.

³³⁹ POLYBIOS 28.19.4.

³⁴⁰ Voor de volledige lijst, zie: TRACY en HABICHT, 'New and Old Panathenaic Victor Lists', 207-233.

³⁴¹ Ibid., 234-236.

3.2.3 Andere winnaars

De worstelaar Chairon van Pellene³⁴² zegevierde tweemaal op de Isthmische en viermaal op de Olympische Spelen tussen 356 en 344 v. Chr. Hij werd nadien door Alexander de Grote aangesteld tot tiran van zijn geboortestad. Na zijn bewind verichtte de bevolking van Pellene een *damnatio memoriae*.³⁴³ Chairon schonk namelijk de bezittingen van de burgers aan slaven.³⁴⁴ Volgens Athenaios verplichtte hij zelfs hun vrouwen met deze slaven te huwen.³⁴⁵

Archon van Pella, één van de officieren van Alexander de Grote, diende als triërarch in de vloot die Alexander in 326 v. Chr. bouwde om van de Hydaspes naar de Indus te varen.³⁴⁶ Na de dood van Alexander werd Archon satraap van Babylon.³⁴⁷ Perdikkas vertrouwde hem echter niet en zond in 321 v. Chr. Dokimos naar Babylon om de macht over te nemen. In de oorlog die volgde raakte Archon gewond en hij stierf uiteindelijk aan zijn verwondingen.³⁴⁸ Een inscriptie in Delphi uit 333/332 v. Chr. eerde Archon en zijn familie met allerlei eerbewijzen voor zijn overwinningen in de Isthmische en de Pythische Spelen. Voor zijn militaire carrière behaalde hij deze overwinningen in de paardenwedstrijden, meer bepaald in de *synoris* of de tweespan.³⁴⁹

Aratos van Sikyon³⁵⁰ was *strategos* van de Achaeïsche Bond tussen 245 v. Chr en 213 v. Chr. Volgens Ploutarchos oefende Aratos in zijn jeugd in de *palaistra* en won hij verschillende kransen.³⁵¹ Zijn eerste Olympische overwinning behaalde hij na zijn politieke benoeming ergens tussen 243 en 223 v. Chr.³⁵² Volgens Pausanias werd hij als winnaar in de paardenrace met vierspan geproclameerd.³⁵³ Zijn vijandschap met Argos leidde tenslotte tot de verhuizing van de Nemeïsche Spelen in 235 v. Chr naar Kleonai, dat pas was toegetreden tot de Achaeïsche Bond. Toch hielden de Argiven ook nog hun eigen Nemeïsche Spelen in Argos. Aratos brak vervolgens het heilige verdrag door alle deelnemers die door zijn grondgebied reisden gevangen te nemen en als slaven te verkopen.³⁵⁴

³⁴² *Olympionikai*, nrs. 432, 437, 443 en 447.

³⁴³ PAUSANIAS 7.27.7.

³⁴⁴ PSEUDO-DEMOSTHENES [17.] *Peri ton pros Alexandron Synthekon* 10.

³⁴⁵ ATHENAIOS 11.509B.

³⁴⁶ ARRIANOS *Indika* 18.3.

³⁴⁷ DIODOROS 18.3.3 en IUSTINUS 13.4.23.

³⁴⁸ ARRIANOS *Ta meta Alexandrou* frg. 24 (=FGH 156 F10).

³⁴⁹ SEG XVIII.222, zie: *GESA*, 145-147.

³⁵⁰ *Olympionikai*, nr. 574.

³⁵¹ PIOUTARCHOS *Aratos* 3.1.

³⁵² *Olympionikai*, 130-140.

³⁵³ PAUSANIAS 6.12.5.

³⁵⁴ PLOUTARCHOS *Aratos* 28.3-4.

Gorgos van Messenië³⁵⁵ was een succesvol atleet van hoge geboorte. Hij won de *pentatlon* in Olympia en daar werd een standbeeld opgericht voor hem.³⁵⁶ Na zijn succesvolle sportcarrière richtte Gorgos zich op de politiek. Volgens zijn tijdgenoot Polybios was hij in tegenstelling tot andere atleten een zeer bekwaam en intelligent politicus.³⁵⁷ Toen de Spartaanse koning Lykourgos Messenië binnenviel, werd Gorgos in 218 v. Chr. als ambassadeur naar Philippos V van Makedonië gestuurd. Hij probeerde Philippos te overhalen om Messenië te helpen, maar Philippos besliste om Eperatos, zijn Achaeïsche generaal, naar hen te sturen.³⁵⁸

De stadionloper Arkesilaos van Megalopolis³⁵⁹ won in 188 v. Chr. op de Olympische Spelen.³⁶⁰ Later speelde hij een leidende rol in de Achaeïsche Bond. Toen de Bond partij moest kiezen in de strijd tussen Rome en koning Perseus van Makedonië was Arkesilaos één van de figuren in de vergadering.³⁶¹ In 168 v. Chr. behoorde Arkesilaos tot de ambassadeurs die door Kallikrates en de Romeinen naar Egypte gezonden werden om de twee Ptolemeeën, VI en VIII, met Antiochos IV te verzoenen.³⁶²

Diotimos was de hoofdmagistraat of *dikastes* in Sidon na de val van de monarchie op het einde van de derde eeuw v. Chr. De stad eerde hem met een standbeeld. De bijbehorende inscriptie vermeldt zijn Nemeïsche overwinning in de wagenwedstrijd, de eerste overwinning van een inwoner op de Panhelleense spelen.³⁶³ Het epigram volgt de Pindarische stijl bij de lofprijzing van Diotimos die door zijn zege eer aan Sidon en de moederstad Thebe heeft gebracht.³⁶⁴

Rond 240 v. Chr. won Euanoridas van Elis³⁶⁵ het worstelen bij de jongens, zowel in Olympia als in Nemea.³⁶⁶ Zo kan Euanoridas ook geïdentificeerd worden met de hooggeplaatste gevangene van de Achaeïsche Bond in 218 v. Chr.³⁶⁷ Volgens Pausanias diende Euanoridas nadien als *Hellandikes* en tekende hij later nog de namen van de Olympische winnaars op.³⁶⁸

³⁵⁵ *Olympionikai*, nr. 573.

³⁵⁶ PAUSANIAS 6.14.11.

³⁵⁷ POLYBIOS 7.10.2-5 en SOUDA s.v. Gorgos.

³⁵⁸ POLYBIOS 5.5.4-11.

³⁵⁹ *Olympionikai*, nr. 608.

³⁶⁰ EUSEBIOS *Chronikoi Kanones* 1.210.

³⁶¹ POLYBIOS 28.6.

³⁶² POLYBIOS 29.25.6.

³⁶³ Voor de inscriptie, zie *IAG*, nr. 41 of *GESA*, nr. 64.

³⁶⁴ R. VAN BREMEN, 'The Entire House is full of Crowns: Greek agones and the celebration of victory', in S. HORNBLOWER et al. (ed.), *Pindar's Poetry, Patrons and Festivals, From Archaic Greece to the Roman Empire*, Oxford, 2007, 347.

³⁶⁵ *Olympionikai*, nr. 570.

³⁶⁶ PAUSANIAS 6.8.1.

³⁶⁷ POLYBIOS 5.94.6.

³⁶⁸ PAUSANIAS 6.8.1.

Pantarkes van Elis³⁶⁹ kreeg een standbeeld in Olympia vanwege de Achaeïers, omwille van zijn rol in de vrede tussen beide gebieden. Zijn diplomatieke missie zorgde dus voor dit eerbewijs. Daarnaast won hij ook éénmaal in Olympia de *keles* of ruitwedstrijd.³⁷⁰ Moretti dateert deze zege op het einde van de derde eeuw v. Chr. en verbindt de politieke rol van Pantarkes met de eerste jaren van Demetrios II van Makedonië (239-237 v. Chr.) of met de vrede van Naupaktos (217 v. Chr.).³⁷¹

Timon van Elis³⁷² behaalde als pentatleet overwinningen op alle grote spelen, behalve op de Isthmische Spelen. Pausanias zag een standbeeld van hem in Olympia met een inscriptie waarin deze lacune in zijn palmares in dichtvorm neergeschreven was.³⁷³ Het epigram vermeldde verder nog dat Timon de Aetoliërs vergezelde in een expeditie tegen de Thessaliërs en dat hij door deze vriendschap leider van het garnizoen in Naupaktos werd.³⁷⁴ Moretti dateert dit ten tijde van de Tweede Macedonische Oorlog (200-197 v. Chr.).³⁷⁵

Ook in de hellenistische periode hielden sommige winnaars op de spelen zich tijdens of na hun carrière bezig met politiek. Naast militaire functies werden atleten vaak gebruikt in diplomatieke missies. Andere atleten kregen een politieke functie als beloning voor hun prestaties. Tenslotte wonnen ook nog enkele hooggeplaatste politici in de wagenrennen, wat nog steeds een manier voor koningen en rijke burgers was om zich te onderscheiden.

³⁶⁹ *Olympionikai*, nr. 577.

³⁷⁰ PAUSANIAS 6.15.2.

³⁷¹ *Olympionikai*, nr. 577.

³⁷² *Olympionikai*, nr. 601.

³⁷³ PAUSANIAS 5.2.5.

³⁷⁴ PAUSANIAS 6.16.2.

³⁷⁵ *Olympionikai*, 143.

3.3 Vrouwen als winnares op de spelen

3.3.1 Spartaanse vrouwen

Er is reeds heel wat onderzoek gevoerd naar vrouwelijke aanwezigheid op Griekse spelen.³⁷⁶ Over hun fysieke aanwezigheid verschillen de meningen, maar zowel uit opschriften als uit literaire teksten blijkt dat vrouwelijke eigenaars konden deelnemen aan de paardenrennen.

Kyniska³⁷⁷ was de dochter van de Spartaanse koning Archidamos II en haar broer Agesilaos II erfde omstreeks 400 v. Chr. het koningschap. Volgens Pausanias won ze als eerste vrouw in Olympia.³⁷⁸ Haar twee overwinningen worden meestal in 396 en 392 v. Chr. gedateerd.³⁷⁹ In Olympia bleef op de marmeren basis van een standbeeld een epigram bewaard dat later is opgenomen in de Anthologia Palatina. Hierin maakte Kyniska publiek dat ze als Spartaanse koningsdochter en als enige vrouw in Griekenland de krans gewonnen had.³⁸⁰ Op de basis stonden standbeelden van een wagen met paarden, een wagenmenner en Kyniska zelf. Pausanias zag in Sparta ook nog een heldenschrijn voor haar.³⁸¹

De antieke moralisten Xenophon en Ploutarchos schrijven Kyniska's deelname aan de spelen op het conto van haar broer Agesilaos, die wilde aantonen dat een Olympische overwinning geen verdienste was maar alleen een teken van rijkdom.³⁸² Sommige auteurs maken van Kyniska de eerste feministe die ambitieus haar eigen weg ging, maar Kyle ziet haar overwinningen eerder als een politiek middel van haar broer Agesilaos om Elis en Athene, maar vooral ook Alkibiades in diskrediet te brengen.³⁸³

Enkele jaren na Kyniska won Euryleonis, een andere Spartaanse vrouw, de Olympische *synoris*.³⁸⁴ Ook in de late hellenistische en Romeinse periode wonnen vrouwen nog paardenwedstrijden op verschillende lokale en Panhelleense spelen.³⁸⁵ Voor Kyniska en de Ptolemeïsche vrouwen waren de motieven van hun deelname waarschijnlijk politiek van aard.

³⁷⁶ Voor een overzicht, zie: KYLE, *Sport and Spectacle*, 117-128.

³⁷⁷ *Olympionikai*, nrs. 373 en 381.

³⁷⁸ PAUSANIAS 3.8.1.

³⁷⁹ *Olympionikai*, 114-115.

³⁸⁰ IvO 160 (=ANTHOLOGIA PALATINA 13.16), zie IAG, nr. 17.

³⁸¹ PAUSANIAS 5.12.5 en 6.1.6 voor de standbeelden, 3.15.1 voor de heldenschrijn.

³⁸² XENOPHON *Agesilaos* 9.6 en PLOUTARCHOS *Agesilaos* 20.1 en *Moralia* 212B.

³⁸³ D.G. KYLE, "The Only Woman in All Greece": Kyniska, Agesilaos, Alcibiades and Olympia', JSH 30 (2003), 183-203.

³⁸⁴ PAUSANIAS 3.17.6.

³⁸⁵ Voor enkele voorbeelden, zie: VAN BREMEN, 'The Entire House is Full of Crowns', 368-369.

3.3.2 Ptolemeïsche koninginnen en hofdames

In Poseidippos' epigrammen en de overwinningslijst van de Panathenaïsche Spelen worden een aantal vrouwen die verbonden waren met het Ptolemeïsche hof als winnaressen geattesteerd. Allen behaalden ze overwinningen in de wagenrennen.

Berenike I, de vrouw van Ptolemaios I, behaalde als eerste Ptolemeïsche koningin een overwinning op de Olympische Spelen. In drie epigrammen van Poseidippos werd zij genoemd als opvolgster van Kyniska.³⁸⁶ Volgens Fantuzzi dienden de overwinningen van de koningin om haar superioriteit te benadrukken en bevestigde zij hiermee het machtsbeeld van de Ptolemeeën.³⁸⁷

Arsinoë II volgde haar moeder op als koningin toen ze trouwde met haar broer Ptolemaios II. Waarschijnlijk in 272 v. Chr., kort voor haar dood, won ze de drie paardenwedstrijden op de Olympische Spelen.³⁸⁸ Ook zij wordt geëerd in een epigram van Poseidippos.³⁸⁹

Bilistische van Makedonië zegevierde tweemaal op de Olympische Spelen. Ze was één van de minnaressen van Ptolemaios II voor wie hij volgens Ploutarchos zelfs een tempelcultus gerelateerd aan Aphrodite oprichtte.³⁹⁰ In 268 v. Chr. won Bilistische de wagenrennen met een vierspan bestaande uit veulens en vier jaar later in de nieuwe discipline van het tweespan met veulens.³⁹¹

Berenike II, dochter van koning Magas van Kyrene en vrouw van Ptolemaios III, won de wagenrennen in Nemea rond het midden van de derde eeuw v. Chr. Kallimachos schreef naast de bekende ode voor de haarlok van Berenike II ook nog een zegeode voor deze gebeurtenis.³⁹² Volgens Hyginus won ze ook op de Olympische Spelen, maar dit is waarschijnlijk een verwisseling met de Syrische Berenike.³⁹³

Berenike *Phernophoros* was de zus van Ptolemaios III en de vrouw van de Syrische koning Antiochos II. Thompson heeft overtuigend aangetoond dat zij en niet Berenike II geïdentificeerd kan worden met de Berenike in de *Hippika* van Poseidippos.³⁹⁴ In drie epigrammen looft Poseidippos haar overwinningen als kind in de spelen van Nemea en

³⁸⁶ POSEIDIPPOS 78.5, 87 en 88.1-2 en 5-6.

³⁸⁷ FANTUZZI, 'Posidippus at Court', 264.

³⁸⁸ BENNETT, 'Arsinoe and Berenice at the Olympics', 93-94.

³⁸⁹ POSEIDIPPOS 78.7-8.

³⁹⁰ PLOUTARCHOS *Moralia* 753E.

³⁹¹ P.Oxy. XVII.2082., cfr. PAUSANIAS 5.8.11 en EUSEBIOS *Chronikoi Kanones* 1.207.

³⁹² KALLIMACHOS frg. 264.

³⁹³ HYGINUS *De Astronomia* 2.24.

³⁹⁴ THOMPSON, 'Posidippus, Poet of the Ptolemies', 274-278.

Isthmia en als maagd in die van Olympia.³⁹⁵ Door die laatste overwinning plaatst ze zichzelf in de familietraditie, waarschijnlijk in 256 v. Chr. De aanwezigheid van haar vader Ptolemaios II bij de eerste twee benadrukte haar prominente plaats in de familie. Bennet suggereert ook dat haar Olympische aanwezigheid in feite een huwelijksadvertentie was.³⁹⁶

Kleopatra II, de zus en vrouw van Ptolemaios VI, won net als haar man op de Panathenaïsche Spelen van 162 v. Chr. de wagenrennen in de open competitie.³⁹⁷

De meeste vrouwelijke winnaressen bekend uit de Panathenaïsche winnaarslijsten waren verbonden met het Ptolemeïsche hof. Eirene was de dochter van Ptolemaios, de gouverneur van Cyprus en ambassadeur van de Ptolemeeën. Zij won de wagenrennen met vierspan voor veulens in 170 v. Chr. In 199 v. Chr. was Eirene reeds de eerste priesteres van de cultus voor de vergoddelijkte Arsinoë I. Ze bleef waarschijnlijk tot na haar overwinning in dienst.³⁹⁸

De vrouw van Polykrates van Argos, Zeuxo, behaalde een overwinning in de wagenrennen voor veulens op dezelfde spelen als haar man, namelijk in 198 v. Chr.³⁹⁹ Ze waren reeds voorgegaan door hun drie dochters, Hermione, Eukrateia en Zeuxo op de voorafgaande spelen in Athene. Zij wonnen elk een ander onderdeel in de wagenrennen.⁴⁰⁰ Hermione diende later ook als *athlophoros* of priesteres van de vergoddelijkte Berenike II.⁴⁰¹

Ook andere winnaressen zoals Agathokleia waren mogelijk in dienst van de Ptolemeeën. De dochter van Noumenios diende waarschijnlijk ook als *athlophoros* van Berenike II in Alexandrië en als priesteres van Kleopatra II in Ptolemaïs.⁴⁰²

De deelname van vrouwen aan de spelen in de derde en de tweede eeuw voor Christus behoorde dus tot de politiek van de Ptolemeeën, waarbij zij zowel persoonlijk als via hun hovelingen overwinningen behaalden.⁴⁰³

³⁹⁵ POSEIDIPPOS 78.10-13, 79 en 82 (eventueel de fragmentarische 80 en 81).

³⁹⁶ BENNETT, *Arsinoe and Berenice at the Olympics*, 94-96.

³⁹⁷ SEG XLI 115 kol. III.21-22.

³⁹⁸ TRACY en HABICHT, *New and Old Panathenaic Victor Lists*, 213-214.

³⁹⁹ IG II² 2313.60.

⁴⁰⁰ IG II² 2313.9-15.

⁴⁰¹ CLARYSSE en VAN DER VEKEN, *The Eponymous Priests of Ptolemaic Egypt*, nr. 121.

⁴⁰² Ibidem., nr. 125 (dochter Noumenios?) en nr. 126 bis, zie TRACY en HABICHT, *New and Old Panathenaic Victor Lists*, 213.

⁴⁰³ VAN BREMEN, *The Entire House is Full of Crowns*, 360-363.

4 Romeinse periode

De Romeinen kenden niet alleen hun typische Romeinse ‘spektakels’, zoals de gladiatorengevechten en de wagenrennen in het Circus Maximus, maar ze kwamen reeds tijdens de Republiek in contact met Griekse spelen.⁴⁰⁴ Titus Quinctius Flamininus gebruikte de Isthmische Spelen van 196 v. Chr. om de Griekse vrijheid te proclameren.⁴⁰⁵ De eerste Griekse sportwedstrijden in Rome werden volgens Livius in 186 v. Chr. door de philhelleense proconsul Marcus Fulvius Nobilior geïntroduceerd om zijn militaire succes in Griekenland te vieren.⁴⁰⁶ Dit was echter een eenmalige gebeurtenis en werd nog steeds verbonden met een beestenjacht en Romeinse sport. Op het einde van de Republiek organiseerden ook politieke zwaargewichten als Sulla, Pompeius en Caesar enkele Griekse sportwedstrijden samen met de traditionele Romeinse disciplines bij hun triomfspelen.⁴⁰⁷

Augustus liet zich als keizer in met de organisatie van spelen. Zijn opvolgers zetten zijn positieve politiek ten opzichte van Griekse spelen verder door middel van patronage en soms zelfs door een deelname aan de spelen, vanop afstand zoals Tiberius en Germanicus of persoonlijk zoals Nero. Koningen uit de vazalkoninkrijken van Rome zijn amper bekend als winnaar in de Romeinse periode.

Lokale spelen floreerden in het oosten van het rijk waar ze georganiseerd werden door een *euergetes* of weldoener ter ere van de keizer. De lokale elite gebruikte de spelen om hun status te bevestigen en om de keizerscultus in hun stad te propageren. Atleten deden net zoals in de vroegere perioden dienst als ambassadeur. De keizer of een stad waar spelen georganiseerd werden, eerden de winnaars met speciale eerbewijzen. Atleten kregen na hun overwinning het burgerschap of het lidmaatschap van de lokale stadsraad. De keizer prees de atleten met een benoeming in de atletenbond en met het Romeinse burgerrecht. Een *xystarches* was een soort van publieke functie voor de organisator van lokale spelen. Meestal kwamen zij uit de lokale elite of hadden zij genoeg geld om prijzen te voorzien voor de deelnemende atleten.

⁴⁰⁴ Voor een overzicht, zie: N.B. CROWTHER, ‘Greek Games in Republican Rome’, AC 52 (1983), 268-273.

⁴⁰⁵ LIVIUS *Ab urbe condita* 33.32 en PLOUTARCHOS *Titos* 10.3.

⁴⁰⁶ LIVIUS 39.22.1-2.

⁴⁰⁷ KYLE, *Sport and Spectacle*, 285-289.

4.1 Keizers en koningen als winnaar op de spelen

4.1.1 Romeinse keizers

Augustus zorgde bij het begin van het Keizerrijk voor de verdere integratie van de Griekse spelen in de Romeinse wereld. In 28 v. Chr. stelde hij ter ere van zijn overwinning tegen Marcus Antonius de *Aktia* in, vierjaarlijkse Griekse spelen met deelnemers uit de hoogste klasse.⁴⁰⁸ Deze isolympische spelen werden gehouden in Nikopolis, de nieuwe stad bij de kust van Epiros, waar Augustus onder meer een gymnasium en een stadion liet bouwen.⁴⁰⁹ In het oostelijk deel van het rijk werd Augustus geëerd door de oprichting van een aantal spelen met de namen *Aktia*, *Kaisareia* en *Romaia*.⁴¹⁰ Ook in Olympia sponsorde Augustus enkele bouwprojecten. In 2 n. Chr. werden ook in Napels de vierjaarlijkse *Italika Romaia Sebastia Isolympia* georganiseerd ter ere van Augustus.⁴¹¹

Tiberius Claudius Nero⁴¹², de latere keizer Tiberius, behaalde als eerste lid van de keizerlijke familie overwinning op Griekse spelen, namelijk in het *tethrippon*.⁴¹³ Tiberius werd Augustus' schoonzoon door zijn huwelijk met Augustus' dochter Iulia na de dood van Agrippa in 12 v. Chr. In 4 n. Chr. werd Tiberius geadopteerd door Augustus na de dood van diens vorige adoptiefzonen.

Over Tiberius' rol als organisator van Griekse spelen is niets bekend. Auteurs zoals Tacitus spreken wel over de spaarzaamheid van Tiberius met betrekking tot Romeinse publieke spelen.⁴¹⁴ Toch spendeerde Tiberius geld aan een vierspan en een berijder voor de Olympische Spelen. Zijn Olympische zege dateert in ieder geval van voor zijn adoptie door Augustus, want hij wordt in het ere-opschrift nog aangeduid als zoon van Tiberius Claudius Nero, net zoals in het ere-opschrift voor zijn overwinning bij de veulensrace op de spelen in Thespiiai. Vermoedelijk hoefde Tiberius zelf niet aanwezig te zijn, maar wanneer hij tussen 6 v. Chr. en 2 n. Chr. in Rhodos in vrijwillige ballingschap verbleef, ging hij mogelijk als toeschouwer naar Olympia of Thespiiai of liet hij daar zijn paarden lopen.⁴¹⁵

⁴⁰⁸ CASSIUS DIO *Historia Romae* 53.4-6.

⁴⁰⁹ STRABON 7.7.6.

⁴¹⁰ T.F. SCANLON, *'Eros and Greek Athletics'*, Oxford, 2006, 46.

⁴¹¹ CASSIUS DIO 55.10.9.

⁴¹² *Olympionikai*, nr. 738.

⁴¹³ IvO 220.

⁴¹⁴ TACITUS *Annales* 4.62-63.

⁴¹⁵ J. en L. ROBERT, *Bulletin épigraphique*, *Revue des Études Grecques* 72 (1959), 194.

De adoptiefzoon van Tiberius, Germanicus⁴¹⁶, behaalde zijn Olympische zege in 17 n. Chr. bij het begin van zijn vaders regering.⁴¹⁷ Een opschrift uit Olympia eert hem wegens zijn overwinning in het *tethrippon*.⁴¹⁸

Germanicus' kleinzoon Nero⁴¹⁹ propageerde de deelname van de nobilitas aan spelen en spektakels en hij ging zelfs nog een stap verder dan Tiberius en Germanicus door in hoogsteigen persoon deel te nemen. Hij nam niet alleen deel aan Romeinse, maar ook aan Griekse spelen. Nadat hij in 54 n. Chr. keizer geworden was, stelde Nero verschillende festivals in naar Grieks voorbeeld, waarvan de *Neronia* de belangrijkste waren.⁴²⁰ Dit festival bestond waarschijnlijk zoals de Pythische Spelen uit atletische, hippische en muzikale wedstrijden.⁴²¹ Verder stimuleerde Nero deelnames aan de spelen door het aanleggen van baden en een gymnasium met gratis olie voor de ridders en de senatoren.⁴²²

In 66 n. Chr. trok Nero naar Griekenland en nam een jaar lang deel aan verschillende Griekse spelen.⁴²³ Hij liet de Olympische Spelen twee jaar uitstellen, zodat de vier grote spelen van de *periodos* in hetzelfde jaar (67 n. Chr.) vielen.⁴²⁴ Door ook in de Augusteïsche *Aktia* in Nikopolis en in de *Heraia* in Argos overwinningen te behalen, wilde Nero een Romeinse *periodonikes* te worden.⁴²⁵ Nero behaalde overwinningen in elke discipline waaraan hij deelnam, zelfs toen hij in Olympia de finish van de wagenrennen met tien paarden niet haalde.⁴²⁶ Zijn Romeinse soldaten eerden hem dan ook met de nieuwe titel *pantonikes*.⁴²⁷ Bij zijn aankomst in de verschillende Romeinse steden werd er volgens Suetonius, zoals bij de Griekse *eiselasis*, een gat in de muur gemaakt, opdat Nero zijn triomfwagen met witte paarden de stad kon inrijden.⁴²⁸

Nero probeerde dus de Romeinse spelen dichter naar de Griekse toe te brengen. Zijn doorgedreven hellenisering ging veel verder dan bij Augustus. Zijn eigen deelname en de gedwongen deelname van de elite stootte op weerstand bij de conservatieve Romeinen uit de hoogste klasse. Ook de antieke historiografen voedden het negatieve beeld van Nero.

⁴¹⁶ *Olympionikai*, nr. 750.

⁴¹⁷ EUSEBIOS *Chronikoi Kanones* 1.213.

⁴¹⁸ IvO 221.

⁴¹⁹ *Olympionikai*, nrs. 790-795.

⁴²⁰ SÜETONIUS *Nero* 12 en TACITUS *Annales* 14.20.

⁴²¹ Voor een overzicht, zie: J.D.P. BOLTON, 'Was the Neronia a Freak Festival?', CQ 42 (1948), 82-90.

⁴²² SÜETONIUS *Nero* 12.3, CASSIUS DIO 61.21.1 en TACITUS *Annales* 14.47.3.

⁴²³ Voor een overzicht, zie: M.N. KENNELL, 'Neron Periodonikes', AJP 109 (1988), 239-251.

⁴²⁴ SÜETONIUS *Nero* 23.1 en EUSEBIOS *Chronikoi Kanones* 1.215.

⁴²⁵ CASSIUS DIO *Historia Romaïke* 63.8.2.

⁴²⁶ SÜETONIUS *Nero* 23.

⁴²⁷ CASSIUS DIO 63.10.2

⁴²⁸ SÜETONIUS *Nero* 25.

De culminatie van zijn passie voor atletiek leidde uiteindelijk tot zijn reis naar Griekenland. Zijn afwezigheid in Rome maakte het echter voor zijn vijanden makkelijker om tegen hem samen te spannen en was waarschijnlijk één van de redenen voor zijn afzetting in 68 n. Chr. De organisatie van vele spelen bezorgde Nero dan wel enige populariteit bij het plebs, maar op politiek vlak had het volk weinig te betekenen.⁴²⁹ Nero's motieven voor zijn betrokkenheid waren meer dan waarschijnlijk afkomstig uit zijn persoonlijke ambitie en passie voor Griekse spelen.

Na Nero zijn er geen keizers meer bekend als winnaar op de spelen. Toch bleven de meesten onder hen nog actief betrokken bij de organisatie van de spelen of organiseerden ze zelf nog spelen in Rome.⁴³⁰ Domitianus stelde in 86 n. Chr. de eerste vierjaarlijkse spelen in Rome in, *Capitolia* genaamd ter ere van Iupiter *Capitolinus*.⁴³¹ Samen met de *Aktia* en de *Sebasta* werden deze spelen toegevoegd aan de *periodos*. Keizers stichtten niet alleen nieuwe festivals, maar konden ook beslissen over de status van een festival. Onder Hadrianus ontstond er een nieuwe hellenistische heropleving door de stichting van allerlei nieuwe festivals in het Griekse oosten. Hij zorgde door zijn bouwimpulsen in Athene ook voor een hernieuwde belangstelling voor de Panathenaïsche Spelen. De lokale spelen ter ere van de keizer werden ingepast in de keizercultus en gesponsord door de lokale elite.⁴³²

De laatste bekende winnaars in Olympia zijn de Atheense broers Marcus Aurelius Zopyros en Marcus Aurelius Eukarpides die in 385 n. Chr. het pankration en het boksen bij de jongens wonnen.⁴³³ Hoewel door een edict van Theodosius I in 393 n. Chr. de heidense culten werden afgeschaft, vonden de Olympische Spelen mogelijk nog plaats tot in de vijfde eeuw n. Chr.⁴³⁴

⁴²⁹ J. MOURATIDIS, 'Nero: The Artist, the Athlete and His Downfall', JSH 12 (1985), 5-20.

⁴³⁰ Voor een overzicht van keizerlijke spelen in Italië, zie: NEWBY, *Greek Athletics in the Roman World*, 21-37.

⁴³¹ SÜETONIUS *Domitianus* 4.4.

⁴³² O.M. VAN NIJF, 'Athletics, festivals and Greek identity in the Roman East', PCPS 45 (1999), 186-188.

⁴³³ J. EBERT, 'Zur neuen Bronzeplatte mit Siegerinschriften aus Olympia (Inv. 1148)', Nikephoros 10 (1997), 217-233.

⁴³⁴ KYLE, *Sport and Spectacle*, 335.

4.1.2 Andere koningen

In de Romeinse periode verminderde de deelname van vorsten aan de spelen drastisch. De verovering van verschillende kleine koninkrijken door Rome en de incorporatie van deze in de provincies, zorgde voor de verdwijning van de grote philhelleense vorsten. Sommige vazalkoningen van Rome maakten de overstap van een actieve deelname naar een rol als *euergetes* of sponsor. Herodes de Grote, koning van Judea, schonk in 12 v. Chr. een grote som geld aan de Olympische Spelen als *agonothetes* om deze en volgende spelen te organiseren, opdat zijn vrijgevigheid zou worden herdacht.⁴³⁵ Twee voorbeelden uit het begin en het einde van de Romeinse periode getuigen van een koninklijke overwinning op Griekse spelen.

Mithridates VI *Eupator Dionysios* was koning van Pontos ten tijde van Sulla en Pompeius de Grote. Ook hij hield zich bezig met de paardensport en volgens Suetonius erkende Nero Mithridates als uitvinder van het tienspan.⁴³⁶ Een ander sterk verhaal van Ploutarchos suggereert dat Mithridates Alkaios van Sardis, een tegenstander in de wagenrennen, vergiftigde, omdat die hem had verslagen.⁴³⁷

Een inscriptie uit Chios vermeldt Mithridates als winnaar op een lokaal festival in vier verschillende wedstrijden, zowel in de wagenrennen als in de ruitervedstrijden. Mithridates' deelname kan even goed voor zijn Anatolische veroveringstocht van 88 v. Chr. als daarna worden gedateerd. Het meest waarschijnlijke motief is het prestige dat hij in navolging van andere philhelleense koningen wilde nastreven.⁴³⁸

Eén van de laatst geattesteerde winnaars op de spelen is Varazdat⁴³⁹, koning van Armenië van 374 tot 378 n. Chr. Hij won het boksen op de Olympische Spelen.⁴⁴⁰ Varazdat was een Perzische prins die onder een regent de Armeense troon mocht bezetten met de steun van keizer Valens. Na enkele jaren werd Varazdat echter weer gedwongen om te vluchten naar Rome.⁴⁴¹

Beide koningen waren waarschijnlijk uitzonderingen in een periode waarin de vorsten geen noodzaak meer voelden om zichzelf te legitimeren via overwinningen op de spelen. Misschien probeerde Varazdat via een actieve deelname zijn claim op de Armeense troon te versterken.

⁴³⁵ FLAVIUS IOSEPHUS *Historia Ioudaikou polemou pros Romaious* 1.426-428.

⁴³⁶ SUETONIUS *Nero* 24.2.

⁴³⁷ PLOUTARCHOS *Pompeios* 37.1.

⁴³⁸ L. ROBERT, 'Sur des Inscriptions de Chios', BCH 59 (1935), 459-465.

⁴³⁹ *Olympionikai*, nr. 944.

⁴⁴⁰ MOSES CHORENENSIS 3.40.

⁴⁴¹ Voor een overzicht van de bronnen, zie: N. LENSKEI, 'Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D', Berkeley, 2002, 181-185.

4.2 Winnaars en publieke functies

4.2.1 Winnaars als ereburger of ereraadslid

Het moderne onderzoek ging er lange tijd vanuit dat de Romeinen een aversie hadden ten opzichte van Griekse atleten, omwille van hun naaktheid, zoals de passage van Ennius bij Cicero verduidelijkt.⁴⁴² Waarschijnlijk was dit de mening van een minderheid en belette het de keizers niet om de Griekse spelen te promoten over heel het Romeinse Rijk.⁴⁴³ Lokale spelen werden meestal ter ere van de keizer door een plaatselijke *euergetes* of weldoener gehouden en bestonden uit atletische en muzikale wedstrijden. De *poleis* schonken atleten het burgerschap of zelfs het lidmaatschap van de *boule* als eerbewijs. Reeds in de hellenistische periode ontving een atleet, Demokrates van Tenedos⁴⁴⁴, het burgerschap van Elis. Demokrates won het Olympische worstelen op het einde van de derde eeuw v. Chr.⁴⁴⁵ Hij verkreeg ook allerlei privileges zoals vrijstelling van belastingen, het recht om land te bezitten en voorbehouden plaatsen, onder meer in de *boule* en op de spelen.⁴⁴⁶ Inscripties uit de Romeinse periode bewijzen dat dit vaak gebeurde nadat de atleet op de lokale spelen een overwinning behaald had. Bijna alle atleten die een functie uitoefenden in de atletenbond bezaten ook het burgerrecht of waren *bouleutes* van meerdere steden.⁴⁴⁷

Titus Aelius Aurelius Maron won als worstelaar in het begin van de tweede eeuw n. Chr. op alle grote spelen en werd geëerd als *periodonikes teleios*, winnaar op alle spelen van de Romeinse *periodos*. Een inscriptie vernoemt Maron als burger van Seleukeia, zijn thuisstad, maar ook van Alexandrië, Athene en nog vele andere steden.⁴⁴⁸

Titus Aelius Aurelius Menander⁴⁴⁹ won in het midden van de tweede eeuw n. Chr. het pankration op drie jaar tijd in de drie verschillende leeftijdscategorieën (jongens, *ageneioi* of baardlozen en mannen). Hij boekte veel overwinningen, zowel in het oosten als in het westen van het rijk. In zijn thuisstad Aphrodisias werd hij hiervoor geëerd met een decreet waarin zijn palmares en eerbewijzen opgesomd worden.

⁴⁴² CICERO *Tusculanae Disputationes* 4.33.70.

⁴⁴³ T. SPAWFORTH, 'Kapetoleia Olympia: Roman Emperors and Greek Agones', in S. HORNBLOWER et al., *Pindar's Poetry Patrons, and Festivals. From Archaic Greece to the Roman Empire*, Oxford, 2007, 382-383.

⁴⁴⁴ *Olympionikai*, nr. 596.

⁴⁴⁵ PAUSANIAS 6.17.1

⁴⁴⁶ IvO 39.

⁴⁴⁷ Voorbeelden, zie: *Olympionikai*, nrs. 838, 844, 865, 884, 908 en 922.

⁴⁴⁸ SEG XIV 1407.

⁴⁴⁹ *IAG*, nr. 72 geeft verkeerdelijk Marcus Aelius Aurelius Menander.

Menander was uit een goede familie afkomstig. Hij eerde zijn stad niet alleen door zijn overwinningen, maar ook door de organisatie van spelen en de uitbetaling van de prijzen in het Pisidische Antiochië. Menander verkreeg het burgerschap in Pergamon, Colonia Antiochia Caesarea en hij was ook raadsheer van Thebe, Apollonia (in Lycië en in Thracië), Milete, Pessinous, Klaudiopolis.⁴⁵⁰

De inscriptie voor Aurelius Polykrates uit Kibyra in Lydia geeft zijn zeges als stadionloper bij de jongens en later als pentatleet bij de volwassenen in het begin van de derde eeuw n. Chr.⁴⁵¹ Hij behaalde onder meer overwinningen op de *Hadrianeia* in Athene, de *Balbilleia* in Efeze en op de *Aktia* in Nikopolis. Op deze plaatsen ontving hij het burgerschap en het lidmaatschap van de *boule*.

Uit deze voorbeelden blijkt dat de meeste atleten zowel op de grote spelen in Athene of Alexandrië als in de kleinere lokale spelen overwinningen behaalden. Zij reisden van het ene festival naar het andere en kregen na het behalen van een overwinning verschillende eerbewijzen zoals het burgerschap en het lidmaatschap van de raad. De namen van deze atleten wijzen er ook op dat sommige onder hen waarschijnlijk het Romeinse burgerschap verkregen voor het edict van Caracalla. Menander won bijvoorbeeld op de *Capitolia* en ontving zijn prijs van keizer Antoninus Pius.

⁴⁵⁰ CIG 2810B en 2811B.

⁴⁵¹ IGR 4.1761, zie *IAG*, nr. 82.

4.2.2 Winnaars als ambassadeur

Net zoals in de klassieke en de hellenistische tijd werden sommige atleten gebruikt als ambassadeur. In de Romeinse periode dienden zij meestal de keizer of hun thuisstad.

Publius Aelius Aristomachos⁴⁵² was een pankratiast afkomstig uit Magnesia aan de Maiandros. Zijn eerste krans won hij in de Olympiade van 117 n. Chr. in de jongenscategorie. Een inscriptie met een epigram beschrijft Aristomachos als *periodonikes*, hoewel hij geen Pythische overwinning behaalde. Hij had wel een overwinning in Napels op zijn palmares. Aristomachos werd na zijn carrière *xystarches* van Kyzikos. Aristomachos diende als ambassadeur voor keizer Hadrianus. Uit eerbetoon ontvingen hij en zijn familie het Romeinse burgerrecht.⁴⁵³

Gaius Perelius Aurelius Alexander⁴⁵⁴ was een *periodonikes* in het pankration op het einde van de tweede of bij het begin van de derde eeuw n. Chr. Als atleet uit het Lydische Thyatira werd hij na zijn carrière tot hogepriester van de atletenbond benoemd.⁴⁵⁵ Alexander was ook succesvol als ambassadeur toen hij voor zijn stad toestemming vroeg aan keizer Heliogabalus om een *eis elastikos agon* of kransspelen te mogen organiseren.⁴⁵⁶ Dit gebeurde waarschijnlijk ook na zijn atletiecarrière.⁴⁵⁷

Atleten werden vaak door hun prestige uitgekozen om als ambassadeur te dienen. Ook de vele reizen die ze ondernamen naar lokale spelen over het hele Romeinse Rijk, maakten van hen een geschikte kandidaat voor deze functie. In de Romeinse periode gebruikte de lokale elite Griekse spelen om zich te profileren onder de burgers en ten overstaan van de keizer. Een groot aantal inscripties werden dan ook opgericht voor winnaars uit de hoogste klasse. Het ambassadeurschap was dan waarschijnlijk ook een prestigieuze functie voor leden van de elite die zich reeds op atletisch vlak onderscheidten hadden.

⁴⁵² *Olympionikai*, nr. 838.

⁴⁵³ IMagn. 180 en 181, zie: *GESA* nr. 78 en *LAG*, nr. 71.

⁴⁵⁴ *Olympionikai*, nr. 908.

⁴⁵⁵ TAM V 1017-1020.

⁴⁵⁶ Ibid. 1018.

⁴⁵⁷ C.P. JONES, 'The Pancratiasts Helix and Alexander on an Ostian Mosaic', *JRA* 11 (1998), 297.

4.2.3 Winnaars in de atletenbond

Een functie binnen de atletenbond was strict genomen geen politieke functie, maar de benoemingen werden in de Romeinse periode wel door de keizer geregeld. Een atleet kon op die manier na zijn pensioen carrière maken in deze vereniging. De atletenbond is geattesteerd vanaf het midden van de eerste eeuw v. Chr., maar volgens Pleket bestond deze al veel eerder. De *synodos* van de winnaars van de kransspelen uit de brief naar Marcus Antonius was de eerste vereniging van heilige winnaars over de hele wereld.⁴⁵⁸ Een tweede vereniging bestond uit atleten die niet noodzakelijk reeds een overwinning hadden behaald in de periodos. Lang is gedacht dat één van deze twee in de Romeinse periode ontbonden werd, maar Pleket heeft overtuigend aangetoond dat het hier eerder om een samensmelting op eigen initiatief ging. Onder Antoninus Pius verhuisde het hoofdkwartier van de atletenbond, die opereerde onder de bescherming van Herakles, van Klein-Azië naar Rome. De bond had hiervoor reeds toestemming van Hadrianus gekregen. De *synodos* stond zo in direct contact met de keizer en zorgde onder meer voor de organisatie van festivals en eerbewijzen voor de atleten.⁴⁵⁹ De keizer benoemde ook de ex-atleten meestal voor het leven als hogepriester, secretaris of een andere functie van de atletenbond. Deze prestigieuze ambten waren zeer gegeerd en bezorgden de dragers ook vele eerbewijzen. Meestal was een ex-atleet als *xystarches* verantwoordelijk voor de organisatie van spelen in een bepaalde *polis* of regio.⁴⁶⁰

Tiberius Claudius Patrobios uit het Syrische Antiochia was *periodonikes* in het worstelen. Pleket heeft overtuigend aangetoond dat de worstelaar waarschijnlijk verantwoordelijk was voor de spelen die in de inscriptie vernoemd worden na de *katalysis* of zijn pensionering. Hij werd dan aangesteld door Nero als *xystarches* of verantwoordelijke over deze spelen.⁴⁶¹

Titus Flavius Hermogenes⁴⁶² won als loper vanaf 81 n. Chr. maar liefst acht keer op drie opeenvolgende Olympiades en verkreeg daarom de bijnaam *Hippos*.⁴⁶³ Op vier inscripties uit Xanthos worden ook nog andere overwinningen in de Pythische, Nemeïsche, Isthmische en lokale spelen genoemd.⁴⁶⁴ Hermogenes werd na zijn carrière *xystarches* van de spelen in Lykia.

⁴⁵⁸ P.Lond. 137.

⁴⁵⁹ H.W. PLEKET, 'Some Aspects of the History of the Athletic Guilds', ZPE 10 (1973), 197-227.

⁴⁶⁰ Voor een (incomplete) lijst van *xystarchai*, zie: C.A. FORBES, 'Ancient Athletic Guilds', CP 50 (1955), 248.

⁴⁶¹ PLEKET, 'Some Aspects of the History of the Athletic Guilds', 219-220.

⁴⁶² *Olympionikai*, nrs. 805-807, 812-813 en 817-819.

⁴⁶³ PAUSANIAS 6.13.3 en EUSEBIOS *Chronikoi Kanones* 1.215.

⁴⁶⁴ A. BALLAND en C. LE ROY, 'Le monument de Titus Flavius Hermogénès au Létoon de Xanthos', RA 1984, 339-341.

Titus Flavius Archibios⁴⁶⁵ behaalde verschillende overwinningen als pankratiast en worstelaar op het einde van de eerste en bij het begin van de tweede eeuw n. Chr. Hij behaalde onder andere als eerste persoon driemaal na elkaar de overwinning in het pankration op de Romeinse *Capitolia*.⁴⁶⁶ Een inscriptie van de *synodos* getuigt van deze overwinningen en vermeldt dat Alexandrijn tot hogepriester voor het leven benoemd werd.

Marcus Ulpus Domestikos⁴⁶⁷ won het pankration in Olympia, waarschijnlijk in 129 n. Chr. Zijn naam suggereert dat hij het Romeinse burgerrecht ontving onder Traianus.⁴⁶⁸ Ook hij bezat meerdere burgerschappen, onder andere in Athene en Antinoöpolis.⁴⁶⁹ Als burger van Efeze en als vertegenwoordiger van de atletenbond verzorgde Domestikos de correspondentie met keizers Hadrianus en Antoninus Pius. Hij zorgde zo voor de relocatie van het hoofdkwartier van de atletenbond naar Rome.⁴⁷⁰ Domestikos vervulde de functies van hogepriester en hoofd van de keizerlijke thermen.⁴⁷¹

De pankratiast Marcus Aurelius Demonstratos Damas⁴⁷² was een dubbele *periodonikes* uit Sardis die van jongsaf aan veel overwinningen behaalde.⁴⁷³ Na zijn carrière vervulde hij verschillende functies in de atletenbond, gaande van hogepriester tot hoofd van de keizerlijke thermen. Van Septimius Severus en Caracalla ontving Damas het recht om zijn xystarchie en zijn priesterschap te laten erven door zijn zonen.⁴⁷⁴

Marcus Aurelius Asklepiades⁴⁷⁵, bijgenaamd Hermodoros, erfde eveneens van zijn vader Marcus Aurelius Demetrios⁴⁷⁶ verschillende ambten in de atletenbond. Net zoals zijn vader was hij *periodonikes* in het pankration op het einde van de tweede eeuw n. Chr. Hij ging reeds op vijftientwintigjarige leeftijd met pensioen wegens de gevaren en de jaloezie die hij bemerkte. Hij maakte nog eenmaal een comeback voor de spelen in zijn thuisstad Alexandrië, die hij dan ook nog won. Zijn tweede carrière begon hij met dezelfde titels als zijn vader, hogepriester van de atletenbond, hoofd van de keizerlijke thermen en *xystarches*.⁴⁷⁷

⁴⁶⁵ *Olympionikai*, nrs. 830 en 832.

⁴⁶⁶ IG XIV 747, zie: *LAG*, nr. 68.

⁴⁶⁷ *Olympionikai*, nrs. 844.

⁴⁶⁸ W.C. WEST, 'M. Oulpius Domestikos and the Athletic Synod at Ephesus', *AHB* 4 (1990), 84-89.

⁴⁶⁹ IG V 1 669.

⁴⁷⁰ IEph. IV 1089, IG XIV 1054 en 1055.

⁴⁷¹ IEph. IV 1155.

⁴⁷² *Olympionikai*, nrs. 878 en 881.

⁴⁷³ Voor een overzicht van zijn carrière, zie: Y. STRASSER, 'La carrière du pankratiaste Markos Aurelios Demonstratos Damas', *BCH* 127 (2003), 251-99.

⁴⁷⁴ IGR IV 1519.25-29.

⁴⁷⁵ *Olympionikai*, nr. 884.

⁴⁷⁶ *Olympionikai*, nr. 865.

⁴⁷⁷ IG XIV 1102.

Asklepiades werd geëerd met verschillende burgerschappen en kreeg zelfs het lidmaatschap van het prestigieuze *Museion* in Alexandrië.⁴⁷⁸

In de derde eeuw n. Chr. komen nog enkele voorbeelden van *xystarchai* voor, zoals Demetrios van Salamis.⁴⁷⁹ Deze atleet won zowel het *stadion* als de pentatlon in Olympia. Nadat hij enkele ereburgerschappen ontvangen had, werd hij aangesteld als *xystarches* voor het leven.⁴⁸⁰

In het midden van de vierde eeuw n. Chr. wordt de atletenbond voor het laatst vermeld.⁴⁸¹ Met de opkomst van het Christendom en het edict van Theodosius I werden de spelen niet stopgezet, maar de activiteit liep waarschijnlijk hard terug. De bloeiperiode van de atletenbond was dan ook de verhuis van het hoofdkwartier na Rome in het begin van de tweede eeuw n. Chr. Hoewel de functionarissen van de atletenbond geen echte politieke carrière maakten, waren ze toch erg belangrijk voor de politiek van de keizer, die via hen de lokale spelen controleerde. De keizer gebruikte de Griekse agonistiek als een manier om de steden via hun eigen identiteit in te passen in het romaniseringsproces en de keizerscultus.⁴⁸²

⁴⁷⁸ SEG 16.695.

⁴⁷⁹ *Olympionikai*, nrs. 922-923, 926-927 en 928.

⁴⁸⁰ SEG XII 512.

⁴⁸¹ FORBES, 'Ancient Athletic Guilds', 249-250.

⁴⁸² VAN NIJF, 'Athletics, festivals and Greek identity in the Roman East', 186-188.

Besluit

Atleten in de politiek vormen een aanzienlijk aandeel van de ons bekende winnaars van Griekse spelen. We hebben getracht om de publieke functies die winnaars vervullen te achterhalen en te systematiseren. Er dient in de eerste plaats een onderscheid gemaakt te worden tussen de alleenheersers of rijke aristocraten die een overwinning behalen tijdens hun politieke carrière en de atleten die een ambt bekleden na hun sportcarrière. Reeds uit de Homerische epen komt het beeld van de atletische koningen duidelijk naar voor. De archaïsche periode biedt dan ook een beeld van tirannen en rijke aristocraten die via een overwinning op de grote spelen van de *periodos* hun prestige probeerden te vergroten. Zij gaven de aanzet tot het begin van de *hippotrophia* of paardenkweek waarbij een jockey voor hen de overwinning behaalde op de spelen. Andere atleten mochten in hun eigen *polis* de troepen aanvoeren tijdens gevechten of vervulden de rol van *oikistes*, stichter van een kolonie. Het is niet altijd duidelijk of deze functies aan de atleten toegekend werden door de stad zelf of dat ze het prestige van hun overwinningen gebruikten om deze functies te bereiken. Voorbeelden zoals Kylon van Athene tonen wel aan dat sommige atleten hun zeges politiek trachtten te gebruiken.

In de klassieke periode namen de Makedonische koningen en de Sicilische tirannen het voorbeeld van de archaïsche tirannen over door hun deelnames aan de Olympische Spelen. In Sicilië werden hun naaste medewerkers eveneens aangezet tot deelname aan de spelen. Zij konden daarna zelfs opklimmen tot de positie van gouverneur. De tirannen lieten overwinningen op verschillende manieren herdenken. Ze bestelden *epinikia* of zegeodes bij bekende dichters als Pindaros of Simonides, richtten standbeelden op of lieten munten slaan. Hun overwinningen dienden om hun legitimiteit en macht te vergroten in de hellenistische wereld. De aristocratische families in Athene en Sparta gebruikten de overwinningen eveneens om hun prestige en dat van de stad te benadrukken. Alkibiades vormt in deze periode het bekendste voorbeeld van een winnaar die op basis van zijn verdiensten in de spelen het mandaat van *strategos* verlangde. Bij andere atleten is het minder duidelijk in hoeverre hun overwinningen een rol speelden bij de benoeming tot *strategos* of *nauarchos*. De sociale achtergrond van de meeste atleten biedt stof tot discussie, maar de meerderheid in deze periode kwam waarschijnlijk nog uit de aristocratische klasse.

De hellenistische periode bood een waaier aan festivals, van Griekenland tot Egypte. De Makedonische koningen Philippos II en Alexander de Grote beseften het nut van de spelen als politiek instrument en gebruikten dit dan ook door overwinningen te halen of door in het geval van Alexander Griekse spelen te promoten. De Ptolemeeën volgden hun voorbeeld en spiegelde zich bij hun vele overwinningen aan de Sicilische tirannen. Ook zij maakten hun zeges op verschillende manieren publiek en ze lieten zelfs hun vrouwen en hovelingen deelnemen aan de wagenrennen, eerst op de Olympische Spelen en later op de grote Panathenaïsche Spelen. Net zoals de Attaliden lieten zij zich als Atheens burger proclameren om hun status als opvolgers van Alexander en legitieme koningen te versterken. Atleten konden in deze periode aanspraak maken op militaire commando's, maar ze werden ook als ambassadeur op diplomatieke missies gestuurd. Alexander de Grote benoemde enkele van zijn atleten in een hoge functie, waarschijnlijk ook uit eerbied voor hun geleverde prestaties. De Atheense *novi homines* in de politiek namen nog amper deel aan de wagenrennen. Winnaars bekleedden in deze periode dan ook politieke functies van minder belang.

In de Romeinse periode verspreidden de Griekse spelen zich over het gehele Romeinse Rijk. Keizers stimuleerden dit door middel van organisatie of patronage, zelfs in Italië zelf. De uitgebreide *periodos* lokte veel atleten naar de spelen in Rome en Napels. De deelname van keizers was uitzonderlijk en stopte helemaal na de grootheidswaanzin van de zelfverklaarde *periodonikes* Nero. De zogezegde aversie van de Romeinen tegen de naakte atletiek was waarschijnlijk slechts een uiting van een elitaire minderheid. In het oosten werden steeds meer lokale spelen georganiseerd door *euergetai* of weldoeners ter ere van de keizer. De elite sponsorde deze festivals en nam zelf ook deel. Atleten maakten na hun overwinningen kans op ereburgerschappen en lidmaatschap van de raad. Sommige atleten werden aangesteld als ambassadeur voor de keizer of de eigen stad. Vaak waren zulke atleten lid van de atletenbond en konden ze na hun sportcarrière een ambt uitoefenen binnen deze vakbond. Hoewel dit om een private organisatie ging, was deze toch sterk verbonden aan de keizer. Benoemingen voor publieke functies als de *xystarches* of het hoofd van de keizerlijke thermen verliepen via de keizer. Zo controleerde hij spelen in de verschillende steden van het rijk en installeerde hij de keizerscultus via de lokale elite op deze plaatsen.

Bibliografie

Bronnen

Voor de auteurs gebruiken we de namen voorgesteld in:

R. NICKEL, *Lexicon der antiken Literatur*, Düsseldorf, 1999, 876-890 (-u wordt geschreven als -ou). We hebben bij voorkeur de uitgaven van Teubner, Loeb en Budé gebruikt, behalve:

EUSEBIOS *Chronikoi Kanones: Eusebi Chronicorum Canonum quae supersunt*, vol. 1, ed. A. SCHOENE, Berlijn, 1967 (=1866).

MOSES CHORENENSIS: *Histoire de l'Arménie par Moïse de Khorène*, ed. A. en J.-P. MAHÉ, Parijs, 1993.

POSEIDIPPOS *Epigrammata: Posidippi Pellaei Quae Supersunt Omnia*, ed. C. AUSTIN en G. BASTIANINI, Milaan, 2006.

SOLINUS *Collectanea rerum memorabilium: C. Iulii Solini. Collectanea Rerum memorabilium*, ed. T. MOMMSEN, Berlijn (=1895).

SOUDA: *Vizantino lexiko Souïda*, ed. V. KATSAROS, Thessaloniki, 2002.

Voor de inscripties gebruiken we de afkortingen en uitgaves voorgesteld in:

F. BÉRARD et. al., *Guide de l'Épigraphiste. Bibliographie choisie des épigraphies antiques et médiévales*, 3de uitg., Parijs, 2000.

Voor de papyri gebruiken we de afkortingen en uitgaves voorgesteld in:

J.F. OATES et al., *Checklist of Greek, Latin, Demotic and Coptic Papyri, Ostraca and Tablets*, <http://scriptorium.lib.duke.edu/papyrus/texts/clist.html>.

Studies

- ADAMS, W.L., '*Other Peoples Games: The Olympics, Macedonia and Greek Athletics*', *Journal of Sport History* 30 (2003), 205-217.
- A. BALLAND en C. LE ROY, '*Le monument de Titus Flavius Hermogénès au Létoon de Xanthos*', *Revue Archéologique*, 1984.
- BENNETT, C., '*Arsinoe and Berenice at the Olympics*', *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 154 (2005), 91-96.
- BÉRARD, F., FEISSEL, D., PETITMENGIN, P., ROUSSET, D. en SÈVE, M., *Guide de l'Épigraphiste. Bibliographie choisie des épigraphies antiques et médiévales*, 3de uitg., Parijs, 2000.
- BERTHOLD, R.M., '*Fourth Century Rhodes*', *Historia* 29 (1980), 32-49.
- BING, P., '*Posidippus and the Admiral: Kallikrates of Samos in the Milan Epigrams*', *Greek, Roman and Byzantine Studies* 43 (2002/2003), 243-266.
- BOLTON, J.D.P., '*Was the Neronia a Freak Festival?*', *Classical Quarterly* 42 (1948), 82-90.
- BORZA, E.N., *In the Shadow of Olympus: The Emergence of Macedon*, Princeton (N.J.), 1990.
- BRENNE, S., '*Ostraka and the Process of Ostrakaphoria*', in W.D.E. COULSON, O. PALAGIA, T.L. SHEAR, H.A. SHAPIRO en F.J. FROST (ed.), *The Archaeology of Athens and Attica under the Democracy*, Oxford, 1994, 13-24.
- BROWN, T.S., '*Alexander and Greek Athletics, in Fact and in Fiction*', in K. KINZL (ed.), *Greece and The Eastern Mediterranean in Ancient History and Prehistory. Studies Presented to Fritz Schachermeyr on the Occasion of his Eightieth Birthday*, Berlijn, 1977, 76-88.
- BRUCE, I.A.F., '*The Democratic Revolution at Rhodes*', *Classical Quarterly* 11 (1961), 166-170.
- CARTLEDGE, P., '*A New Lease of Life for Lichas, Son of Arkesilas?*', *Liverpool Classical Monthly* 9 (1984), 99.
- CLARYSSE, W. en VAN DER VEKEN, G., *The Eponymous Priests of Ptolemaic Egypt*, Leiden, 1983.
- CROWTHER, N.B., '*Greek Games in Republican Rome*', *Antiquité Classique* 52 (1983), 268-273.
- CURRIE, B., *Pindar and the Cult of Heroes*, Oxford, 2005.
- DAVIES, J.K., *Athenian Propertied Families. 600-300 B.C.*, Oxford, 1971.

- EBERT, J., *Griechische Epigramme auf Sieger an gymnischen und hippischen Agonen*, Berlin, 1972.
- EBERT, J., 'Zur neuen Bronzeplatte mit Siegerinschriften aus Olympia (Inv. 1148)', *Nikephoros* 10 (1997), 217-233.
- ÉTIENNE, R. en PIÉRART, M., 'Un décret du Koinon des Hellènes à Platées en l'honneur de Glaucon, fils d'Étéoclés, d'Athènes', *Bulletin de Correspondance Hellénique* 99 (1975), 51-75.
- FANTUZZI, M., 'Posidippus at Court: The Contribution of the 'Hippika' of P. Mil. Vogl. VIII. 309 to the Ideology of Ptolemaic Kingship', in K. GUTZWILLER (ed.), *The New Posidippus*, Oxford, 2005, 249-268.
- FONTENROSE, J., 'The Hero as Athlete', *California Studies in Classical Antiquity*, 1 (1968), 73-104 .
- FORBES, C.A., 'Ancient Athletic Guilds', *Classical Philology* 50 (1955), 238-252.
- FROST, F.J., 'The Athenian Military before Cleisthenes', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 33 (1984), 283-294.
- GARDINER, E. N., *Greek Athletic Sports and Festivals*, Londen, 1910.
- GÖHLER, J., 'Olympioniken als Krieger und Politiker. Zur sozialen Stellung der Olympiasieger im Altertum', *Die Leibeserziehung* 19 (1970), 190-195
- GOLDEN, M., *Sport and Society in Ancient Greece*, Cambridge, 1998.
- GRAHAM, A.J. , *Colony and Mother City*, 2de uitg., Chicago, 1983.
- HANSEN, M.H., 'Rhetores and Strategoi', *Greek, Roman and Byzantine Studies* 24 (1983), 151-180.
- HARRELL, S.E., 'King or Private Citizen: Fifth-Century Sicilian Tyrants at Olympia and Delphi', *Mnemosyne* 55 (2002), 439-464.
- HARRIS, H.A., *Greek Athletes and Athletics*, Londen, 1964.
- HAUBEN, H., *Callicrates of Samos*, Leuven, 1970.
- HENRY, W.B., *Pindar's Nemeans: A Selection*, München, 2005.
- HESKEL, J., 'The Political Background of the Arybbas Decree', *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 29 (1988), 185-196.
- HOLLEAUX, M., 'Obersvations sur une Inscription de Lébadéia', *Bulletin de Correspondance Hellénique* 30 (1906), 469-481.
- HÖNLE, A., *Olympia in der Politik der griechischen Staatenwelt. Von 776 bis zum Ende des 5. Jahrhunderts*, Bebenhausen, 1972.

- HOWLAND, R.L., *'Epeius, Carpenter and Athlete'*, Proceedings of the Cambridge Philological Society 183 (1954/1955), 15-16.
- JONES, C.P., *'The Pancratiasts Helix and Alexander on an Ostian Mosaic'*, Journal of Roman Archaeology 11 (1998), 293-298.
- JONES, C.P., *'Diodoros Paspáros Revisited'*, Chiron 30 (2000), 1-14.
- KENNEL, M.N., *'Neron Periodonikes'*, American Journal of Philology 109 (1988), 239-251.
- KOSMETATOU, E., *'Constructing Legitimacy: The Ptolemaic Familiengruppe as a Means of Self-Definition in Posidippus' Hippika'*, in B. ACOSTA-HUGHES, E. KOSMETATOU en M. BAUMBACH (ed.), *Labored in Papyrus Leaves. Perspectives on an Epigram Collection Attributed to Posidippus (P. Mil. Vogl. VIII 309)*, Washington, 2004, 225-246.
- KRAUSE, J.H., *Die Gymnastik und Agonisik der Hellenen*, Leipzig, 1841.
- KYLE, D. G., *'Directions in Ancient Sport History'*, Journal of Sport History 10 (1983), 7-34.
- KYLE, D. G., *Athletics in Ancient Athens*, Leiden, 1987.
- KYLE, D. G., *Sport and Spectacle in the Ancient World*, Malden (Mass.), 2007.
- LENSKI, N., *'Failure of Empire: Valens and the Roman State in the Fourth Century A.D.'*, Berkeley, 2002.
- LURAGHI, N., *Tirannidi arcaiche in Sicilia e Magna Grecia. Da Panezio di Leontini alla caduta dei Dinomenidi*, Firenze, 1994.
- MALKIN, I., *Religion and Colonization in Ancient Greece*, Leiden, 1987.
- MANN, C., *Athlet und Polis im archaischen und frühklassischen Griechenland*, Göttingen, 2001.
- MCGREGOR, M.F., *'Cleisthenes of Sicyon and the Panhellenic Festivals'*, Transactions and Proceedings of the American Philological Association 72 (1941), 266-287.
- MILLER, S. G., *Arete: Greek Sports from Ancient Sources*, 3de uitg., Berkeley, 2004.
- MORETTI, L., *Iscrizione Agonistiche Greche*, Rome, 1953.
- MORETTI, L., *Olympionikai, I Vincitori negli Antichi Agoni Olimpici*, Rome, 1957.
- MORETTI, L., *'Supplemento al catalogo degli Olympionikai'*, Klio 52 (1970), 295-303.
- MORETTI, L., *'Nuovo supplemento al catalogo degli Olympionikai'*, Miscellanea Greca e Romana, 52 (1987), 67-91.
- MOULYNEUX, J.H., *Simonides: A Historical Study*, Wauconda (Ill.), 1992.
- MOURATIDIS, J., *'Nero: The Artist, the Athlete and His Downfall'*, Journal of Sport History 12 (1985), 5-20.
- NEWBY, Z., *Greek Athletics in the Roman World. Victory and Virtue*, Oxford, 2005.

- NICKEL, R., *Lexicon der antiken Literatur*, Düsseldorf, 1999.
- OATES, J.F., BAGNALL, R.S., CLACKSON, S.J., O'BRIEN, A.A., SOSIN, J.D., WILFONG, T.G. EN WORP, K.A., *Checklist of Greek, Latin, Demotic and Coptic Papyri, Ostraca and Tablets*, <http://scriptorium.lib.duke.edu/papyrus/texts/clist.html>.
- OSBORNE, M.J., *Naturalization in Athens*, Brussel, 1981.
- PICCIRILLI, L., 'L'ostracismo di Callia, figlio di Didimia', *Klio* 78 (1996), 325-328.
- PLEKET, H.W., 'Some Aspects of the History of the Athletic Guilds', *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 10 (1973), 197-227.
- PLEKET, H.W., 'Games, Prizes, Athletes and Ideology. Some Aspects of the History of Sport in the Greco-Roman World', *Stadion* 1 (1975), 49-89.
- PLEKET, H.W., 'The Participants in the Ancient Olympic Games: Social Background and Mentality', in W. COULSON en H. KYRIELEIS (ed.), *Proceedings of an International Symposium on the Olympic Games. 5-9 September 1988, Athene, 1992*, 147-152.
- PLEKET, H.W., 'Zur Soziologie des antiken Sports', *Nikephoros: Zeitschrift für Sport und Kultur im Altertum*, 14 (2001), 157-212.
- POLIAKOFF, M.B., 'Review of *The Olympic Myth of Greek Amateur Athletics* by David C. Young', *American Journal of Philology* 110 (1983), 166-171.
- POLIAKOFF, M. B., *Combat Sports in the Ancient World*, New Haven, 1987.
- POUILLOUX, J., 'Glaucón, fils d'Étéocles', in J. BINGEN, G. CAMBIER and G. NACHTERGAEL (ed.), *Le monde grec. Pensée, littérature, histoire, documents. Hommages à Claire Préaux*, Brussel, 1975, 376-82.
- PRITCHARD, D., 'Athletics, Education and Participation in Classical Athens', in D.J. PHILLIPS en D. PRITCHARD (ed.), *Sport and Festival in the Ancient Greek World*, Swansea, 2003, 293-349.
- PRITCHETT, W.K., *The Greek State at War. Part II*, Berkeley, 1974.
- REMIJSEN, S., 'Challenged by Egyptians: Greek Sports in the Third Century BC', *International Journal of the History of Sport* 26 (2009), 251.
- ROBERT, C., 'Die Ordnung der Olympischen Spiele und die Sieger der 75.-83. Olympiade', *Hermes* 35 (1900), 141-195.
- ROBERT, L., 'Sur des Inscriptions de Chios', *Bulletin de Correspondance Hellénique* 59 (1935), 453-470.
- ROBERT, J. en L., *Bulletin épigraphique*, *Revue des études grecques* 72 (1959), 149-283.

- ROMANO, D.G., '*Philip of Macedon, Alexander the Great, and the Ancient Olympic Games*', in E.C. DANIEL (ed.), *The World of Philip and Alexander. A Symposium on Greek Life and Times*, Pennsylvania, 1990, 61-79.
- ROMANO, M., '*L'epigrafe ateniese a Phayllos (IG, I3,2, 823)*', *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 123 (1998), 105-116.
- ROOS, P., '*Alexander I in Olympia*', *Eranos* 83 (1985), 162-168.
- SCANLON, T.F., '*The Vocabulary of Competition: Agon and Aethlos, Greek Terms for Contest*', *Arete* 1 (1983), 154-155.
- SCANLON, T.F., '*Eros and Greek Athletics*', Oxford, 2006.
- SHAW, P.-J., *Discrepancies in Olympiad Dating and Chronological Problems of Archaic Peloponnesian History*, Stuttgart, 2003.
- SHEAR, J.L., '*Royal Athenians: the Ptolemies and Attalids at the Panathenaia*', in O. PALAGIA et A.CHOREMI-SPETSIERI (ed.), *The Panathenaic Games. Proceedings of an International Conference held at the University of Athens, May 11-12, 2004*, Oxford, 2007, 135-146.
- SLOWIKOWSKI, S.S., '*Alexander the Great and Sport History: A Commentary on Scholarship*', *Journal of Sport History* 16 (1989), 70-78.
- SPAWFORTH, T., '*Kapetoleia Olympia: Roman Emperors and Greek Agones*', in S. HORNBLLOWER et C. MORGAN, *Pindar's Poetry Patrons, and Festivals. From Archaic Greece to the Roman Empire*, Oxford, 2007, 377-390.
- STRASSER, Y., '*La carrière du pankratiaste Markos Aurelios Demonstratos Damas*', *Bulletin de Correspondance Hellénique* 127 (2003), 251-99.
- THOMPSON, D.J., '*Posidippus, Poet of the Ptolemies*', in K. GUTZWILLER (ed.), *The New Posidippus*, Oxford, 2005, 269-283.
- TRACY, S.V. et HABICHT, C., '*New and Old Panathenaic Victor Lists*', *Hesperia* 60 (1991), 187-236.
- VAN BREMEN, R., '*The Entire House is full of Crowns: Greek agones and the celebration of victory*', in S. HORNBLLOWER et C. MORGAN (ed.), *Pindar's Poetry, Patrons and Festivals, From Archaic Greece to the Roman Empire*, Oxford, 2007, 345-375.
- VAN NIJF, O.M., '*Athletics, festivals and Greek identity in the Roman East*', *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 45 (1999), 176-200.
- VISTA-ONDARÇUHU, V., *L'image de l'athlète d'Homère à la fin du Ve siècle avant J.-C.*, Paris, 1999, 43-47.

- VOLLGRAFF, W., *Inscriptions de Béotie*, Bulletin de Correspondance Hellénique 25 (1901), 359-378
- WADE-GERRY, H.T., *Miltiades*, The Journal of Hellenistic Studies 71 (1951), 212-221.
- WEILER, I., *Der Agon im Mythos. Zur Einstellung der Griechen zum Wetkampf*, Darmstadt, 1974.
- W.C. WEST, W.C., *M. Oulpios Domestikos and the Athletic Synod at Ephesus*, Ancient History Bulletin 4 (1990), 84-89.
- YOUNG, D.C., *The Olympic Myth of Greek Amateur Athletics*, Chicago, 1984.
- YOUNG, D. C., *A Brief History of the Olympic Games*, Cornwall, 2004.

Prosopografie

Overzicht van winnaars op de spelen met een publieke functie:

<i>Alexander I</i> (Makedonië) 19-21, 39.	Demetrios (Salamis) 68.
Alexander I Balas (Syria) 46.	Demokrates (Tenedos) 63.
<i>Alexander III de Grote</i> (Makedonië) 35, 39, 41-42, 44, 47, 50, 52, 70.	Diotimos (Sidon) 53.
Alkibiades (Athene) 26, 28-31, 55, 69.	Dorieus (Rhodos) 36.
Alkmaion (Athene) 15-16, 27.	Eirene (Cyprus) 57.
Anaxilas (Rhegion) 25-26, 33.	Eualkides (Eretria) 35.
Aratos (Sikyon) 52.	Euanoridas (Elis) 53.
<i>Archelaos I</i> (Makedonië) 20-21, 40.	Eukrateia (Argos) 57.
Archon (Pella) 52.	Eurybates (Argos) 35.
Aristagoras (Tenedos) 37	Euryleonis (Sparta) 55.
Arkesilaos (Megalopolis) 53.	Eumenes II (Pergamon) 45.
Arkesilaos IV (Makedonië) 25-26.	Gaius Perelius Aurelius Alexander (Thyatira) 65.
Arsinoë II (Egypte) 42, 47, 56.	Gelon (Gela) 22-23, 33-34.
Arybbas (Epiros) 40.	Germanicus (Rome) 58, 60.
Astylos (Kroton) 22, 36.	Glaukon (Athene) 47-48.
Athenaios (Pergamon) 45.	Glaukos (Karystos) 33-34.
Attalos I (Pergamon) 45.	Gorgos (Messenië) 53.
Attalos II (Pergamon) 45.	Hermione (Argos) 57.
Aurelius Polykrates (Kibyra) 64.	Hieron (Gela) 22-23, 25, 33-34.
Berenike I (Egypte) 42, 56.	Kallias I (Athene) 27-28.
Berenike II (Egypte) 48, 56-57.	<i>Kallias II</i> (Athene) 28.
Berenike Phernophoros (Kyrene) 42, 56.	Kallias III (Athene) 28-29.
Bilistische (Makedonië) 56.	Kallias IV (Athene) 51.
Chabrias (Athene) 29-30.	Kallikrates (Samos) 47, 53.
Chairon (Pellene) 52.	Kimon (Athene) 12-13, 16, 25.
Chromios (Gela) 33-34.	Kleisthenes (Sikyon) 11-12, 15.
Demades (Athene) 50.	Kleopatra II (Egypte) 43, 57.
Demaratos (Sparta) 25-26.	Kylon (Athene) 14-16, 69.
Demetrios (Phaleron) 50.	Kyniska (Sparta) 55-56.

Lagos (Egypte) 42.
 Leon (Sparta) 31-33.
 Lichas (Sparta), 31-32.
 Marcus Aurelius Asklepiades (Alexandrië) 67-68.
 Marcus Aurelius Demetrios (Alexandrië) 67.
 Marcus Aurelius Demonstratos Damas (Sardis) 67.
 Marcus Ulpius Domestikos (Efeze) 67.
 Mastanabal (Numidië) 46.
 Megakles I (Athene) 27-28, 30
 Megakles II (Athene) 27, 30.
 Milon (Kroton) 17-18, 33.
 Miltiades (Athene) 12, 15-16.
 Mithridates VI Eupator Dionysios (Pontos) 62.
 Myron (Sikyon) 11.
 Nero (Rome) 58, 60-61, 66, 70.
 Orsippos (Megara) 17-18.
 Pantarkes (Elis) 54.
 Peisistratos (Athene) 12-13, 16, 25.
 Periander (Korinthe) 12.
 Phayllos (Kroton) 35, 38, 41.
 Philetairos (Pergamon) 45.
 Philippos II (Makedonië) 19, 21, 39-40, 43, 50, 70.
Philippos (Kroton) 38.
 Phrynon (Athene) 14-16.
 Polykrates (Argos) 48-49, 57.
 Polyzalos (Gela) 23.
 Ptolemaios I Soter (Egypte) 42-43, 43, 56.
 Ptolemaios II Philadelphos (Egypte) 42-43, 46-47, 56.
 Ptolemaios V Epiphanes (Egypte) 43-44, 48.
 Ptolemaios VI Philometor (Egypte) 43, 46, 51, 57.
Ptolemaios XII Philopator Philadelphos (Egypte) 44.
 Publius Aelius Aristomachos (Magnesia) 65.
 Sophanes (Dekeleia) 35.
 Sosibios (Alexandrië) 48.
 Stomios (Elis) 37.
Theogenes/Theagenes (Thasos) 37.
 Theron (Akragas) 22-23.
 Tiberius Claudius Nero (Rome) 58-60.
 Tiberius Claudius Patrobios (Antiochia) 66.
 Titus Flavius Archibios (Alexandrië) 67.
 Tiberius Flavius Hermogenes (Xanthos) 66.
 Timokrates (Athene) 30.
 Timon (Elis) 54.
 Titus Aelius Aurelius Maron (Seleukeia) 63.
 Titus Aelius Aurelius Menander (Aphrodisias) 63-64.
 Tlepolemos (Xanthos) 48.
 Varazdat (Armenië) 62.
 Zeuxo I (Kyrene) 57.
 Zeuxo II (Argos) 57.

NB: *Onzekere winnaars of onzekere atleten in de politiek staan in cursief.*